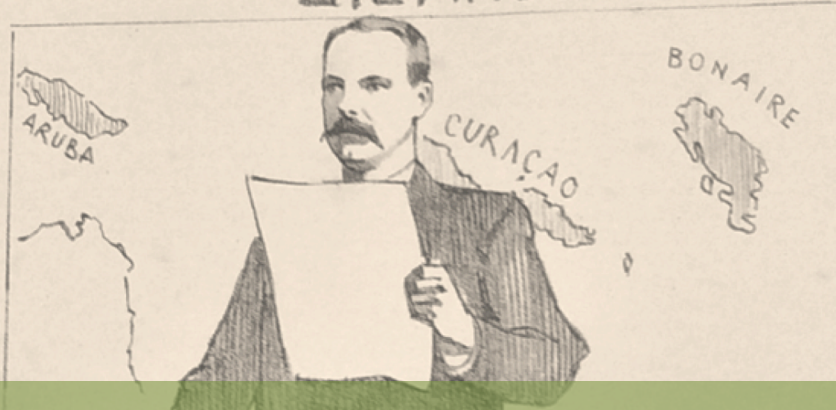

VRIJWILLIGE VERKOOPING

bij OPBOD en AFSLAG

EILANDEN

KOLONIËN ONDER DE HAMER

Een onderzoek naar de invloed van het
Nederlands, koloniaal bewustzijn op de
Nederlandse identiteit ten tijde van de
verkoopkwesities rondom
Nederlands West-Indië
1865-1920

Joh. Braakensiek

Rianne Paap
24 augustus 2016

KOLONIËN ONDER DE HAMER

Een onderzoek naar de invloed van het Nederlands,
koloniaal bewustzijn op de Nederlandse identiteit ten
tijde van de verkoopkwesties rondom
Nederlands West-Indië
1865-1920

Universiteit Leiden

Naam: Rianne Paap
Studentnummer: s1636537
E-mail: -
MA Thesis History – Colonial and Global History
Scriptiebegeleider: Dr. Jessica Vance Roitman
Tweede lezer: Prof. dr. Gert Oostindie
24 augustus 2016

INHOUD

Inleiding	4
<i>De invloed van een koloniaal bewustzijn op de Nederlandse nationale cultuur volgens de historiografie</i>	5
<i>New Imperial History</i>	9
<i>West-Indië en de Nederlandse nationale cultuur</i>	10
<i>Onderzoekskaders</i>	12
<i>Tijdsspanne en geografische termen</i>	16
I. De houding van de Nederlandse regering ten opzichte van Nederlands West-Indië.....	18
1.1 <i>Koloniale achtergrond van Nederland in West-Indië (1600-1865)</i>	19
1.2 <i>Een eerste toespeling op een verkoop (1865-1870)</i>	22
1.3 <i>Oplpende spanningen met Venezuela en investeringen in Suriname (1870-1890)</i>	23
1.3.1 <i>Reactie uit Curaçao</i>	24
1.3.2 <i>Investeringen in onderwijs en landbouw</i>	25
1.4 <i>Internationale spanningen tussen Nederland, Verenigde Staten en Duitsland (1890-1900)</i>	26
1.5 <i>Een ethische houding ten opzichte van 'de West' (1900-1920)</i>	30
1.6 <i>Conclusie</i>	33
II. Particulier initiatief om Nederlands West-Indië te verkopen	34
2.1 <i>Koopgeruchten vanuit de Verenigde Staten</i>	35
2.2 <i>Een Nederlands Volksbelang: de verkoop van Nederlandsch West-Indië</i>	38
2.3 <i>Redenen voor de Bond van Belastingbetalers om West-Indië te verkopen</i>	42
2.4 <i>Profiel voorstanders van de verkoop</i>	44
2.5 <i>Nationaal bewustzijn: neutraliteit en belasting</i>	45
2.6 <i>Conclusie</i>	46
III. Particulier initiatief om Nederlands West-Indië te populariseren	47
3.1 <i>Eerdere koloniale verenigingen</i>	48
3.2 <i>Toenemende belangstelling voordat de verkoopkwestie intrad</i>	52
3.2.1 <i>De Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië en het Suriname Studie-Syndicaat</i>	54
3.2.2 <i>West-Indische Kamer</i>	56
3.3 <i>Een toename van belangstelling na verkoopkwestie</i>	57
3.3.1 <i>De West-Indische Gids</i>	58
3.3.2 <i>Brochure namens West-Indische Kamer</i>	59
3.3.3 <i>Argumenten uit de brochure Nederland en West-Indië één</i>	60
3.4 <i>Profiel van de tegenstanders van verkoop</i>	63
3.5 <i>Nationaal bewustzijn: koloniale verantwoordelijkheid, taal en geschiedenis</i>	65
3.6 <i>Conclusie</i>	68
Conclusie	71
Bibliografie	75

INLEIDING

‘Indië verloren, rampspoed geboren.’ Dit was de titel van een brochure, geschreven door dhr. C. Sandberg in 1914. Deze titel stond symbool voor de Nederlandse angst om ‘haar Nederlands-Indië’ te verliezen na de opkomst van het Indonesisch nationalisme en de daarbij horende onafhankelijkheidsstrijd vanaf 1945. Wat was Nederland zonder Oost-Indië nog waard? En wat zou er van Nederland terechtkomen wanneer zij deze kolonie zou verliezen? De voorzichtigheid waarmee Nederland met Oost-Indië omsprong, gold niet voor de Nederlandse koloniën aan de andere kant van de Atlantische Oceaan. Aan het begin van de twintigste eeuw werden juist pogingen ondernomen om Nederlands West-Indië, bestaande uit Suriname, de benedenwindse eilanden Curaçao, Aruba, Bonaire, en de bovenwindse eilanden Sint Maarten, Sint Eustatius en Saba, te verkopen aan de hoogste bidder. Het idee dat de koloniën in West-Indië verkocht konden worden, werd in de Nederlandse regering en het parlement geopperd sinds de economische stagnatie na de afschaffing van de slavernij in 1863. De plantages in West-Indië leverden economisch gezien niet evenveel op als de plantages in Oost-Indië en de jaarlijkse subsidies voor West-Indië kostten de Nederlandse staat steeds meer geld. ‘De West’ was een lastpost, maar telkens wanneer de druk op de staatskas zo hoog opliep en een verkoopplan werd voorgesteld, werd toch weer van dit plan afgezien.

Ondanks alle plannen die door het parlement of de regering werden geopperd, werd Nederlands West-Indië niet verkocht. Dit was wel het geval bij de Deense Antillen die in 1916 aan de Verenigde Staten van de hand werden gedaan. Het gerucht dat de Verenigde Staten ook geïnteresseerd zouden zijn in de Nederlandse Antillen, en dan met name in Curaçao om haar natuurlijke, diepe haven, werd in Nederland enthousiast ontvangen door oud-districtscommissaris van Suriname, dhr. B. Boekhoudt. Hij was van mening dat West-Indië en dan met name Suriname, de Nederlanders te veel belasting kostte. Door het geld dat verdiend zou worden aan de verkoop zou de belastingdruk voor de Nederlanders afnemen en zou de winst kunnen worden geïnvesteerd in de koloniën in Oost-Indië. Boekhoudt publiceerde zijn plannen in 1918 in de brochure *‘De Verkoop van Ned. West-Indië: een algemeen Nederlandsch Volksbelang’*. Boekhoudt kreeg een jaar later bijval van een groep economische journalisten die ook vonden dat de boven- en benedenwindse eilanden te veel belastinggeld kostten. Zij vormden samen in 1918 een Voorlopig Comité dat in 1919 uiteindelijk de *Nederlandsche Bond van Belastingbetalers* werd.

Als tegenreactie wierp een groep intellectuelen zich op om de Nederlandse regering te weerhouden met de verkoop van 'de West' akkoord te gaan. Deze groep mannen was werkzaam geweest in Suriname of de Antillen en daarna teruggekeerd naar Nederland waar zij zich bleven inzetten voor West-Indië. Volgens hen zou het verkopen van een kolonie een schande zijn ten overstaande van andere Europese mogendheden en paste dit niet bij het karakter van het Nederlandse Rijk. Nederland diende haar taak als koloniale mogendheid te vervullen en niet vrijwillig haar koloniën aan een ander land te verkopen. Maar wat paste dan volgens hen wel bij de normen en waarden van Nederland als koloniale mogendheid? Welke rol speelden de koloniën in het Nederlandse nationaal bewustzijn? En in hoeverre drongen deze ideeën door in de Nederlandse samenleving?

In deze masterscriptie onderzoek ik hoe Nederlands West-Indië door een invloedrijke laag van de Nederlandse samenleving werd gezien en welke invloed dit beeld had op het Nederlandse nationaal bewustzijn van deze groep in de periode van 1865 tot 1920. Met deze invloedrijke laag van de samenleving wordt zowel de Nederlandse regering en het parlement bedoeld als de Nederlandse elite die via particuliere initiatieven de verkoop of het belang van Nederlands West-Indië verdedigde. De discussie of West-Indië wel of niet verkocht moest worden, werd sinds 1865 in de Nederlandse regering en het parlement gevoerd. Na 1900 werd de verkoopkwestie niet meer door ministers en Kamerleden besproken, maar door hoogopgeleide mannen die werkervaring hadden opgedaan in de West-Indische koloniën. De focus ligt in deze scriptie daarom op het eerste kwart van de twintigste eeuw toen de discussie omtrent de verkoop van West-Indië door deze hoogopgeleide groep mannen werd gevoerd. Aan de hand van de argumenten die in de verkoopkwestie over West-Indië naar voren werden gebracht, zal duidelijk worden hoe een Nederlandse elite in Nederland toentertijd de Nederlandse cultuur zag en welke rol de koloniën hierin speelden.

De invloed van een koloniaal bewustzijn op de Nederlandse nationale cultuur volgens de historiografie

Onderzoek naar de invloed van het koloniaal verleden op de Nederlandse cultuur en Nederlands nationalisme kent in Nederland geen lange traditie. Tot de jaren '60 werd in de Nederlandse koloniale historiografie zelfs ontkend dat Nederland net als andere Europese mogendheden imperialistisch was geweest. Het was voor Nederland als kleine mogendheid strategischer om haar neutraliteit te bewaren en imperialisme –het streven naar de vestiging

van formele en informele politieke heerschappij over een andere samenleving¹ - zou daarom alleen weggelegd zijn voor grotere mogendheden.² Het (militair) handelen van Nederland in Nederlands-Indië werd verhuld in de vorm van een 'ethisch koloniaal beleid', waarbij de Nederlandse overheid zich inspande de koloniën te ontwikkelen op economisch en maatschappelijk gebied. De relatie tussen Nederland en zijn koloniën en de wederzijdse invloed zou door deze uitzonderlijke 'opvoedrol' anders van aard zijn dan bij andere Europese mogendheden. Kritiek op deze 'uitzonderlijke' positie van Nederland kwam naar voren in 1970 bij het congres van het Historisch Genootschap over 'de Nederlandse expansie in Indonesië in de tijd van het moderne imperialisme 1870-1914'. Uit dit congres volgden verschillende studies over de Nederlandse variant van imperialisme, waaronder het proefschrift van de Utrechtse historicus Maarten Kuitenbrouwer in 1985. In zijn onderzoek stelde Kuitenbrouwer dat zich rond 1900 in Indonesië een Nederlandse variant van het moderne imperialisme heeft voorgedaan waar 'preemption' -expansie vanuit voorzorg en angst- en 'contiguity' -expansie vanuit eerdere vestigingen- aanwezig waren.³ Nederland had als kleine mogendheid wel een eigen vorm van imperialisme met typische kenmerken voor Nederland. De Leidse historicus Henk Wesseling was sceptisch over Kuitenbrouwers idee van 'Nederlands imperialisme' en was van mening dat er sprake was van een continuïteit in het Nederlands koloniaal beleid. 'De Nederlandse expansie' richtte zich, volgens Wesseling, niet op nieuwe gebieden, maar op de handhaving en versterking van de bestaande invloedssfeer in Nederlands-Indië'.⁴ Uiteindelijk werd een consensus over Nederlands imperialisme bereikt in het onderzoek van Elsbeth Locher-Scholten in 1994. In de conclusie van haar boek *Sumatraans sultanaat en koloniale staat. De relatie Djambi-Batavia (1830-1907) en het Nederlandse imperialisme* somt de historica de vier drijfveren op die Nederland als imperialistisch karakteriseren: het politieke motief: 'angst voor het buitenland', het economische motief: winst, het ethische motief: 'geweten' en het bestuurlijke motief: 'gezag'.⁵ Deze vier drijfveren waren niet altijd even sterk aanwezig, maar gesteld kan worden dat de Nederlandse expansie overeenkomsten had met het algemeen geaccepteerde concept van modern imperialisme.⁶

¹ Maarten Kuitenbrouwer, *Nederland en de opkomst van het moderne imperialisme: koloniën en buitenlandse politiek 1870-1902* (Amsterdam 1985) 8

² Kuitenbrouwer, *Nederland en de opkomst van het moderne imperialisme*, 17

³ *ibidem*, 17

⁴ H.L. Wesseling, 'The giant that was a dwarf or the stange history of Dutch Imperialism, in: A. Porter en R. Holland (eds), *Theory and practice in the history of European expansion: Essays in honour of Ronald Robinson* (Londen 1989); H.L. Wesseling, *Europa's koloniale eeuw* (Amsterdam 2003) 197

⁵ Elsbeth Locher-Scholten, *Sumatraans sultanaat en koloniale staat. De relatie Djambi-Batavia (1830-1907) en het Nederlandse imperialisme* (Leiden 1994) 283-289

⁶ Elsbeth Locher-Scholten, *Sumatraans sultanaat en koloniale staat*, 289

Hoe die expansie het Nederlandse zelfbeeld en de Nederlandse cultuur beïnvloedde is pas vanaf de jaren '90 stof voor historisch wetenschappelijk onderzoek. In 1992 brachten historicus Leonard Blussé en Elsbeth Locher-Scholten in een speciaal themanummer 'Buitenste binnen: de buiten-Europese wereld in de Europese cultuur' van het *Tijdschrift voor Geschiedenis* verschillende pionerende artikelen bij elkaar. Deze artikelen maakten duidelijk welke invloed de koloniën op de Nederlandse cultuur, kunst en politiek in de negentiende eeuw hadden. In de ingezonden bijdragen herkenden zij verschillende patronen in de invloed van de koloniën op de Nederlandse samenleving. Zo vormde niet de exotische, inheemse cultuur van de koloniën een factor die verandering bracht in het moederland, maar het was juist het idee van een koloniaal bezit en daarbij horende verantwoordelijkheid dat van invloed was op het Nederlandse zelfbeeld en nationaal bewustzijn.⁷ Ten tweede werd in het themanummer duidelijk dat de koloniën vanaf 1850 in Nederland werden gepopulariseerd. Deze popularisering -het overdragen en begrijpbaar maken van specialistische kennis door deskundigen aan een niet-specialistische groep- bereikte verschillende rangen en standen van de Nederlandse bevolking. Dit liep uiteen van missionarissen, tot politiek-wetenschappelijke elites en 'den grote' volk.⁸ Uit de ingezonden bijdragen bleek verder dat het Nederlands superioriteitsbesef een geloof in een *imagined community* deed ontstaan. Dit principe waarbij inwoners van een 'natie' een gevoel van 'gemeenschap' creëren door overeenkomstige, culturele eigenschappen van die 'natie', te benadrukken, werd door de Amerikaanse antropoloog en politicoloog Benedict Anderson in 1991 geïntroduceerd.⁹ De ingestuurde artikelen in het themanummer maakten duidelijk dat er onder Nederlanders ook een gecreëerd beeld van een 'Groot Nederland' aanwezig was waarbij de inwoners met elkaar verbonden werden door een koloniale taak.¹⁰

De invloed van het Nederlandse imperialisme op de Nederlandse cultuur is na dit themanummer in verschillende studies verder behandeld. Het onderzoek van de Leidse historicus Martin Bossenbroek uit 1996 was het eerste dat de invloed van de koloniën in Nederland behandelde. In zijn boek *'Holland op zijn breedst. Indië en Zuid-Afrika in de Nederlandse cultuur omstreeks 1900'* behandelt Bossenbroek de invloed van de Atjeh-oorlog

⁷ Leonard Blussé en Elsbeth Locher-Scholten, 'Buitenste binnen: de buiten-Europese wereld in de Europese cultuur' in *Tijdschrift voor Geschiedenis* 105 (1992) 343

⁸ Blussé en Locher-Scholten, 'Buitenste binnen', 343

⁹ Benedict Anderson, 'Imagined Communities' in Bill Ashcroft, Gareth Griffiths, (ed.), *The Post-Colonial Studies Reader* (New York 2006) 124

¹⁰ Blussé en Locher-Scholten, 'Buitenste binnen', 344

in Indonesië en de Boerenoorlogen in Zuid-Afrika op het Nederlandse nationale bewustzijn. Bossenbroek laat zien in welke mate het Nederlandse imperialisme de Nederlandse nationale cultuur verrijkte. Bossenbroek toont met zijn studie aan dat verschillende lagen van de samenleving beïnvloed werden door de ontwikkelingen in Oost-Indië en Zuid-Afrika. Van krijgsmacht tot kunst, van Koningshuis tot middenstand, al deze verschillende arbeidssectoren en sociale standen kwamen op verschillende manieren in contact met de Indische kolonie of de stamverwanten in Zuid-Afrika. Een belangrijk element in de studie van Bossenbroek is de bestudering van het populariseren en propaganderen van de Zuid-Afrikaanse Boeren en de heldendaden in de Indische koloniën door verschillende partijen. Volgens Bossenbroek hield de overheid zich hiervan afzijdig en bemoeide zij zich uitsluitend met defensievraagstukken. Juist vanuit particulier initiatief en vanuit de wetenschap ontwikkelden zich vanaf 1870 verenigingen en instituties die hun grote belangstelling voor de Indische archipel wilden praktiseren en verspreiden.¹¹

Bossenbroek beschrijft de interesse in de koloniën als een hink-stap-sprong-beweging die vanaf 1870 werd ingezet. De sprong, het hoogtepunt van de koloniale interesse, vond plaats in de jaren '80 en '90 van de negentiende eeuw en de landing –de afname– ten tijde van het aanbreken van de twintigste eeuw. Pas toen de archipel zich helemaal onderworpen had en het koloniale leger was teruggekeerd, leek het alsof de pleitbezorgers weer konden 'pronken' met de Oost-Indische koloniën.¹²

Over het begin en het einde van de koloniale invloed en interesse in Nederland is onder historici nog geen consensus bereikt. Volgens de Amsterdamse historicus Susan Legêne ligt de 'hink' in de invloed van het koloniaal verleden op de Nederlandse cultuur en nationaal bewustzijn verder terug, namelijk tussen 1815 en 1848. Na 1815 verschoof volgens Legêne het accent in het Nederlandse buitenlandbeleid van handel naar territoriale expansie en direct bestuur. In haar boek *De bagage van Blomhoff en Van Breugel* uit 1998 onderzoekt Legêne aan de hand van individuele geschiedenissen binnen adellijke families hoe de niet-westerse wereld toentertijd werd ervaren. Achteraf geconstrueerde tegenstellingen in religie, cultuur en natuur droegen volgens Legêne bij aan de Nederlandse profilering. De zwijgende consensus onder de elite over de positieve effecten van de behaalde rijkdom overzee, die door Edward Said in zijn studie over Jane Austen in zijn boek *Culture and Imperialism* uit 1994 is omschreven, laat zien dat het imperialisme zich niet alleen overzee afspeelde, maar ook een

¹¹ Bossenbroek, *Holland op zijn breedst*, 219, 238-243

¹² *ibidem* 349

integraal onderdeel vormde van de binnenlandse verhoudingen in Europa in de negentiende en twintigste eeuw.¹³ De denkbeelden van de Nederlandse elite en hun ervaringen overzee vormen volgens de Amsterdamse historicus een essentieel onderdeel in de vorming van de moderne Nederlandse natiestaat na 1815 en daarmee ook van de Nederlandse cultuur vandaag de dag.¹⁴

De Leidse cultuurhistoricus Marieke Bloembergen is het niet eens met de geschetste discontinuïteit van Bossenbroek en rekt de tijdsspanne van de belangstelling voor de koloniën in haar onderzoek naar koloniale tentoonstellingen dan ook uit tot 1931. Net als Legêne beroept Bloembergen zich op het idee van Edward Said over de zwijgende machtsverhoudingen die koloniale bronnen met zich meedragen. Naast macht gingen volgens Bloembergen achter de koloniale tentoonstellingen over de ‘ander’ prangende vragen schuil omtrent de oorspong van de mens en de juiste ordening van de Nederlandse maatschappij.¹⁵ Uit de tentoonstellingen en reacties in Nederland leidde Bloembergen drie hoofdthema’s af waarmee de ontwerpers van de tentoonstellingen zich bezighielden: het probleem van koloniale overheersing; het probleem van beschaving; en de Nederlandse identiteit en plaats in de wereld.¹⁶

Ondanks het feit dat er nog geen consensus bestaat vanaf en tot wanneer het Nederlandse imperialisme invloed uitoefende op de Nederlandse cultuur, zijn de historici hierboven het wel over eens dat de Nederlandse cultuur en het nationaal bewustzijn beïnvloed zijn door het koloniaal en imperiaal verleden van Nederland.

New Imperial History

De Nederlandse geschiedschrijving is vergeleken met die van Groot-Brittannië en Frankrijk laat met het incorporeren van het koloniaal verleden in de nationale geschiedenis. De laatste ontwikkelingen op imperiaal-historisch gebied laten zien dat er wel steeds meer toenadering tussen de nationale en koloniale geschiedenis van Nederland plaatsvindt. In een speciale uitgave van het tijdschrift *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden – Low Countries Historical Review (BMGN–LCHR)* brachten gastredacteuren Marieke Bloembergen en historicus Vincent Kuitenbrouwer in 2013 de problemen binnen de Nederlandse imperiale geschiedenis aan het licht. De koloniale geschiedenis en de

¹³ Susan Legêne, *De bagage van Blomhoff en Van Breugel. Japan, Java, Tripoli en Suriname in de Negentiende-eeuwse Nederlandse cultuur van het imperialisme* (Amsterdam 1998)

¹⁴ Legêne, *De bagage van Blomhoff en Van Breugel*, 397

¹⁵ Marieke Bloembergen, *De koloniale vertoning. Nederlands Indië op de wereldtentoonstellingen (1880-1931)* (Amsterdam 2001) 16

¹⁶ Bloembergen, *De koloniale vertoning*, 317

geschiedenis van het moederland waren los van elkaar komen te staan en verdeeld geraakt over verschillende specialisaties. Daarnaast oriënteerden historici in Utrecht, Leiden en Amsterdam zich vanaf de jaren '80 steeds minder op vergelijkingen op internationaal niveau. Hierdoor raakte de Nederlandse geschiedschrijving min of meer geïsoleerd van de historiografische ontwikkelingen die wel in Groot-Brittannië, Frankrijk en de Verenigde Staten plaatsvonden.¹⁷ Vanaf de jaren '80 ontstond in Groot-Brittannië kritiek op de Britse imperiale geschiedenis en de toen geaccepteerde ideeën rondom de Britse identiteit. De focus van deze moderne imperiale geschiedenis kwam op cultuur te liggen in plaats van op politiek of economie. Daarnaast werd duidelijk dat de indeling 'moederland' en 'kolonie' niet meer voldeed. Er liepen talloze 'lijntjes' tussen verschillende personen die zich in de koloniën of het moederland bevonden. Hierdoor ontstond een netwerk dat buiten de staat om in contact stond met de koloniën. Deze ontwikkelingen in de Britse historiografie worden samen onder de stroming *New Imperial History* geschaard. Dat juist in Groot-Brittannië deze ontwikkelingen eerder en in grotere mate voorkwamen dan in Frankrijk en Nederland, komt volgens de Utrechtse historicus Remco Raben door de centrale rol die het *empire* in de Britse nationale identificatie had. Daarnaast was het Nederlandse koloniale rijk in verhouding veel kleiner dan dat van Groot-Brittannië en was er minder uitwisseling van personen en kennis tussen de koloniën. Als laatste vormt volgens Raben het feit dat Nederland geen kolonie had waar op grote schaal Nederlanders naar emigreerden en bleven wonen, zoals bij Frankrijk en Groot-Brittannië wel het geval was, de oorzaak van het uiteenlopen van de imperiale historiografie van deze landen.¹⁸ Duidelijk is dat *New Imperial History* nieuwe invalshoeken biedt voor de Nederlandse imperiale historiografie die betrekking heeft op het *webbed character* van het Nederlandse Rijk in de negentiende en twintigste eeuw. Verdere bestudering van deze netwerken, die buiten de regering om opereerden, zal volgens Raben meer inzicht brengen in hoe de Nederlandse imperiale identiteit tot stand kwam.¹⁹

West-Indië en de Nederlandse nationale cultuur

Aan de hand van bovenstaande historiografie worden twee zaken duidelijk. Ten eerste kan worden opgemerkt dat enthousiasme en belangstelling voor de Nederlandse koloniën in Nederland in de negentiende en begin twintigste eeuw werd gedragen door particulier initiatief dat zich uitkristalliseerde in verenigingen, tijdschriften, wetenschappelijke instituties

¹⁷ Marieke Bloembergen en Vincent Kuitenbrouwer, 'A New Dutch Imperial History. Connecting Dutch and Overseas Pasts' in *BMGN- LCHR* 128 (2013) 2

¹⁸ Remco Raben, 'A New Dutch Imperial History? Perambulations in a Prospective Field', in *BMGN- LCHR* 128 (2013) 10

¹⁹ Raben, 'A New Dutch Imperial History?', 29

en koloniale tentoonstellingen. De Leidse historicus Paul van der Velde, die de initiatiefnemer voor Oost-Indië Pieter Johannes Veth (1814-1895) onderzocht, noemt dit ‘populariseren’ en verstaat hieronder: ‘het ontsluiten van specialistische kennis voor een niet-specialistisch publiek.’²⁰

Het tweede dat duidelijk wordt, is dat, volgens bovenstaande historiografie, alleen het Nederlandse imperialisme in Oost-Indië zijn stempel zou hebben gedrukt op de Nederlandse cultuur en het nationaal bewustzijn sinds de negentiende eeuw. Deze masterscriptie laat zien dat de onevenredige aandacht voor Oost-Indië en aandacht voor de invloed van deze koloniën op de Nederlandse cultuur enigszins buiten proportie zijn. Dat veel historici alleen oog hebben voor de initiatieven voor en berichtgeving over Oost-Indië betekent niet dat er geen initiatief werd genomen om de West-Indische koloniën te populariseren in Nederland. Net als voor Oost-Indië werden ook voor West-Indië verenigingen opgericht die allemaal hetzelfde doel nastreefden: het populariseren van de koloniën.

Aan de kwestie of Nederlands West-Indië wel of niet verkocht diende te worden, is door verschillende historici wel in eerdere onderzoeken aandacht besteed. Hierbij werd de verkoopkwestie gebruikt om de desinteresse van de Nederlandse regering te illustreren. Oud-hoofdredacteur van de *Amigoe di Curaçao* dr. Johan Hartog, besteedt in zijn uitgebreide historische onderzoek de *Geschiedenis van de Nederlandse Antillen* uit 1961 kort aandacht aan de verkoop van de Deense Antillen aan de Verenigde Staten. De vraag of Curaçao ook zou worden verkocht aan de Verenigde Staten, hield volgens Hartog ‘jarenlang de gemoederen’ op Curaçao en ‘daar in Nederland’ bezig.²¹ Ook de Leidse historicus Gert Oostindie wijdde in zijn boek *Het paradijs overzee* uit 1998 een paar paragrafen aan de reacties uit de koloniën Suriname en Curaçao over de verkoopgeruchten in Nederland. Uit de koloniën werd telkens door een koloniale elite het argument naar voren geschoven dat de koloniën Suriname en Curaçao een eenheid met het moederland vormden waarbij in tegenstelling tot Oost-Indië sprake was van ‘één volksgemeenschap.’²² Volgens Oostindie illustreerden deze reacties op de verkoopgeruchten vanuit Nederland de verontwaardiging van de Nederlandse koloniale elite over het gebrek aan betrokkenheid van Nederland bij de Nederlandse Caraïben.²³ Ook volgens journalist John Jansen van Galen illustreerden de

²⁰ Paul van der Velde, ‘De projectie van een Groter Nederland. P.J. Veth en de popularisering van Nederlands-Indië, 1848-1895’, in *Tijdschrift voor de Geschiedenis* 105 (1992) 368

²¹ Dr. Joh. Hartog, *Curaçao: van kolonie tot autonomie. Deel II: na 1816* (Aruba 1961) 931

²² Gert Oostindie, *Het paradijs overzee, De Nederlandse Caraïben en Nederland* (Amsterdam 1998) 148

²³ Oostindie, *Het paradijs overzee*, 151

verkoopgeruchten in Nederland een gebrek in interesse in ‘de West’. Net als Oostindie laat Jansen van Galen in zijn boek *Afscheid van de koloniën* uit 2013 de stemmen uit de koloniën horen die reageerden op de verkoopvoorstellen van de Nederlandse regering. Terwijl Nederland in het begin van de twintigste eeuw in Oost-Indië haar gezag verstevigde en uitbreidde, werd volgens Jansen van Galen getracht in Nederland de koloniën in ‘de West’ juist af te stoten.²⁴

Eerdere studies die de verkoopkwesitie over West-Indië toelichtten, gebruikten de verkoopkwesitie als voorbeeld van de onverschilligheid van de Nederlandse regering. Oostindie liet wel zien dat vanuit de Caraïben stemmen opkwamen die de eenheid van de moederland en koloniën benadrukten, maar besteedde net als de andere auteurs amper aandacht aan de reacties in Nederland op deze verkoopgeruchten. Mijn onderzoek zal laten zien dat er buiten de regering om meerdere ‘lijntjes’ liepen tussen het moederland en de koloniën. Hierdoor sluit mijn onderzoek aan bij de manier waarop binnen *New Imperial History* naar de verhoudingen tussen moederland en koloniën wordt gekeken. Naast de onverschilligheid van Nederlandse regering en parlement kan met de verkoopkwesitie de opkomst van een particulier initiatief, dat de kwesitie aangreep om juist West-Indië onder de Nederlandse bevolking te populariseren, worden geïllustreerd. De argumenten die de particuliere initiatieven aanvoerden, kwamen overeen met de redenen waarom Oost-Indië en de stamverwanten in Zuid-Afrika in Nederland werden gepopulariseerd. Volgens dit netwerk van specialisten was er een verwantschap tussen het moederland en de West-Indische koloniën en was Nederland als koloniale mogendheid verantwoordelijk voor haar overzeese gewesten. Het Nederlandse bewustzijn van het koloniaal bezit in West-Indië had invloed op hoe Nederlanders de Nederlandse identiteit zagen. Door wie West-Indië werd gepopulariseerd en in welke mate dit invloed had op de rest van de samenleving, zal in deze studie worden onderzocht.

Onderzoekskader

Om de invloed van het koloniaal bewustzijn op het Nederlands nationalisme te kunnen onderzoeken is het van belang vast te stellen wat met nationalisme bedoeld wordt en hoe ‘invloed erop’ in deze studie beschouwd wordt. Nationalisme kan niet zonder de begrippen ‘natie’ en ‘identiteit’ worden uitgelegd. Een natie kan worden gezien als een groep mensen

²⁴ John Jansen van Galen, *Afscheid van de koloniën: het Nederlandse dekolonisatiebeleid 1942-2012* (Amsterdam 2013) 54

die verschillende kenmerken met elkaar gemeen hebben. Deze kenmerken zijn bijvoorbeeld een verwante taal, geschiedenis, etniciteit of grondgebied waar zij wonen.²⁵ Aan de hand van deze overeenkomstige kenmerken wordt door mensen een nationale identiteit en cultuur geconstrueerd dat hen het gevoel geeft bij een natie te horen.²⁶ In het geval van nationalisme dient deze culturele gemeenschap samen te vallen met de grenzen van de staat.²⁷ Om een natiestaat te verkrijgen is het van belang dat in een staat één dominante nationale cultuur aanwezig is. Dit proces waarbij een dominant wordende nationale cultuur zich verspreid ten kostte van andersoortige groepsverbanden, wordt natievorming genoemd.²⁸ Natievorming kan enerzijds van bovenaf, door de staat, in gang worden gezet. Door middel van het standaardiseren van het onderwijs, dienstplicht en belastingplicht vindt een culturele homogenerisering van de bevolking plaats.²⁹ Anderzijds kan van onderen, door het volk zelf, een culturele gemeenschap worden gegenereerd. Literatuur, muziek, poëzie en schilderkunst kunnen hierbij worden gezien als inspiratiebronnen, maar ook als uitingsvormen van de verbreiding en ontwikkeling van een nationale identiteit en cultuur.³⁰ Vanuit de nationale cultuur ontstaat vanuit het volk de wens om een natie-staat te vormen. Hierbij wordt de uniciteit en ontastbaarheid van het volk benadrukt door taal, geschiedenis en worden nationale symbolen zoals het Koningshuis, vlaggen en monumenten, en rituelen in het leven geroepen. Dit construeren van een gemeenschappelijke traditie wordt door de Britse historicus Eric Hobsbawm de *invention of tradition* genoemd.³¹

Wanneer een natie uit meerdere grondgebieden bestaat, zoals bij Nederland het geval was (en nog steeds is), is het interessant te onderzoeken hoe de Nederlandse identiteit zich tot deze koloniën verhiel. Ondanks het feit dat er weinig overeenkomsten waren tussen Nederland en Nederlands West-Indië was er volgens de tegenstanders van een verkoop wel sprake van een gemeenschappelijke cultuur. In dit onderzoek zal worden getoond dat in het geval van de koloniën van onderaf getracht werd de Nederlandse nationale cultuur te verspreiden en te verstevigen. De verkoop van West-Indië zou een smet op het blazoen zijn van de Nederlandse cultuur. Door het benadrukken van de nationale overeenkomsten tussen het moederland en de

²⁵ Willem Melching, 'Natie, identiteit en nationalisme', in A. Bosch en W. Wessels (ed.) *Veranderende grenzen. Nationalisme in Europa 1919-1989* (Nijmegen 1997) 23; Bossenbroek, *Holland op zijn breedst*, 12

²⁶ Anderson, 'Imagined Communities', 124

²⁷ Ernest Gellner, *Nations and Nationalism* (Oxford 1983) 1

²⁸ Martin Bossenbroek, *Holland op zijn breedst*, 15

²⁹ Ernest Gellner, *Nationalism* (Londen 1997) 4; Hans Knippenberg en Ben de Pater, *De eenwording van Nederland. Schaalvergroting en integratie sinds 1800* (Nijmegen 1990) 10, 135-143

³⁰ A. Bosch en L.H.M. Wessels, (ed.), *Veranderende grenzen. Nationalisme in Europa 1919-1989*, 19

³¹ Eric Hobsbawm en Terence Ranger, (ed.), *The Invention of Tradition* (Cambridge 2003) 1

koloniën werd getracht een grensoverschrijdende identiteit te creëren zodat een verkoop van West-Indië werd voorkomen.

Omdat er binnen de historiografie beperkt aandacht is gegeven aan West-Indië in het algemeen en de verkoopkwesitie in het bijzonder, ligt de nadruk van deze scriptie op mijn primaire bronnenonderzoek. De verkoopkwesitie illustreert in dit onderzoek hoe de Nederlandse regering en Nederlandse particuliere initiatieven West-Indië zagen. Om een beeld te krijgen van hun ideeën over West-Indië heb ik gebruik gemaakt van primaire bronnen die destijds zijn ingezet om een andere partij te overtuigen. Dit zijn brochures, rapporten en opiniestukken in tijdschriften. Kanttekening bij deze bronnen is dat zij niet alleen als een passief resultaat kunnen worden gezien van wat een persoon of groep dacht. Media hadden, en hebben nog steeds, een actieve rol bij de totstandkoming van nieuwe ideeën. Bij het bestuderen van deze bronnen heb ik daarom het advies van antropoloog Ann Laura Stoler, ‘*Read along the archival grain*’, zo veel mogelijk opgevolgd.³² Door ‘met de bron mee te lezen’ heb ik de bronnen getracht te lezen zoals zij volgens de auteur toentertijd bedoeld waren.

Om de verkoopsuggesties van West-Indië in Nederland zo duidelijk mogelijk in kaart te brengen, is deze scriptie opgebouwd aan de hand van een thematische en chronologische indeling. De verkoopgeruchten die in 1917 in Nederland ontstonden naar aanleiding van de verkoop van de Deense Antillen aan de Verenigde Staten, kwamen niet zomaar uit de lucht vallen. Al eerder werd een oproep gedaan om de koloniën in West-Indië te verkopen. Dit gebeurde in de Nederlandse regering en het parlementen. In dit eerste hoofdstuk zal blijken dat er na de afschaffing van de slavernij in 1863 een tekort aan arbeidskrachten in Suriname was waardoor de plantagelandbouw niet optimaal functioneerde. Ook waren er politieke spanningen tussen Nederland en Venezuela en begonnen de Verenigde Staten met de aanleg van het Panamakanaal hun macht rondom het Caraïbisch gebied te verstevigen. Het tekort aan inkomsten uit de West-Indische koloniën en deze internationale spanningen zorgden voor verkoopoproepen binnen de Nederlandse regering en het parlement.

Ondertussen kreeg rond de vorige eeuwwisseling de Nederlandse koloniale politiek een ethisch karakter. Dit was volgens Bloembergen deels door een ‘eereschuld’³³ en deels het

³² Ann Laura Stoler, ‘Colonial Archives and the Arts of Governance’, in *Archival Science* 2 (2002) 99

³³ Conrad Th. van Deventer schreef het artikel ‘Een eereschuld’ dat verscheen in *de Gids* en werd later als het manifest voor de ethische politiek beschouwd. Hierin riep Van Deventer de Nederlandse staat op om haar schuld door uitbating, aan Oost-Indië terug te betalen. ‘Een eereschuld’, in *De Gids* (1899) 233

algemene opvoedings- en plichtsbesef dat het Nederlandse ‘klimaat’ aan het einde van de twintigste eeuw kenmerkte.³⁴ Vanuit moreel oogpunt dienden het land en de inheemse bevolking van Oost-Indië te worden ontwikkeld. Dit koloniale beleid werd ook voor West-Indië uitgangspunt waarbij werd gezocht naar mogelijkheden in de exploitatie van landbouw, mijnbouw en nijverheid.

Daarnaast paste de Nederlandse regering dezelfde principes als in Oost-Indië toe waarbij voogdij en opvoeding de verhouding tussen het moederland en de kolonie karakteriseerden. Door deze ethische houding in het koloniale beleid werd een oproep om de West-Indische koloniën te verkopen vanaf 1905 niet meer ondernomen in de Nederlandse regering en het parlement.

In het tweede hoofdstuk wordt duidelijk dat internationale spanningen er toe leidden dat er niet vanuit de regering en het parlement, maar vanuit particulier initiatief actie werd ondernomen om een verkoop van West-Indië te promoten. De geruchten dat de Verenigde Staten naast de Deense Antillen ook wel interesse hadden Nederlands West-Indië, werd door oud-districtscommissaris B. Boekhoudt en de *Nederlandsche Bond van Belastingbetalers* aangegrepen. Aan de hand van artikelen in kranten en tijdschriften en de brochure van B. Boekhoudt zal duidelijk worden waarom volgens hen West-Indië verkocht diende te worden. Daarnaast zal inzicht worden verkregen in wat de Nederlandse identiteit voor deze voorstanders van een verkoop betekende.

In Nederland ontstond een tegenreactie op deze promotie van de verkoop van West-Indië onder Nederlanders die in West-Indië werkzaam waren geweest en naar Nederland waren teruggekeerd. In het derde hoofdstuk wordt uiteengezet wie dit waren en welke middelen zij inzetten om West-Indië te populariseren. Net als bij het tweede hoofdstuk kan aan de hand van artikelen in kranten en tijdschriften verschenen de mening van tegenstanders van een verkoop over deze verkoopgeruchten worden gedestilleerd. Daarnaast publiceerden de nieuw opgerichte verenigingen zelf ook artikelen, rapporten en brochures waarin zij beargumenteerden waarom het van belang was voor Nederland om West-Indië te behouden. Hun argumenten kwamen overeen met die van de koloniale verenigingen die eind negentiende eeuw waren opgericht om het belang van Oost-Indië en stamverwanten in Zuid-Afrika te populariseren. Net als deze verenigingen waren de verenigingen die zich sterk

³⁴ Bloembergen, *De koloniale vertoning*, 224

maakten voor West-Indië zich bewust van het stukje Nederland in West-Indië en hielden zij zich bezig met het vraagstuk hoe Nederland zich ten opzichte van hen diende te gedragen. Wat dan volgens hen typisch Nederlands was, zegt iets over hoe zij tegen de Nederlandse identiteit en cultuur aankeken.

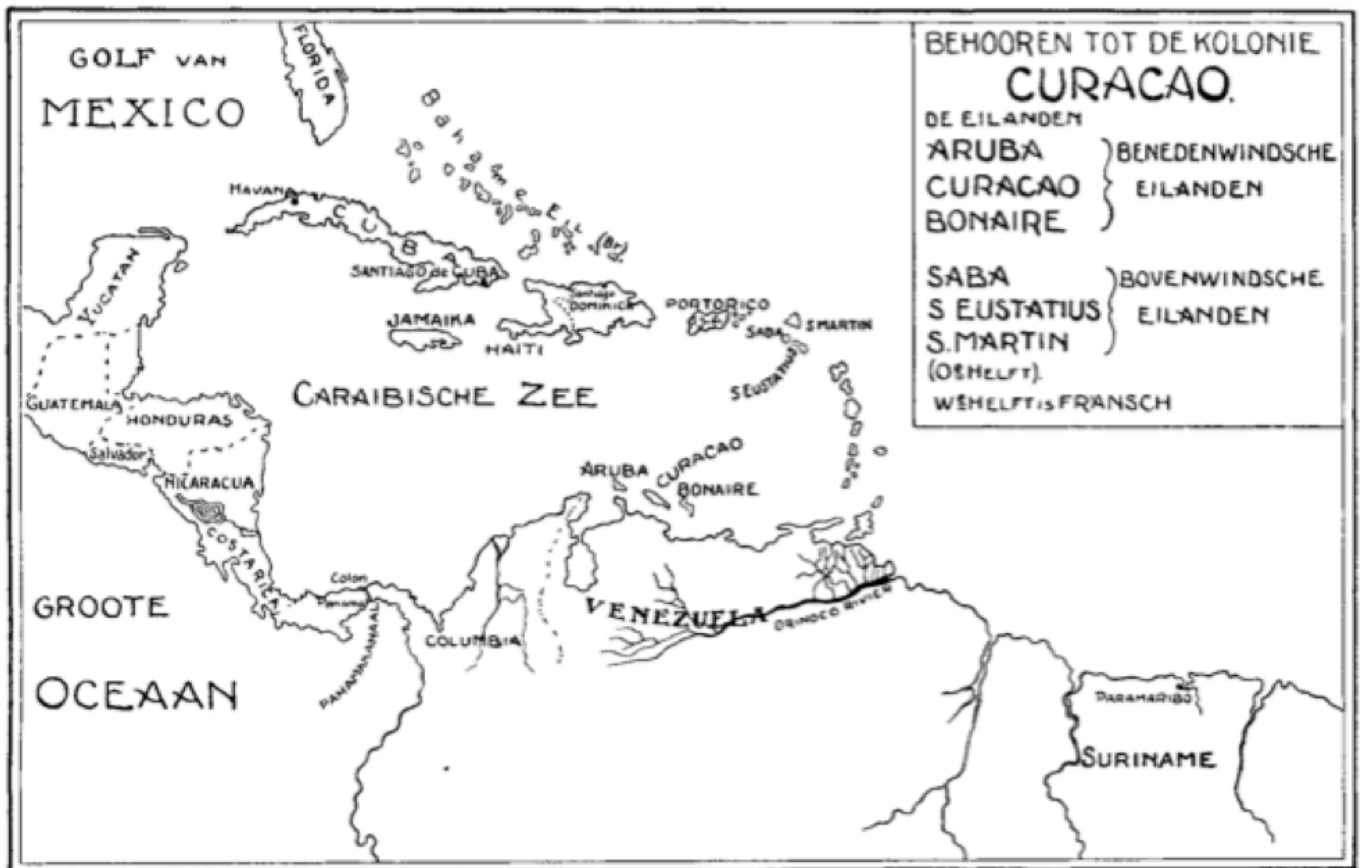
Tijdsspanne en geografische termen

Het tijds kader van dit onderzoek is gekoppeld aan de verkoopkwestie over West-Indië in Nederland. Vanaf de afschaffing van de slavernij in 1863 tot 1920 werd verschillende keren de mogelijkheid tot een verkoop van West-Indië besproken in de Nederlandse regering en het parlement en in de Nederlandse media. In de ‘Memorie van Antwoord’ op de Nederlandse begroting van 1920 werd door de Nederlandse regering gemeld dat zij van de Verenigde Staten nimmer een voorstel tot koop van de West-Indische koloniën had gedaan. Een verkoop van West-Indië werd na dit moment niet meer geopperd.³⁵

Een tweede reden waarom mijn onderzoek tot 1920 is begrensd, is de verschuiving in aandacht voor Suriname. Vanaf 1920 kwam de nadruk in de discussies omtrent West-Indië steeds meer op Suriname te liggen. De komst van een olieraffinaderij op Curaçao in 1914 zorgde voor een stijgende welvaart op Curaçao en omliggende eilanden. Het contrast tussen de kolonie Curaçao en de kolonie Suriname werd hierdoor zo groot dat gesproken werd van een Surinaamse kwestie. De nadruk in de verenigingen lag niet meer op het populariseren van geheel West-Indië maar uitsluitend nog op Suriname.

Deze studie beperkt zich geografisch gezien tot Nederland en Nederlands West-Indië, dat toentertijd bestond uit de kolonie Suriname en de kolonie Curaçao. De kolonie Curaçao was verdeeld in de bovenwindse eilanden, bestaande uit het Nederlandse gedeelte van Sint Maarten, Sint Eustatius en Saba, en de benedenwindse eilanden, bestaande uit Aruba, Bonaire en Curaçao. Afwisselend wordt in deze scriptie gesproken over ‘Nederlands West-Indië’, ‘de West’ of ‘de koloniën in West-Indië’. Alle verwijzen ze naar de geografische indeling die toentertijd werd gehanteerd en waarmee dus de koloniën Suriname en Curaçao in hun geheel worden bedoeld. Indien alleen over Suriname of een boven- of benedenwinds eiland of eilandengroep (Antillen) wordt gesproken, zal dat expliciet in dit onderzoek worden vermeld.

³⁵ Hartog, *Curaçao: van kolonie tot autonomie*, 931

Afb. 1.1 Kaart van kolonie Curaçao (Neerlandia 1903)

I.

DE HOUDING VAN DE NEDERLANDSE REGERING TEN OPZICHTE VAN NEDERLANDS WEST-INDIË

Voordat gekeken kan worden naar de verkoopplanningen vanuit particulier initiatief en de particuliere initiatieven die zich er tegen keerden, zal eerst de houding van de Nederlandse regering ten opzichte van Nederlands West-Indië worden belicht.

De initiatieven die vanaf 1917 opkwamen voor het behoud of de verkoop van West-Indië, richtten zich tot de Nederlandse regering om haar enerzijds te overtuigen van de financiële druk op Nederlandse belastingbetalers en anderzijds te behoeden voor de gevolgen van een verkoop. Zowel de voor- als tegenstanders van de verkoop wezen de regering op haar ‘onverschilligheid’ jegens de Nederlandse belastingbetalers en de koloniën. Maar hoe keek de Nederlandse regering zelf tegen de koloniën in ‘de West’ aan?

In dit hoofdstuk wordt duidelijk dat de eerste plannen om de koloniën te verkopen juist door verschillende ministers en Kamerleden in de regering werden geopperd. Tussen 1865 en 1905 bleek door afnemende inkomsten en groeiende internationale spanningen West-Indië steeds vaker een financieel en bestuurlijk blok aan het Nederlandse been. Om zich van deze lastposten te ontdoen, werd door verschillende ministers opgeroepen de koloniën te verkopen. Volgens historicus Gert Oostindie loopt er een rode draad in de politieke geschiedenis van Nederland en haar koloniën in West-Indië. Hierbij werd de houding van Den Haag door de Nederlandse elite in de koloniën als ‘onachtzaam’ en ‘verwaarlozend’ ervaren.³⁶ Op de verkoopplannen die tussen 1865 en 1905 in de Nederlandse regering werden geopperd, werd dan ook fel gereageerd vanuit Suriname en Curaçao, waarbij werd gewezen op de Nederlandse verantwoordelijkheid en de verbindende vaderlandsliefde. Uiteindelijk leidde een ethische houding in de politiek vanaf 1900 tot een omslag waardoor de Nederlandse regering zich steeds meer richtte op duurzame investeringen in de West-Indische koloniën. Dat deze investeringen in de land- en mijnbouw op een fiasco uitliepen, zorgde uiteindelijk niet voor een verandering in de houding van Den Haag. Ook het advies van verschillende rapporten die de economische en financiële toestand van de koloniën in kaart brachten, werden door Den Haag in de wind geslagen. Ondanks de ethische omslag in het koloniaal bestuur bleef de houding van de Nederlandse regering ten opzichte van West-Indië zich kenmerken door onverschilligheid.

³⁶ Oostindie, *Het paradijs overzee*, 150-151

Voordat de verkoopplannen voor West-Indië besproken zullen worden, wordt in het eerste gedeelte van dit hoofdstuk een historische en politieke context gegeven over het ontstaan van Nederlands West-Indië vanaf 1600 tot aan de afschaffing van de slavernij in 1863.³⁷

Vervolgens worden op chronologische wijze de mogelijke verkoopmomenten uitgebreid beschreven, waarbij ook het tegengeluid uit de koloniën wordt toegelicht.

1.1 Koloniale achtergrond van Nederland in West-Indië (1600-1865)

De belangrijkste reden voor Nederlanders om vanaf begin zeventiende eeuw per schip naar de ‘Nieuwe Wereld’ te reizen was economisch van aard. Niet zendingsijver en ideologische overwegingen dreven hen naar ‘de West’, maar de hoop om fortuinen te verdienen dreef avonturiers uit Amsterdam en de Zeeuwse gewesten om naar West-Indië te vertrekken.³⁸ De West Indische Compagnie (WIC) werd in 1621 opgericht en namens deze *multinational* werden verschillende economische en strategische successen geboekt. Zo werd onder leiding van Piet Heyn in 1628 de Spaanse zilverbloot voor de Cubaanse kust gekeerd. Een paar jaar later, in 1634, veroverde de WIC het hoofdeiland Curaçao en later de omliggende eilanden van Spanje. Anders dan bij de andere Nederlandse koloniën waren de bovenwindse eilanden Sint Maarten (dat gedeeld wordt met Frankrijk), Sint Eustatius en Saba, en de benedenwindse eilanden Curaçao, Aruba en Bonaire, niet geschikt voor de verbouwing van koffie, suiker en katoen. Klimatologisch gezien waren de benedenwindse eilanden te droog voor de aanplant van grote plantages. De bovenwindse eilanden waren ook te klein om plantagelandbouw mogelijk te kunnen maken. Dit betekende niet dat deze eilanden geen enkele functie hadden voor Nederland. De Caraïbische eilanden hadden een commercieel doel en functioneerden als belangrijke vrije doorvoerhavens tussen Europa en de ‘Nieuwe Wereld’.

De koloniën met een groter plantagepotentieel werden niet veel later, in 1667, in de noordflank van Zuid-Amerika door de Zeeuwen veroverd op de Engelsen. Sinds 1616 hadden Nederlanders aan deze ‘wilde kust’ al nederzettingen gebouwd in Essequibo en vanaf 1627 in Berbice. De Engelsen veroverden in 1667 Suriname en wilden dit met Nederland ruilen voor Nieuw-Nederland. Nederland ging akkoord met het voorstel waardoor de noordflank van Zuid-Amerika van Nederland werd en door Nederland werd gedoopt tot Nederlands-Guyana. De benaming suggereert een politieke eenheid, maar dat was het beslist niet. De nieuwe

³⁷ Omdat deze studie zich richt op de verkoopplannen van Nederlands West-Indië binnen de Nederlandse regering, kan er niet genoeg aandacht worden besteed aan de afschaffing van de slavernij in Suriname en op de Antillen. De onzekerheid die ontstond in de Nederlandse regering rondom de afschaffing van de slavernij en de toekomst van Suriname, is in deze beschrijving wel opgenomen.

³⁸ Oostindie, *Het paradijs overzee*, 20

kolonie Suriname ontwikkelde zich tot een snelgroeïende plantagekolonie waar met name koffie en suiker werden verbouwd door ingevoerde slaven uit West-Afrika. De kleinere koloniën Berbice, Demerara en Essequibo bleven echter achter in de schaduw van Suriname.³⁹ Tot de Frans-Bataafse tijd werden de koloniën in ‘de West’ in zijn geheel of gedeeltelijk door de WIC bestuurd. Het bestuur van de Antillen viel volledig onder verantwoordelijkheid van de WIC. In Suriname was de Sociëteit van Suriname het bestuurlijk orgaan. De Sociëteit bestond uit drie partijen: de WIC, Amsterdam en de gouverneursfamilie van Aerssen van Sommelsdijck.⁴⁰ De Vierde Engelse oorlog (1780-1784) markeerde het einde van de dominante rol van Nederland in ‘de West’. De bezetting van de Nederlandse koloniën onder Brits bewind in de napoleontische tijd was de verwezenlijking van het einde van dit tijdperk. Toen het Verenigd Koninkrijk in 1814 zijn koloniën terugkreeg, was er niet veel van over. Uiteindelijk werden in West-Indië alleen Suriname en de Boven- en Benedenwindse eilanden onder exclusief beheer van koning Willem I geplaatst. Tot 1828 waren de koloniën in West-Indië verdeeld onder Suriname; Curaçao en onderhorigen; en St. Eustatius en onderhorigen. Toen tussen 1828 en 1848 de koloniën onder één gezag waren gesteld met één generaal-gouverneur als leider, gevestigd in Paramaribo, bleek dit niet haalbaar te zijn. Het door de Johan van den Bosch (adviseur van Koning Willem I) voorgestelde plan dat Suriname de eilanden ook zou subsidiëren, was onhaalbaar.⁴¹ Vanaf 1848 werden daarom de koloniën verdeeld in Suriname en Curaçao en onderhorigen, bestaande uit de boven- en benedenwindse eilanden. In 1865 werd voor beide koloniën een verschillende bestuursregeling opgesteld. In Paramaribo en op Curaçao waren door de koning gekozen gouverneurs aanwezig, die de uitvoerende en wetgevende macht hadden, met de bevoegdheid om gewenste beslissingen door te voeren en voorstellen van de Koloniale Raad te vetoën.⁴² Deze koloniale raden kenden al een lange geschiedenis. Zo werd de Sociëteit van Suriname in de 17^e eeuw al bijgestaan door een afvaardiging van het “volk” die bestond uit rijke, blanke plantage-eigenaren. Toen de koloniën door de ingevoerde ministeriële verantwoordelijkheid niet meer zaak van de Koning waren, maar van het Parlement en dus onder verantwoordelijkheid van de minister van Koloniën kwamen te vallen, namen de bevoegdheden van deze Koloniale Raad af. De eilanden Aruba, Bonaire, Sint Maarten, Sint Eustatius en Saba werden bestuurd door gezaghebbers die onder de gouverneur van Curaçao werkten. Deze gezaghebbers werden

³⁹ Deze koloniën kwamen tot ontwikkeling vanaf 1800 onder Brits bewind. (Oostindie (1998) 19)

⁴⁰ Mr. A.J.M. Kunst, *Recht, commercie en kolonialisme in West-Indië* (Zutphen, 1981) 91

⁴¹ Cornelis Goslinga, *The Dutch in the Caribbean and in Suriname 1791/5-1942* (Assen 1990) 213

⁴² Gert Oostindie en Inge Klinkers, *Knellende Koninkrijksbanden: Het Nederlandse dekolonisatiebeleid in de Caraïben, 1940-2000 – Deel 1, 1940-1945* (Amsterdam 2001) 19

bijgestaan door een klein adviserend orgaan: de landsraad. De nieuwe bestuursregeling van 1865 zorgde er ook voor dat het bestuurlijk apparaat in de koloniën groter werd. Zo werd de gouverneur naast de Koloniale Raad ook bijgestaan door de ‘Koloniale Staten’. Dit was een soort parlement, bestaande uit dertien leden, van wie vier door de gouverneur benoemd. De overige leden werden gekozen, maar vormden door het beperkte kiesrecht een afvaardiging van de blanke elite in de kolonie. In Curaçao lag de macht nog meer in handen van de gouverneur, die over de mogelijkheid beschikte om zijn gehele eigen ‘Koloniale Staten’ aan te wijzen.

In Den Haag werd ook gewerkt aan de institutionalisering van het koloniale beleid. Zo werd in 1834 het ministerie van Koloniën opgericht met in 1857 een Bureau voor West-Indische zaken. De ‘West-Indische Afdeling’, vanaf 1918 ‘Afdeling Surinaamsche en Curaçaosche Zaken’ genoemd, was in vergelijking met Oost-Indië een ondergeschikt onderdeel binnen de Nederlandse politiek. De zaken die over Suriname en Curaçao werden besproken hadden met name betrekking op de structurele tekortkoming in begrotingen. De Nederlandse regering bleef het recht behouden om de overzeese begrotingen te verwerpen of aan te passen indien zij niet sluitend waren.⁴³

De bestuurlijke macht over de koloniën lag tot de Tweede Wereldoorlog bij de lokale gouverneurs die als persoonlijke vertegenwoordiger van de Koning opereerden en geen verantwoording schuldig waren aan de plaatselijke volksvertegenwoordiging in de koloniën. Leden van de Koloniale Raad, landraad en Koloniale Staten werden door de gouverneur grotendeels aangedragen en goedgekeurd door de Koning of door de Koning zelf uitgekozen. De Raad en Staten van Suriname en Curaçao hadden alleen een adviserende rol en de gouverneur bleef bepalen welke zaken ter tafel werden gebracht en werden besproken.⁴⁴

Hoewel institutioneel gezien de koloniën steeds meer een vorm van autonomie kregen, bleef de officiële besluitvorming over het bestuur en begroting van de koloniën in de Eerste en Tweede Kamer in Nederland plaatsvinden. Het zou tot na de Tweede Wereldoorlog duren voordat de West-Indische koloniën een grotere mate van zelfstandigheid kregen. Tot die tijd werd het wel en wee van West-Indië door Nederlandse ministers en Kamerleden bepaald.

Wat deze ministers en Kamerleden dan over West-Indië bespraken wordt in het tweede gedeelte van dit hoofdstuk uiteen gezet. Verschillende financiële en internationale spanningen dreven hen op verschillende momenten tot een voorstel om West-Indië van de hand te doen. Op chronologische wijze zijn deze momenten hieronder omschreven.

⁴³ Oostindie en Klinkers, *Knellende Koninkrijksbanden*, 18

⁴⁴ Kunst, *Recht, commercie en kolonialisme in West-Indië*, 248

1.2 Een eerste toespeling op een verkoop (1865-1870)

Na de afschaffing van de slavernij in 1863 was de Nederlandse regering zoekende hoe de emancipatie in de West-Indische kolonie Suriname geregeld diende te worden. De vrijgemaakte slaven waren niet direct vrij, maar stonden onder een tienjarig ‘Staatstoezicht’. De ‘vrijgemaakten’ moesten worden omgevormd tot beschaafde burgers door middel van arbeidsdiscipline en onderwijs.⁴⁵ Hierbij werkten de ‘vrijgemaakten’ nog tien jaar onder een contract op de plantages. Hoe het bestuur van Suriname diende te worden ingericht, bracht discussies binnen de Kamers van Nederland. Op 29 mei 1865 werd over de vaststelling van het reglement op het beleid van de regering in Suriname gediscussieerd. De belangrijkste twijfels lagen bij de huidige toestand van Suriname en of de kolonie zo snel na de emancipatie klaar was voor een grondwetswijziging. Bij liberaal Tweede Kamerlid Willem Boreel van Hogelanden rees de vraag ‘of de bevolking, zamengesteld voor 1/3 uit vrijen, maar voor 2/3 uit pas vrij verklaarden, die zich thans nog onder staatstoezicht bevinden, geacht kan worden rijp te zijn voor onze eenigzins gewijzigde Nederlandsche grondwettige instelling.’⁴⁶ Een overgangsfase waarbij op vloeiendere wijze de emancipatie zou worden bewerkstelligd, zou beter zijn geweest. Daarnaast was er onzekerheid of het niet beter was om materiële welvaart in plaats van ‘politieke regten’ naar de kolonie te brengen. Op de vraag of de kolonie wel klaar zou zijn voor de nieuwe grondwet reageerde Minister van Koloniën Isaac Dignus Fransen van de Putte met het antwoord dat ‘sinds 1682 altijd door de ingezetenen invloed op den gang van het bestuur is uit-geoefend’. De Koloniale Raad bestaande uit stemgerechtigden uit de kolonie, kende al een langere traditie van politieke invloed. De aanneming van deze wet en het instellen van een nieuw vertegenwoordigend lichaam, De Koloniale Staten, zou dus niet een bedreigende verandering brengen. Volgens de minister van Koloniën zou door de intreding van deze wet, in samenwerking met lokale kennis, juist meer welvaart kunnen worden verkregen. De belofte van de minister dat de subsidies niet zouden gaan stijgen en de immigratie van (Chinese) arbeiders beter zou worden gesteund, trokken de twijfelaars over de streep en het voorstel werd aangenomen. Deze laatste twee zaken, subsidie en immigratie van arbeiders, zouden de meningen van politici gedurende de volgende jaren kleuren in verdere discussies over de kolonie Suriname.

⁴⁵ Nationaal Instituut Nederlands slavernijverleden en erfenis, ‘Radiouitzending over de periode van Staatstoezicht, verteld door Dr. Frank Dragtenstein’, https://soundcloud.com/the_ninsee (9 mei 2016)

⁴⁶ Staten Generaal Digitaal, ‘Bijblad Nederlandsche Staatscourant 1864-1865, Zitting 29 mei 1865, II Het Wets-ontwerp tot vaststelling van het reglement op het beleid der regering in de kolonie Suriname’, 227

Tijdens de vaststellingen van de begroting van 1869 voor Suriname was er overeenstemming dat de kolonie meer inspanning moest leveren om haar eigen uitgaven te dekken. Lukte dit niet, dan zou ‘... de Staten-Generaal met dubbele nauwlettendheid op de daar bestaande bronnen van inkomst dienen acht te geven ...’ Niet voor Suriname, maar voor de Antillen werd voor het eerst geopperd er afstand van te doen. In dezelfde zitting werd de begroting van de Antillen voor 1869 besproken. Over de toekomst van de eilanden was de Kamer minder mild gestemd. Er waren veel bezwaren om de Antillen te verlaten, maar deze ‘lastposten’ bezet houden zou ook geen optie zijn. Zo werd het nut betwijfeld van Sint Maarten, Bonaire en Sint Eustatius. Een volledige terugtrekking uit de ‘West-Indischen Archipel’ was niet mogelijk, maar sommige leden waren wel van mening dat een ‘beperking van onze vestiging tot een paar der meest belangrijke eilanden wenschelijk zoude wezen.’⁴⁷ De antirevolutionair mr. Engelbertus de Waal haakte in de Tweede Kamer in op deze ideeën en moedigde een verkoop aan als de koloniën dat zelf ook wensten.⁴⁸ Vanuit de koloniën kwam tijdens de begroting van 1870 een geluid tegen de suggesties tot verkoop. Tijdens de zitting op 8 juli 1869 wees dhr. Nicolaas van Rojer, lid van de Koloniale Raad van Curaçao, op het punt dat ‘men diende te bezuinigen en niet af te breken.’⁴⁹ Zo lang de Koning der Nederland een telg van Oranje was, zal ‘men onder gindsche leeuwen van het Nederlandsche wapen lezen “ Je Maintiendrai ” en niet “Ik zal loslaten.”’

1.3 Oplopende spanningen met Venezuela en investeringen in Suriname (1870-1890)

Pas zeven jaar later werd de mogelijkheid tot verkoop van Curaçao weer nieuw leven ingeblazen. De spanningen tussen Curaçao en Venezuela liepen zo hoog op dat in 1876 door het Rooms-Katholieke Tweede Kamerlid Herman Agatho des Amorie van der Hoeven werd geopperd dat ‘Curaçao en onderhorigen’ maar aan Venezuela verkocht moesten worden.⁵⁰ Sinds de Spaanse onafhankelijkheid in 1829 volgde in Venezuela revolutie na revolutie elkaar op. Curaçao fungeerde hierbij doorgaans als haven voor smokkelhandel in wapens en andere oorlogsmiddelen. Daarnaast bood zij ook een veilig station voor politieke rivalen die het op een revolutie hadden gemunt. Zo bood Curaçao onderdak toen Antonio Guzmán Blanco tegen

⁴⁷ Staten Generaal Digitaal, ‘Bijblad van de Nederlandsche Staats-courant 1868-1869; Memorie van Beantwoording van het Voorlopig Verslag der Commissie van Rapporteurs, Definitieve vaststelling der koloniale huishoudelijke begroting van Curaçao voor het dienstjaar 1869’, 1007

⁴⁸ Jansen van Galen, *Afscheid van de Koloniën*, 25

⁴⁹ Staten Generaal Digitaal, ‘Definitieve vaststelling der koloniale huishoudelijke begroting van Curaçao voor het dienstjaar 1870’, 610

⁵⁰ Cassandra Vrolijk, *Scenario's voor de West en de betekenis daarvan voor de Nederlandse defensie*, Proefschrift ter verkrijging van de graad van Doctor aan de Universiteit Leiden (Universiteit van Leiden 2003) 7

de Venezolaanse president José Tadeo Monagas een coup beraamde. President Monagas wist de geheime briefwisseling tussen Blanco en zijn steunbetuigers te onderscheppen en eiste van Curaçao om uitlevering van Guzmán Blanco. De regering in Nederland stemde, in tegenstelling tot de Curaçaose gouverneur, in met de vraag van de Venezolaanse president en de Nederlandse regering gaf de gouverneur het bevel deze ‘vijand’ uit te leveren. Uiteindelijk wist Guzmán Blanco kort daarna toch via een staatsgreep de macht in Venezuela te grijpen en werd hij president. Vanwege de onrustige stemming in de buurlanden van Curaçao besloot de Nederlandse regering de wapenhandel stop te zetten. Door deze regelgeving kon de kersverse president Guzmán Blanco zich niet wapenen tegen de nieuwe revolutionairen die via de smokkelhandel steeds sterker werden. De uitlevering van Guzmán Blanco aan de voormalige president Monagas en de later stopgezette wapenhandel op Curaçao lieten de Guzmán Blanco niet koud en hij sloot in 1874 de havens in Macaïbo en la Vela de Coro voor buitenlandse handelaren. Guzmán Blanco wilde Curaçao financieel uitkleden en was van mening dat zij ‘een kale rots’ moest worden, waar ‘de pelikaan ongestoord zal komen vissen.’⁵¹ Naast het dwarsbomen van de economie had Guzmán Blanco zijn politieke vizier gericht op een inlijving van het eiland. Door Curaçao onderdeel van Venezuela te maken, zouden geen revoluties meer beraamd kunnen worden. Daarnaast zou het voordelig zijn om de Venezolaanse regering te vestigen op het eiland zodat eventuele revoluties snel neergeslagen konden worden.⁵² Het verzoek om het eiland van Nederland te kopen werd door de katholiek Herman Agatho des Amorie van der Hoeven in de Tweede Kamer toegejuicht en hij was dan ook van mening dat Nederland serieus op dit voorstel diende in te gaan. De kolonie was een lastpost binnen de Nederlandse begroting en zorgde internationaal voor onrust met Venezuela.⁵³ Uiteindelijk waren het Minister van buitenlandse zaken Van der Does en zijn opvolgers die vastberaden waren om Curaçao en omliggende eilanden te behouden. Dit vanwege de nationale eer en de gevolgen voor de internationale spanningen rondom het Caraïbisch gebied.⁵⁴

1.3.1 Reactie uit Curaçao

Wederom was het de kolonie die opriep om het eiland niet te verkopen. Dit keer in de vorm van een brochure, geschreven door de in Nederland geboren Antilliaanse advocaat en schrijver Abraham Mendes Chumaceiro. In zijn brochure *Is Curaçao te koop?* bespreekt

⁵¹ Abraham Mendes Chamuceiro, *Is Curaçao te koop?* (Den Haag 1879)

⁵² Goslinga, *the Dutch in the Caribbean and Surinam*, 402

⁵³ Van Galen, *Afscheid van de koloniën*, 26

⁵⁴ Kuitenbrouwer, *Nederland en de opkomst van het modern imperialisme*, 58

Chumaceiro bovenstaande voorvallen en de daardoor ontstane spanningen met Venezuela. Hij was van mening dat het niet de schuld was van Curaçao, maar van Nederland dat de president zich tegen het eiland had gekeerd en het daarom van Nederland wilde kopen. Dit zou anders zijn gelopen als het eiland meer zelfbesturing had gehad.⁵⁵ Volgens Chumaceiro diende naast meer zelfregulering de gehele handel in ‘wapenen’ stop te worden gezet zodat geen verwijten van de kant van Venezuela gemaakt konden worden én dienden de natuurlijke hulpbronnen van het eiland beter te worden benut.

‘Als men door goede maatregelen de naburig republieken alle reden tot verwickelingen ontnomen heeft, als men ons huishouden op eenvoudigen voet ingerigt, onze natuurlijk bronnen van welvaart ontwikkeld heeft dan al allengskens de *lastpost* van de begroting verdwijnen en dan kan er voor Nederland geen reden zijn om ons aan Venezuela te verkoopen.’⁵⁶

Chumaceiro sloot zijn brochure af met de oproep aan de Nederlandse regering en Nederlandse Koning niet de verkoop door te laten gaan. Ook richtte Chumaceiro zich tot het Nederlandse volk en speelde de auteur in op genealogische sentimenten:

‘Maar gij moogt Curaçao niet verkoopen, volk van Nederland, noch aan Venezuela, noch aan wie ook, want gij moogt Uwe broeders niet verkoopen, en de Curaçao-naars zijn Uwe broeders, afstammelingen van dezelfde vaders als gij, wij zijn Nederlanders zoo goed als gij het zijt!’⁵⁷

Net zoals het lid van de Koloniale Raad van Curaçao Nicolaas van Rojer aandroeg in de discussie rond 1869, werd door Chumaceiro wederom verwezen naar de Nederlandse leus waarmee de brochure wordt afgesloten: ‘Je Maintiendrai’.

1.3.2 Investerings in de aanvoer en ‘opvoeding’ van arbeiders

Waar Curaçao het toneel was voor internationale spanningen en een mogelijke verkoop werd geopperd, werd er in Suriname juist geïnvesteerd. Het tienjarige ‘Staatstoezigt’ op de ‘vrijgemaakten’ zou in 1873 aflopen en een leegloop van plantages als gevolg hebben. Begin jaren ’70 werd hierop daarom door de Nederlandse regering geanticipeerd met verschillende wetswijzigingen die de migratie van vrije arbeiders bevorderden. Arbeiders uit Brits-Indië, de Antillen, Oost-Indië en Nederland werden via gunstige premies naar Suriname gelokt. In het Koloniaal Verslag van Suriname uit 1873 stond vermeld dat zowel Brits-Indische ‘koelies’ als

⁵⁵ Chumaceiro, *Is Curaçao te koop?*, 19

⁵⁶ *ibidem*, 25

⁵⁷ *ibidem*, 28

Chinezen uit Nederlands-Indië en twee migranten uit Nederland naar Suriname waren gekomen om veldarbeid op de plantages te verrichten.⁵⁸ De Nederlandse regering was van mening dat de voorziening in arbeiders, naast de accijnzen op sterke drank, de ‘armoedige toestand van Suriname’ zou kunnen verbeteren. Daarnaast werd een kwart eeuw eerder dan in Nederland in 1876 de algemene leerplicht in Suriname ingevoerd. Het was goedkoper om administratief personeel in de kolonie zelf op te leiden. Daarnaast bood het ook de mogelijkheid de voormalige slaven die niet meer onder het ‘Staatstoezigt’ vielen, te beschaven.⁵⁹ Een derde middel om de kolonie Suriname te kunnen redden van een ondergang was de verbetering van de landbouw. De discussie over hoe de kolonie het beste gered kon worden, werd door oud-gouverneur van Suriname Henk Jan Smidt in 1888 in de Tweede Kamer nieuw leven ingeblazen. Zijn pleidooi was erop gericht het bestuur van de kolonie net zoals de Provinciale Staten in te richten. Daarnaast diende te worden gewerkt aan de landbouwvoorzieningen zodat grotere landbouw- en teeltprojecten konden worden gerealiseerd.⁶⁰ De belangrijkste behoeftes van deze kolonie waren enerzijds kapitaal in de vorm van geld en arbeiders en anderzijds het vertrouwen van de regering. Deze discussie hield de Nederlandse regering voor lange tijd in haar greep. Een oproep om Suriname te verkopen vond tot 1903 dan ook niet plaats.

1.4 Internationale spanningen tussen Nederland, de Verenigde Staten en Duitsland (1890-1900)

Ook voor Curaçao werden, nadat de rust met Venezuela was weergekeerd, plannen gemaakt om het beste uit de kolonie te halen. Meevallende winst, veroorzaakt door de fosfaatwinning op Aruba en de heropening van de havens in Venezuela, zorgden voor een meer positieve stemming binnen de Nederlandse regering. De winst uit Aruba was zelfs zo hoog dat tussen 1883 en 1894 Curaçao en onderhorigen geen subsidies vanuit Den Haag nodig hadden om de begroting dekkend te brengen.⁶¹ Daarnaast werden de mogelijkheden voor Curaçao die Chumaceiro in zijn tweede brochure *De natuurlijke hulpbronnen van de kolonie Curaçao* uit 1800 opperde, ook opgevangen door de Nederlandse regering.⁶² De opening van het

⁵⁸ Staten Generaal Digitaal, ‘Koloniaal verslag Suriname 1873’, 12

⁵⁹ Nationaal Instituut Nederlands slavernijverleden en erfenis, ‘Radio-uitzending – onderwijs en werk’ https://soundcloud.com/the_ninsee (22 mei 2016)

⁶⁰ Staten Generaal Digitaal, ‘Definitieve vaststelling van de koloniale huishoudelijke begroting van Suriname voor het dienstjaar 1889, 5 december 1888’, 430

⁶¹ Goslinga *The Dutch in the Caribbean and in Surinam*, 318

⁶² In een reactie van de commissie van rapporteurs over het Koloniaal verslag van Curaçao van 1879 werd gewezen op Chumaceiro’s brochure en de daarin vermelde onaangenaamheden bij de ontginning van de natuurlijke hulpbronnen van Curaçao.

Panamakanaal werd door Chumaceiro gezien als mogelijkheid om Curaçao als tussenhaven tot bloei te komen. Dit idee werd ook gedeeld door de Nederlandse regering. In de bespreking van ‘het wetsontwerp tot wijziging en verhooging van de koloniale huishoudelijke begroting van Curaçao voor het dienstjaar 1883’ werd door de minister van Koloniën voorgesteld de havens van Curaçao zo goed mogelijk voor te bereiden op de opening van deze handelsroute. De bouw van het Panamakanaal was ondertussen al in 1880 door het particuliere Franse bedrijf *Compagnie Universelle du Canal Interoceanique* gestart. Onder leiding van Ferdinand de Lesseps, die ook het Suezkanaal ontworpen had, werd met geld van investeerders de bouw voortgezet tot 1889. Volgens bronnen in de Tweede Kamer was het vooruitzicht in 1883 dat de bouw van het kanaal in 1888 gereed zou zijn. De verbinding tussen de twee oceanen beloofde vooral voor Curaçao ‘een schoone toekomst’. Met de ontwikkeling van nieuwe droge dokken zou Nederland van Curaçao een ‘West-Indisch Singapore’ maken.⁶³ De belofte van Ferdinand de Lesseps om het kanaal in 1888 te realiseren werd niet nagekomen. Tegenslagen in de bouw, malaria en gele koorts zorgden voor een inzinking in de aandelen waardoor gebrek aan geld ontstond. Uiteindelijk werd de Franse *Compagnie* op 4 februari 1889 failliet verklaard. Tot 1904 zou niet aan het kanaal worden gewerkt, totdat de Amerikanen via het *Hay-Bunau Varilla Verdrag* een strook van 1400 km² Panamees grondgebied tot hun eigendom maakten.

De inmenging van de Verenigde Staten in het Panamaproject zorgde voor extra internationale spanningen. Waar de Nederlandse regering hoopvol anticipeerde op de opening van het kanaal met het vooruitzicht Curaçao een ‘Westers Singapore’ te maken, groeide een internationale groep geïnteresseerden die ook de voordelen van het eiland zag. In 1903 werd nu eens niet door de regering opgeroepen Curaçao te verkopen. Dit keer waren het de media die een voorstel deden de Verenigde Staten alvast Curaçao te laten kopen, voordat het eiland uiteindelijk geannexeerd zou worden wanneer het Panamakanaal klaar zou zijn. In *de Amsterdammer: weekblad voor Nederland* hield P.C.C. Hansen jr. In 1903 een pleidooi om de eilanden aan de Verenigde Staten te verkopen. De opbrengsten van deze verkoop, konden worden gebruikt om ‘Suriname over het doode punt en ten bloei te brengen.’⁶⁴ Door het behoud van de kolonie Suriname zouden de bewoners van de West-Indische eilanden die ‘onder de Hollandsche vlag wenschen te blijven’, naar Suriname kunnen emigreren, waarmee ook meteen het arbeidersvraagstuk was opgelost. De 50 miljoen gulden die volgens Hansen

⁶³ Staten Generaal Digitaal, ‘Het wetsontwerp tot wijziging en verhooging van de koloniale huishoudelijke begroting van Curaçao voor het dienstjaar 1883’, 151

⁶⁴ P.C.C. Hansen Jr., ‘West-Indië’ in *De Amsterdammer: weekblad voor Nederland* 1352 (1903) 1

wel door de Verenigde Staten geboden zouden worden, -voor de Deense Antillen was immers voor 5.60 vierkante mijlen 11,25 miljoen geboden en de Nederlandse Antillen waren met 20.43 vierkante mijlen vier keer zo veel waard-, zou in zijn geheel in Suriname dienen te worden geïnvesteerd om de infrastructuur te verbeteren. Daarnaast zou het volgens Hansen ook de internationale spanningen doen verminderen:

‘Het is moeilijk te ontkennen dat voor Nederland een bloeiend Suriname zonder eilanden van oneindig grootter waarde is dan een kwijnend West-Indië, waarvan de eilanden buitendien licht aanleiding kunnen worden tot hoogst noodlottige verwickelingen, vooral later, wanneer de voltooiing van het Panama-kanaal niet zal nalaten die eilanden een minder gewenschte belangstelling van sommige groote mogendheden te bezorgen.’⁶⁵

Op deze ‘openbare aanval’ werd vanuit Curaçao fel gereageerd in het Antilliaanse weekblad *Amigoe di Curaçao*. Teleurgesteld dat er naast het *Koloniaal Weekblad. Orgaan der vereeniging Oost en West* verder in de ‘vaderlandsche pers’ in Nederland geen weerstand was tegen Hansen’s ‘oneervolle voorstel’, wierp de *Amigoe* op dat juist van de opening van het Panamakanaal geprofiteerd diende te worden. Daarnaast was niet zeker dat de kolonie Suriname gevrijwaard zou zijn van politiek gevaar van naburig Britsch-, Braziliaansch- en Fransch-Guiana.⁶⁶ In een ingezonden brief in de *Amsterdammer* wordt de oproep van Hansen ondersteund door dhr. K.H. Koentze. De oud-kapitein van de Mariniers liet via zijn inzending weten dat als Curaçao en de omliggende eilanden ‘Amerikaansch of Engelsch, zelfs Duitsch’ bezit waren, Nederland verzekerd zou zijn dat ‘het den inwoners dan veel beter zou gaan’.⁶⁷ Een afstand aan Engeland of Amerika zou volgens Koentze een overweging waard zou zijn, omdat de eilanden een Engelse tint hadden en er op sommige eilanden, zoals Sint Maarten en Sint Eustatius uitsluitende Engels werd gesproken.

De spotprent op de volgende pagina, die in de *Amsterdammer* van 14 juni werd gepubliceerd, geeft de internationale spanningen weer die de schrijvers in hetzelfde tijdschrift ertoe bewogen op te roepen de West-Indische eilanden te verkopen. Afgebeeld is de Nederlandse Minister van Koloniën Alexander Idenburg als veilingmeester met vooraan in de zaal de geïnteresseerden in de ‘Vrijwillige Verkoop’ van de eilanden. De Duitse keizer Wilhelm II en Uncle Sam, de personificatie van de Verenigde Staten van Amerika, staan links vooraan als de meest belangstellenden. Rechts van hen zitten Marianne en John Bull, de

⁶⁵ Hansen, ‘West-Indië’, 1

⁶⁶ ‘De campagne’, *Amigoe di Curaçao, weekblad voor de Curaçaosche eilanden* 27 juni 1903, 2-3

⁶⁷ K.H. Koentze, ‘Onze West-Indische eilanden’, in *de Amsterdammer: weekblad voor Nederland* 27 (1903) 26 juli

De eventueele verkoop der West-Indische Eilanden.

BIJVOEGSEL van de Amsterdamer, Weekblad voor Nederland van 14 Juni 1903

Amst. Boek- en Steendrukkerij, v/h. Ellerman, Harms & Co.

MINISTER IDENBURG (de veilingconditiën voorlezend): . . . No. 4 Curaçao valt uit . . . Voorts zal geen bod worden aangenomen tenzij de gegadigde zich verbindt een goed en vriendschappelijk buurman te zijn . . .

Afb. 1.2 Spotprent uit de Amsterdamer: weekblad voor Nederland, 14 juni 1903

personificaties van Frankrijk en Groot-Brittannië, symbool voor de altijd aanwezige dreiging van andere mogendheden voor de Antillen. Achter de minister van Koloniën zit de Nederlandse maagd toe te kijken hoe de minister de veilingconditiën voorleest: ‘No. 4 Curaçao valt uit Voorts zal geen bod worden aangenomen tenzij de gegadigde zich verbindt een goed en vriendschappelijk buurman te zijn’.

Aan de verzoeken in *de Amsterdammer* om de eilanden te verkopen werd in Den Haag uiteindelijk geen gehoor gegeven. De steeds triestere toestand dreef de regering van Nederland niet tot afstand van de koloniën, maar tot het tegenovergestelde. Onder invloed van de ethische politiek, die aanvankelijk als terugbetaling voor de nationale schuld in Oost-Indië bestemd was, voelde de regering steeds meer plichtsbesef iets te doen aan de toestanden in ‘de West.’ Met de oproep van Tweede Kamerlid Henri van Kol de koloniën dan maar te verkopen’, brak in 1901 een nieuwe tijd aan waarbij de Nederlandse regering investeerde in de landbouw en nijverheid van de West-Indische koloniën.

1.5 Een ethische houding ten opzichte van ‘de West’ (1900-1920)

Langdurige droogtes en het wegvallen van de fosfaatwinning op Aruba, resulteerden vanaf 1894 weer in rode cijfers op de begroting van Curaçao. Ook de begroting van Suriname kon aan het einde van de eeuw zonder een toename van subsidies niet dekkend gemaakt worden. Niet alleen de stijgende subsidies vormden de oorzaak van een grotere belangstelling voor West-Indië in de Nederlandse regering en het parlement. Ook de ethische houding in de koloniale politiek had invloed op de houding van de Nederlandse regering jegens West-Indië. Dit vertaalde zich in een toenemende “ethische” bemoeienis vanuit de Nederlandse regering die verschillende ondernemingen startte om de koloniën economisch, sociaal en cultureel verder te ontwikkelen.⁶⁸ Gedurende de eeuwwisseling werd door verschillende politici ook opgeroepen om de noodtoestand in de koloniën te erkennen en de economie van de koloniën grondig aan te pakken. Bij de behandeling van het wetsontwerp tot herziening van het Regeerings-Reglement op 14 november werd door de socialist Henri van Kol, eerder werkzaam als ingenieur in Java, de Tweede Kamer op de armoedige toestand in ‘de West’ gewezen en werd de Kamer op haar gedrag aangesproken: ‘Mocht er in deze Kamer geen steun gevonden worden om die noodlijdende eilanden te helpen, dat men dan den moed hebbe ze deemoedig af te staan en die Boven- en Benedenwindsche Antillen te verkopen aan den

⁶⁸ Luc Alofs, *Onderhorigheid en separatisme Koloniaal bestuur en lokale politiek op Aruba, 1816-1955* (Proefschrift Universiteit Leiden 2011) 94; Jansen van Galen, *Afscheid van de koloniën*, 145

meestbiedende.⁶⁹ Nadat hij de armoedige toestand van de eilanden had geschetst, diende hij een motie in waarin hij de regering opriep een ‘commissie te benoemen, die na een plaatselijk onderzoek, *rapport* zal uitbrengen over de economische toestanden, en over de beste middelen om daarin verbetering te brengen.’ Maar die treurige toestand werd door andere Kamerleden betwist. Men zag er meer heil in het onderzoek aan de regering over te laten dan dat zij door een samengestelde commissie werd verricht.⁷⁰ In zijn brochure *Eene noodlijdende kolonie* die vlak na zijn motie werd gepubliceerd, besprak Van Kol de toestand van Curaçao en mogelijke middelen die redding zouden kunnen brengen. Dat Van Kol uit maatschappelijk belang handelde, wordt duidelijk in het feit dat Van Kol een negatief oordeel van de commissie ook bruikbaar achtte. Wanneer niets meer gedaan kan worden voor de eilanden was dit volgens hem een belangrijk resultaat. Zeker was dan ‘dat geen kosten meer gemaakt zouden behoeven te worden.’⁷¹ De oproep van Van Kol werd niet direct overgenomen door het parlement. In een nota van 8 oktober 1903 meldde Van Kol dat in de 29 maanden sinds zijn motie nog niet genoeg gedaan was om verder verval van de koloniën in de West te voorkomen.⁷² De Nederlandse regering raakte wel steeds meer overtuigd van het feit dat Nederland als moederland de plicht had om de in trieste toestand verkerende koloniën in staat te stellen zich economisch te ontwikkelen.⁷³ Deze overtuiging leidde in ‘de West’ tot nieuwe investeringen in verschillende ondernemingen die bijdroegen aan de ontwikkeling van de landbouw en nijverheid in de koloniën Suriname en Curaçao. Zo werd in 1903 door het kabinet-Kuyper besloten om een spoorweg in Suriname aan te leggen om de achterlanden bereikbaar te maken en om uiteindelijk de goudvoorraden ‘open te leggen’.⁷⁴ Onder leiding van het gouverneurschap van ingenieur Cornelis Lely, later verantwoordelijk voor de Afsluitdijk in de Zuiderzee, werd een enkelvoudige spoorlijn aangelegd vanaf Paramaribo naar het Lawa-gebied in Oost-Suriname. De spoorlijn van 173 km lang werd in 1912 voltooid, maar bleek al snel niet rendabel te zijn. Goud werd er niet gevonden en de ‘Lawaspoorweg’ werd in de bespreking van de begroting voor 1914 door Kamerlid Van Kol gezien als een spoorweg ‘die loopt tot een dood punt in Suriname in de richting van een goudstreek waar geen goud is, en die geen bevolkingsgroepen verbindt.’⁷⁵

⁶⁹ J.M. Plante Fébure, *West-Indië in het Parlement 1897-1917* (Den Haag 1918) 191

⁷⁰ *Staten Generaal digitaal*, Bespreking staatsbegroting van het dienstjaar 1904, 1

⁷¹ Henri van Kol, *Een noodlijdende kolonie* (Amsterdam 1901) 8

⁷² *Staten Generaal digitaal*, Bespreking staatsbegroting van het dienstjaar 1904, 1

⁷³ Jansen van Galen, *Afscheid van de koloniën*, 145

⁷⁴ idem

⁷⁵ Plante Fébure, *West-Indië in het Parlement*, 103

Een ander project dat met even goede moed werd gestart vanuit Den Haag was de uitbreiding van de bacovencultuur (banananteelt) in Suriname in 1905. In 1906 werd er een contract met het Amerikaanse United Fruit Company in Boston gesloten, waarbij het bedrijf bacoven van het Gouvernement van Suriname op zou kopen. Het gouvernement kocht de bacoven van de planters met een klein voorschot waardoor de planters een schuld bij het Gouvernement opbouwden. Deze constructie bleek uiteindelijk niet zo winstgevend te zijn als werd verwacht. Bij zijn aftreden als Gouverneur van Suriname in 1909 was Idenburg ervan overtuigd dat mede door de bacovencultuur de kolonie bezig was zich te herstellen van de malaise.⁷⁶ Maar onvoldoende kennis onder ambtenaren, gebrekkige voorlichting bij de landbouwinspectie en onvoldoende financiële steun leidden er toe dat de bacovencultuur in Suriname niet succesvol werd. Uiteindelijk was het een epidemische schimmel, de Panamaziekte, die de bananen-cultivatie definitief ten val bracht. Ondanks het feit dat de aanleg van de spoorweg en de bacovencultuur tot een mislukking waren uitgelopen, waren zij wel degelijk opgericht met een ethische intentie.

Deze ethische intentie van de Nederlandse regering was ook terug te zien in het verkrijgen van inzicht in de financiële situatie van de koloniën in de West. Op 11 maart 1911 werd door de Nederlandse minister van koloniën een commissie ingesteld, bestaande uit zeven leden, die een onderzoek dienden in te stellen om de economische en financiële toestand van de kolonie Suriname in kaart te brengen. Een afvaardiging van deze commissie bezocht de kolonie en bediende de gouverneur van advies ter plekke. Naast een veldonderzoek werd ook in Nederland door een subcommissie gesproken met mensen uit verschillende werkkringen, die bekend waren met de kolonie. Met het rapport van de commissie, werd uiteindelijk niet veel gedaan. Een paar jaar later werd onder leiding van gouverneur Staal het *Suriname Studie Syndicaat* opgericht. De net ingestelde gouverneur deed ‘een beroep op de kennis, de energie en het kapitaal van eenige op koloniaal gebied bekende personen om die kolonie (Suriname) uit haar toestand van verval op te heffen.’ In 1919 brachten zij na verschillende bezoeken ook een rapport uit.

Zoals de titel van de laatst genoemde commissie al duidelijk maakt, richtten deze ‘kringen van kennis’ zich uitsluitend op de situatie van Suriname. Er ontstond een verschuiving qua belang naar Suriname omdat dat land in tegenstelling tot Curaçao en omliggende eilanden financieel achterbleef. De raffinaderij, waarvan de bouw in 1914 werd gestart, bood vanaf de

⁷⁶ Plante Fébure, *West-Indië in het Parlement*, 36

jaren twintig een positiever toekomstperspectief voor Curaçao en de omliggende eilanden. Voor Suriname brak zo'n hoopgevend nieuw hoofdstuk niet aan.

1.6 Conclusie

Zoals dit hoofdstuk heeft duidelijk gemaakt, kan de houding van de Nederlandse regering, ondanks een periode van ethische intenties, als onverschillig worden gekarakteriseerd. Vanaf de afschaffing van de slavernij bleken de inkomsten uit West-Indië tegen te vallen. Met name de kolonie Curaçao werd beschouwd als een 'nutteloze kolonie' waarbij de eilanden Bonaire, Sint Maarten en Sint Eustatius net zo goed van de hand konden worden gedaan. Toen spanningen met Venezuela hoog opliepen was het Curaçao dat door president Guzmán Blanco gekocht wilde worden. Dat dit in de Tweede Kamer enthousiast werd ontvangen, deed een reactie vanuit Curaçao ontstaan. Abraham Chumaceiro schreef een brochure waarbij hij de Nederlandse regering en Nederlandse Koning wees op de nationale verwantschap tussen de koloniën en het moederland. Toen in Nederlandse media pleidooien werden gehouden om de West-Indische koloniën te verkopen aan de Verenigde Staten was het wederom een Curaçaose bron die de houding van de Nederlandse regering en het uitblijven van een reactie in de vaderlandse pers betreurde. De reacties vanuit Curaçao bevestigden de rode draad die Gert Oostindie in zijn boek *Het paradijs overzee* liet zien. De koloniale elite van de Antillen had kritiek op de Nederlandse onverschilligheid. De verkoopsuggesties vormden hierbij een illustratie daarvan. De oproepen uit de kolonie brachten geen verandering in het handelen van de Nederlandse regering. Een ethische houding rond de eeuwwisseling veranderde het koloniale beleid. In nieuwe ondernemingen voor de land- en mijnbouw werd door de regering geïnvesteerd die de economie van de koloniën moest herstellen. Uiteindelijk liepen deze nieuwe projecten uit tot een mislukking.

Voor de Nederlandse regering was het van belang dat inmenging met internationale spanningen werd voorkomen, de Nederlandse neutraliteit werd gewaarborgd, en dat op subsidies voor de koloniën werd bezuinigd. Wel of geen 'Groot Nederland', dat was geen zaak voor de Nederlandse regering. Zoals de volgende hoofdstukken zullen laten zien, gold dit voor particuliere koloniale verenigingen wel.

In het volgende gedeelte van deze scriptie zal de verschuiving in aandacht naar Suriname verder worden belicht. Hierin zal worden onderzocht hoe particuliere initiatieven tegen de verkoop van Nederlands West-Indië aankeken. Wie wilden afstand van West-Indië doen en welke initiatieven werden ondernomen om dit te voorkomen?

II. PARTICULIER INITIATIEF OM NEDERLANDS WEST-INDIË TE VERKOPEN

Dat in het Nederlandse parlement en in de Eerste en tweede Kamer wel eens politici wensten dat West-Indië verkocht zou worden aan een andere mogendheid, is in het vorige hoofdstuk duidelijk geworden. Het Nederlandse parlement en de Kamers had niet veel aandacht voor West-Indië. Als het over West-Indië ging, dan was dat voornamelijk in de besprekingen over de begroting. West-Indië was een lastpost voor de Staat. De houding van de Nederlandse regering ten opzichte van de West-Indische koloniën was in het algemeen onverschillig met afwisselend vlagen van enthousiasme over de toekomst en vlagen van wanhoop die tot suggesties van een verkoop leidden. In het tweede en derde hoofdstuk wordt duidelijk dat tijdens de Eerste Wereldoorlog de discussie buiten de regering om werd gevoerd. Niet ministers en Kamerleden, maar hoogopgeleide, Nederlandse specialisten gingen de mogelijkheid en onmogelijkheid van de verkoop van de koloniën bediscussiëren waarbij ze de regering opriepen iets aan de toestand aan de andere kant van de oceaan te doen.

In dit hoofdstuk wordt een groep particulieren belicht die vond dat het gunstig was om Nederlands West-Indië te verkopen aan de Verenigde Staten. De in 1919 opgerichte *Nederlandsche Bond van Belastingbetalers* en oud-districtcommissaris B. Boekhoudt waren het erover eens dat het voor de Nederlandse staatskas en de Nederlandse belastingbetaler beter zou zijn als deze 'lastposten' niet meer bij het 'Grote Nederland' behoorden. De brochure waarin B. Boekhoudt zijn ideeën over de verkoop heeft uitgewerkt, zal als illustratief houvast worden gebruikt. In later verschenen artikelen van de tegenstanders van een verkoop wordt regelmatig verwezen naar de artikelen en brochure van Boekhoudt. Hierdoor vormen de brochure en artikelen van Boekhoudt een perfecte representatie van de standpunten van de voorstanders van een verkoop.

In plaats van het populariseren van de West-Indische koloniën, -zoals de verenigingen en personen in het volgende hoofdstuk wel als doel hadden-, wilde deze groep het tegenovergestelde bereiken. Volgens hen was het beste voor Nederland niet het hebben van een groot Rijk, maar rijk worden van een verkoop van de koloniën.

2.1 Koopgeruchten vanuit de Verenigde Staten

De optie om West-Indië te verkopen kwam niet zomaar uit de lucht vallen. Zoals in het vorige hoofdstuk duidelijk is geworden had in Den Haag al regelmatig het geluid geklonken dat het voordeliger was om Nederland te ontdoen van zijn West-Indische koloniën. Ook werd in het vorige hoofdstuk duidelijk dat internationale spanningen aan de overkant van de Atlantische Oceaan de Nederlandse regering rond 1900 niet onberoerd lieten. De spanningen tussen Curaçao en Venezuela en daardoor ook tussen Nederland en Venezuela dreven leden van het parlement en de Eerste en Tweede Kamer tot verkoopplannen. Tegelijkertijd werd in de buurt van de Nederlandse koloniën de bouw van het Panamakanaal begonnen, overgenomen door de Verenigde Staten. De Verenigde Staten bouwde zijn macht uit en hield volgens de leer van Monroe vast aan het beschermde beginsel er alles aan te doen de invloed van Europese mogendheden af te zwakken en de landen in Zuid-Amerika te beschermen tegen Europese invloed. Dit beginsel werd door de Amerikaanse President James Monroe in 1823 geïntroduceerd en bleef een belangrijk onderdeel vormen in het buitenlands beleid van de Verenigde Staten. Ondanks dat de Verenigde Staten zichzelf deze ‘buitengewone’ rol als beschermer toebedeelde, was het land ondertussen óók zijn positie rondom het Panamakanaal aan het verstevigen. De opkoop van de Deense Antillen in 1917 door de Verenigde Staten was zowel een economisch voordelige keuze vanwege de handelsroute, maar had ook een strategische aard. De angst dat Duitsland de eilanden eerder van Denemarken zou kopen, en er duikboten zou stationeren, was van grote invloed op het handelen van de Verenigde Staten.⁷⁷ Nadat de Deense bevolking in december 1916 via een meerderheid in een referendum toegestemd had met de verkoop van Deens West-Indië, werden de eilanden Sint Thomas, Sint Jan en Sint Croix voor 25 miljoen dollar in goud op 31 maart 1917 verkocht aan de Verenigde Staten.

Qua historie, ligging en natuurlijke diepe havens, lijken de Deense West-Indische eilanden op die van Nederland. Verwonderlijk is het dan ook niet dat binnen de Verenigde Staten een balletje werd opgeworpen om ook de Nederlandse variant te kopen. Zo besprak de Amerikaanse hoogleraar in politieke wetenschappen Chester Lloyd Jones van de Universiteit van Wisconsin in een serie in *The New York Herald* in 1917 dat het verstandiger zou zijn alleen de West-Indische eilanden en niet Suriname van Nederland over te nemen.⁷⁸ In commercieel-economische zin zou de koop van de eilanden waardeloos zijn. Maar op deze

⁷⁷ Danish National Archives, ‘A Brief History of the Danish West Indies, 1666-1917’, http://www.virgin-islands-history.dk/eng/vi_hist.asp (9 mei 2016)

⁷⁸ Fulton History, *New York Herald*, 18 maart 1917

wijze zouden de andere Zuid-Amerikaanse republieken niet tegen het hoofd worden gestoten. Het Amerikaanse weekblad *The Independent* kopte op 21 juli 1917 ‘Let us buy the Dutch West-Indies’. In het artikel werd uiteengezet waarom het strategisch zou zijn om de kolonie Curaçao én de kolonie Suriname te kopen. Ten eerste was *The Independent* ervan overtuigd dat het Nederland niet zou lukken zijn neutraliteit in de Eerste Wereldoorlog te behouden. Een annexatie van Nederland betekende dat alle Nederlandse West-Indische koloniën onder een andere Europese mogendheid zouden komen te vallen. Dit betekende dat een andere Europese mogendheid in Zuid-Amerika meer macht kreeg en dat ging in tegen de Amerikaanse Monroeleer. Volgens *The Independent* was dit genoeg reden om geheel West-Indië over te nemen van Nederland:

‘The United States does not wish to become entangled in the complications of European politics any more than is necessary, and the best way to remove this particular difficulty is to offer to purchase the Dutch West Indies’⁷⁹

Ten tweede zou met Amerikaans kapitaal Suriname tot bloei kunnen worden gebracht. Qua commerciële doeleinden waren de boven- en benedenwindse eilanden volgens *The Independent* niet van grote waarde, maar de diepe haven van Curaçao zou in strategisch oogpunt onmisbaar zijn voor de Verenigde Staten.

Op het voorstel van *The Independent* werd niet door de Nederlandse regering gereageerd, maar door een oude bekende van de kolonie Suriname: dhr. B. Boekhoudt. Boekhoudt, die van 1894 tot 1909 in Suriname werkzaam was geweest als hoofdcommissaris van politie en districtscommissaris van Coronie en Nickerie, en na zijn pensioen zitting had in het Comité van Bond van Neutrale Landen, juichte het idee van *The Independent* toe. Volgens Boekhoudt berustte de waarde voor ‘de West’ in Nederland enkel en te veel op ‘gevoelsoverwegingen’. Het bedrag dat de Verenigde Staten zou neerleggen voor Nederlands West-Indië zou op een bedrag van 400 miljoen kunnen komen. Deze opbrengsten zouden volgens Boekhoudt geïnvesteerd kunnen worden in Oost-Indië én de crisis-uitgaven door de Eerste Wereldoorlog zouden er mee kunnen worden gedekt. Ook zouden de belastingen, waar volgens Boekhoudt de Nederlandse burgers onder gebukt gingen, zouden kunnen worden verminderd:

‘Geground op eene 15-jarige ervaring, in de kolonie Suriname opgedaan, verklaar ik, dat het middel om uit de Suriname- en Curaçao-misère te komen mij het eenig afdoende toeschijnt; niet alleen ter wille van de baten, die uit den verkoop der koloniën voor ons land zullen

⁷⁹ HathiTrust: Digital Library, *The Independent*, juli 1917, 88

voortvloeien, maar bovenal omdat ons land daarna voor verdere financiële aderlatingen gespaard zal blijven.⁸⁰

Dit artikel verscheen op 15 oktober in het blad *Onze Zelfstandigheid*, orgaan van het Comité van de Bond van Neutrale Landen, en werd ook opgepikt door andere dag- en weekbladen, zoals *De Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant* (14 nov. 1917) en de *Bredasche Courant* (6 nov. 1917). Ook buiten Nederland werd aandacht geschonken aan Boekhoudts pleidooi, zoals in de *Bataviaasch Nieuwsblad* (7 feb, 1918) in Oost-Indië. Toen op 1 januari 1918 het bericht van Boekhoudt door het dagblad *The Argosy* in de Britse kolonie Demerara werd opgepikt, kwam er een kritisch geluid vanuit Suriname. Volgens *The Argosy* zou het artikel van Boekhoudt in Suriname zijn verspreid en bijval hebben opgeroepen. De Surinaamse bladen *De West: nieuwsblad uit en voor Suriname* en *Suriname: koloniaal nieuws- en advertentieblad* weerlegden dit gerucht en meenden dat het artikel niet ‘als vliegend blaadje’ gecirculeerd had in de kolonie.⁸¹

De Nederlandse koloniale verenigingen reageerden via hun verenigingsorganen ook kritisch op Boekhoudts artikel. In *de Neerlandia*, het blad van het *Algemeen Nederlandsch Verbond*, reageerde de oud-plantage-opzichter en administrateur van het Militair Hospitaal in Suriname, Fred. Oudschans Dentz (1876-1961) in januari 1918 op het artikel van Boekhoudt en de suggesties van verschillende Amerikaanse wetenschappers en dagbladen om Nederlands West-Indië te kopen. De rijke vruchtbare grond, opkomende nijverheid en verlening van studiebeurzen zouden volgens Oudschans Dentz genoeg redenen zijn om Suriname te behouden. Afstand van deze kolonie vanwege bezuinigingen zou een ‘openbare vernedering’ zijn van Nederland en een ‘verzwakking van haar nationaal bewustzijn.’⁸²

Ook het orgaan van de *Vereeniging “Oost en West”*, het *Koloniaal Weekblad*, reageerde op de geruchten vanuit Amerika en Boekhoudt’s rol bij de verspreiding ervan in Nederland. Het blad plaatste een artikel van het hoofdbestuurslid van de vereniging Mr. Dr. C.S.F. Schoch. In zijn artikel werden wederom de Amerikaanse koopgeruchten uiteengezet en beantwoord met een rooskleurige toekomst van Suriname en de Antillen, die in de overwegingen dienden te worden meegenomen bij de beslissing tot een eventuele verkoop van West-Indië. Voor ‘de

⁸⁰ ‘De Vereenigde staten en Nederlandsch West-Indië., in *Bataviaasch Nieuwsblad* 7 februari 1918 9

⁸¹ ‘De Vereenigde Staten en Suriname’ in *Suriname: koloniaal nieuws- en advertentieblad* 8 januari 1918, 1

⁸² Fred. Oudschans Dentz., ‘Suriname’, in *Neerlandia: orgaan van het Algemeen Nedelandsch Verbond* 2 (1918) 25

Nederlander' die volgens Schoch, 'niet meer doet aan gevoelsargumenten, maar koopwaar wil maken', had de auteur een waarschuwing: 'berouw komt altijd achteraan.'⁸³

Niet veel later werd door B. Boekhoudt een uitgebreidere brochure '*De Verkoop van Ned. West-Indië een algemeen Nederlandsch volksbelang*' gepubliceerd waarin de auteur gedetailleerder zijn pleidooi om Suriname te verkopen, hield. In het volgende gedeelte van dit hoofdstuk wordt zijn brochure behandeld. Een partij die zich aansloot bij zijn denkbeelden, de *Nederlandsche Bond van Belastingbetalers*, zal in het daaropvolgende gedeelte van dit hoofdstuk worden toegelicht.

2.2 Een Nederlands Volksbelang: de verkoop van Nederlandsch West-Indië

De verspreiding van zijn brochure *De verkoop van West-Indië, een algemeen Nederlandsch Volksbelang* moest volgens Boekhoudt worden gezien als een bescheiden poging om Nederlanders te waarschuwen dat van 'een zekere zijde' weer pogingen werden ondernomen om geld te investeren in de landbouw van Suriname om de kolonie weer tot bloei te doen brengen.⁸⁴ De argumenten om de kolonie te verkopen waren niet gebaseerd op zijn eigen mening, maar waren aan de hand van het Rapport der Commissie *De economische en financieele toestand der kolonie Suriname* geformuleerd. De commissie van dit rapport was op 11 maart 1911 door de minister van Koloniën samengesteld met de opdracht onderzoek te doen naar de toestand van Suriname en om advies uit te brengen welke maatregelen genomen dienden te worden om die toestand te verbeteren.⁸⁵ De leden van deze commissie waren afkomstig uit de Tweede Kamer of waren werkzaam geweest in de koloniën. Een subcommissie, bestaande uit twee afgevaardigden, verbleef in de kolonie om gegevens te verzamelen. 'De zijde die pogingen onderneemt', waarover Boekhoudt sprak, was volgens hem de Nederlandse regering die de economische toestand van West-Indië wilde verbeteren. Dat een groot deel van de commissie als ambtenaar in de kolonie Suriname werkzaam was geweest, was volgens Boekhoudt te zien aan de bezadigde geest van het rapport. '(...) alles wat de Commissie als wantoestand en mislukking in de Kolonie aantrof, wel juist doch zo verschoonend mogelijk werd weergegeven, (...)'. Dit zou volgens de auteur komen door het feit dat commissieleden zelf jarenlang verantwoordelijk waren voor het 'nutteloos' uitgeven

⁸³ Mr. Dr. C.F. Schoch, 'Nederland's Uitverkoop', in *Het Koloniaal Weekblad* 3 (1918) 1

⁸⁴ B. Boekhoudt, *De Verkoop van Ned. West-Indië, een algemeen Nederlandsch Volksbelang: beschouwingen van B. Boekhoudt, gep. Districts-commissaris West-Indië* (Apeldoorn 1918) 1

⁸⁵ Rapport der Commissie benoemd bij besluit van zijne excellentie den Minister van Koloniën van 11 maart 1911, *De economische en financieele toestand der kolonie Suriname* (Den Haag 1911) 1

van miljoenen aan mislukte ondernemingen zoals de rubber- en bacoencultuur, goudmijn, pluimveehouderij en spoorwegaanleg.⁸⁶

Uit de resultaten van het rapport destilleerde Boekhoudt geen actieplannen om de kolonie Suriname te redden, maar hij vond er juist argumenten in vóór een verkoop. Ten eerste vormde het arbeidersvraagstuk een belangrijke reden om afstand te doen van de kolonie. Door jarenlange migratie en de import van buitenlandse vrije arbeiders zou de

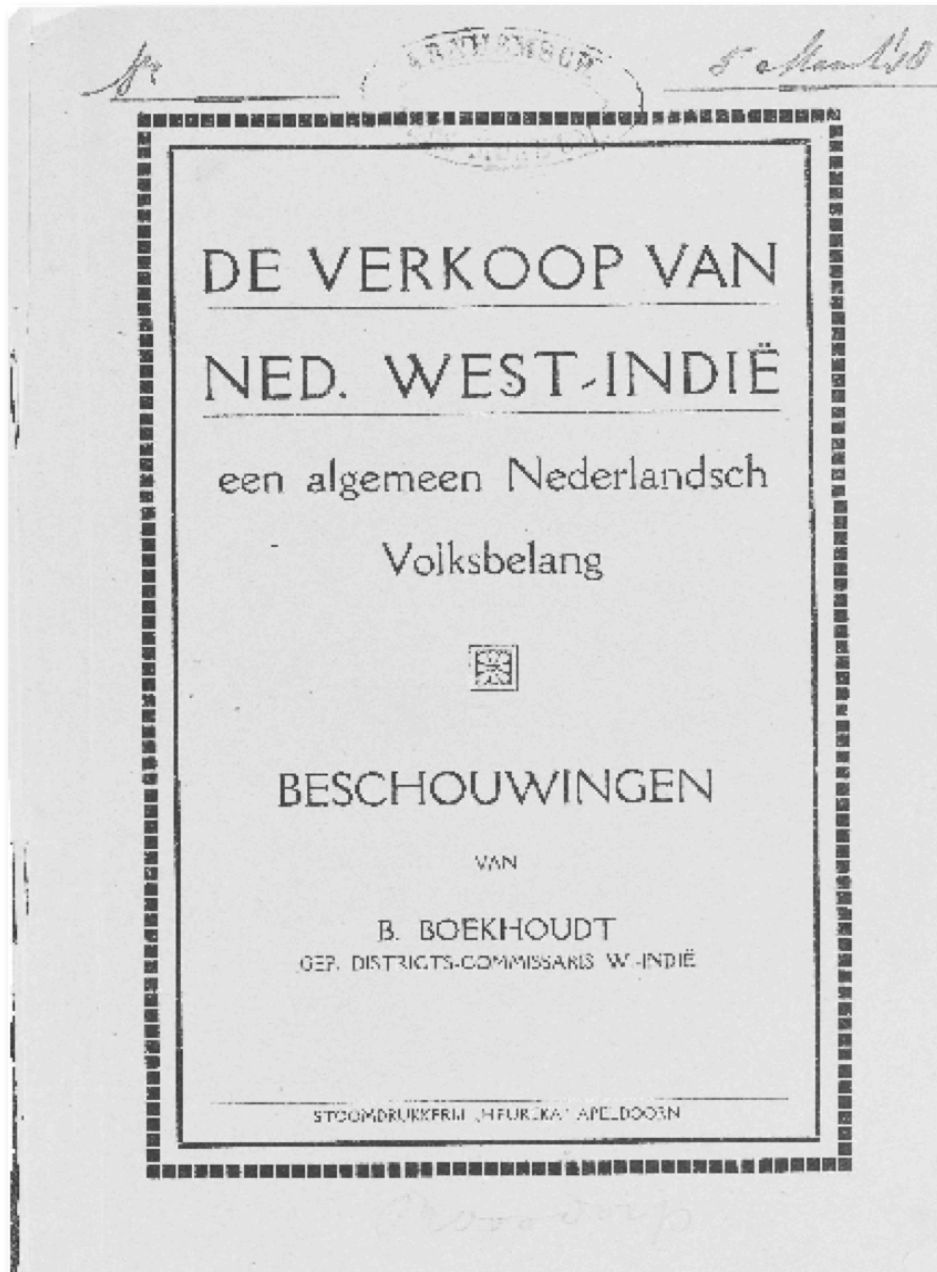

Fig. 2.1 Voorblad brochure B. Boekhoudt (Amsterdam, januari 1918)

⁸⁶ Boekhoudt, *Verkoop van Ned. West-Indië*, 10

bevolking van Suriname zo heterogeen zijn dat het Nederlandse gezag niet genoeg kracht had het land te handhaven. De Brits-Indiërs en Javanen vormden naast de ‘inlandsche arbeider’ de grootste groep landarbeiders in Suriname. Volgens Boekhoudt viel van de inlandsche arbeider niet veel te verwachten bij de wederopbouw van het land. ‘De ondeugden die algemeen en niet ten onrechte den vrijen kleurling worden ten laste gelegd, zijn: troschheid, verkwisting en luiheid.’⁸⁷ Van de Javaan zou als landbouwer net zo weinig als de Hollander verwacht moeten worden: zij voelden zich, volgens Boekhoudt, evenmin thuis in de kolonie en keerden na afloop van het contract direct terug naar het geboorteland. De Brits-Indische immigranten vormden volgens Boekhoudt de ‘kern der arbeidskracht’. Het waren volgens hem harde werkers, maar zij behielden twee generaties lang hun Engelse nationaliteit. Dit zou betekenen dat de kolonie niet Nederlandse, maar juist Engelse onderdanen kreeg.⁸⁸ Daarnaast waren Brits-Indische contractanten duur en was het risico groot dat bij conflict met Groot-Brittannië deze kraan van arbeiders zou worden dichtgedraaid. In tegenstelling tot Nederland zou de Verenigde Staten wel in staat wezen het bevolkingsvraagstuk op te lossen. De Amerikaanse ‘negerbevolking’ die een ‘andere aard had dan in Suriname’ en de gunstige ligging van het land zouden een ‘massa-bevolking’ kunnen aanvoeren.⁸⁹

Een tweede reden die Boekhoudt aandroeg om de verkoop in overweging te nemen, was het wantrouwen in bekwame bestuurders in de kolonie vanuit Nederland. De gouverneurs C. Lely, A.W.F. Idenburg en D. Fock die achtereenvolgens vanaf 1902 tot 1911 de leiding over Suriname hadden, hadden verschillende pogingen ondernomen om Suriname economisch vooruit te helpen. Zoals in het vorige hoofdstuk al is omschreven, werd aan het begin van de 20^e eeuw vanuit een ethisch grondslag over de West-Indische koloniën geregeerd. Het idee van oud-gouverneur Lely om vanaf 1917 de bacoventuur, die eerder al door hemzelf was ingevoerd, te doen herleven, werd door Boekhoudt gezien als een persoonlijke overweging van de oud-gouverneur om zijn naam te redden.⁹⁰ In het algemeen hield Boekhoudt een aanklacht tegen het gebrek aan omliggende plannen om tot ‘gezondere toestanden’ in Suriname te komen. De ‘toekomstmuziek’ die de optimisten ‘schetteren’ zou de lessen, die uit het Rapport konden worden getrokken, overstemmen waardoor de ‘Nederlandse belastingschuldige’ nog steeds de dupe zou worden van de nieuwe ‘Surinameavonturen’.⁹¹ Niet alleen het handelen van de gouverneurs, maar ook het ‘gesukkel’ van de Nederlandse

⁸⁷ Boekhoudt, *Verkoop van Ned. West-Indië*, 9

⁸⁸ ibidem, 11

⁸⁹ ibidem, 12

⁹⁰ dr. C. Lely, ‘Hoopvolle toekomst!’ in *De Amsterdammer: weekblad voor Nederland* 24 februari 1917, 1; Boekhoudt, *Verkoop van Ned. West-Indië*, 16

⁹¹ Boekhoudt, *Verkoop van Ned. West-Indië*, 17

regering waarbij ‘de kapitalen nutteloos uit onze schatkist naar de West wegvloeien’, was volgens Boekhoudt juist de reden waarom Suriname niet tot bloei kwam. ‘De Surinamer’ zou volgens hem de overgang naar Amerikaans bewind juist toejuichen.⁹²

Een derde, en meer concrete reden waarom de kolonie diende te worden verkocht, waren volgens Boekhoudt de hoge kosten die de koloniën aan subsidies van Nederland kregen. Als een rode draad in de brochure werd het teveel aan kapitaal, energie en de Nederlandse belastingdruk door de auteur aangehaald. Met het geld dat beschikbaar kwam door de verkoop van West-Indië, zou in het Oost-Indische bezit kunnen worden geïnvesteerd. Daarnaast zou het geld van de verkoop volgens Boekhoudt de ‘stijgende nationale schuld, door mobilisatie en distributie, den belastingbetalenden Nederlander ruimer ... zal doen ademhalen.’⁹³

Naast praktische overwegingen, zoals bevolkingsvraagstukken, incapabel bestuur en gebrek aan financiële voordelen, waren er volgens Boekhoudt ideologisch gezien geen redenen om de verkoop niet door te laten gaan. Een kwestie van eer, waarbij Nederland zelf de ‘verantwoordelijkheid’ nam om de kolonie tot bloei te laten brengen, was volgens de auteur mislukt. Ook de neutraliteit van Nederland zou volgens Boekhoudt als geldige reden mogen gelden. Het ‘wegkruipen in het neutrale huisje’ van Nederland, zou tegenover ‘de buitenwereld ene ongelukkiger figuur’ slaan dan dat Nederland nu zonder buitenlandse dwang haar koloniën verkocht.⁹⁴

De brochure van Boekhoudt geeft weer hoe de verkoop van de koloniën, net als bij de Nederlandse regering, gegrond is op voornamelijk een financiële basis. Als ‘lastpost’ van de Nederlandse staatskas was er reden genoeg om afstand te doen van de kolonie. Het bevolkingsvraagstuk en de uitzichtloze landbouw- en nijverheidsperspectieven vormden ook voor de Nederlandse regering een motivatie tot verkoop. Boekhoudt had daarnaast kritiek op het beleid van de Nederlandse regering en de gouverneurs in de koloniën. Een onderdeel binnen de discussie rondom de verkoop van West-Indië werd de pressie die op de Nederlandse regering werd gedrukt om in ieder geval “iets” te doen een de nijpende situaties van de kolonie Suriname en Curaçao. De *Nederlandsche Bond van Belastingbetalers* had net als Boekhoudt ook kritiek op de Nederlandse regering. De nadruk om de West-Indische koloniën te verkopen lag voor de bond meer op de belastingdruk voor de Nederlanders door de subsidies dan op de problemen in de koloniën.

⁹² Boekhoudt, *Verkoop van Ned. West-Indië*, 22-23

⁹³ ibidem, 23

⁹⁴ ibidem, 19

2.3 Redenen voor de Nederlandse Bond van Belastingbetalers om West-Indië te verkopen

De Nederlandse Bond van Belastingbetalers (NBvB) werd op 9 oktober in 1919 in Utrecht opgericht onder leiding van Johannes Göbel jr. (1889-1964) en dhr. S.H. Perlstein (1885-1943). Beide mannen hadden een carrière in de journalistiek. Zo was Perlstein hoofdredacteur van de *Financieele Revue*, maar ook advocaat en procureur in Amsterdam. Göbel begon zijn carrière bij verschillende bladen als weerman. Na allerlei journalistieke ondernemingen kwam hij uiteindelijk in 1915 bij het onafhankelijk-socialistische blad *De Controleur* terecht waar hij een redactionele revolutie doorvoerde. Het blad fungeerde later als orgaan van de NBvB en als spreekbuis van de ideeën van Göbel. Zowel Perlstein als Göbel werkten bij dagbladen die zich richtten op de economie van Nederland. Het was met name het idee van Göbel dat er een pressiegroep nodig was, die nauwlettend in de gaten hield dat de steeds uitbreidende overheid niet onnodig ‘geld over de balk smeeft’.⁹⁵ Voordat de bond op 9 oktober 1919 was opgericht, was een ‘Voorlopig Comité’ -bestaande uit de heren Perlstein, Göbel, Ed. Willink, Wierts van Krommenie en de schrijver van bovenstaande brochure B. Boekhoudt- al begonnen met het propaganderen van de grondbeginselen van de bond. Door middel van advertenties in Nederlandse kranten werd de lezer, die zich met het ‘ontwerpprogram’ kon verenigen, door Perlstein opgeroepen om naar de oprichtingsvergadering op 9 oktober te Utrecht te komen.⁹⁶ Dit ontwerpprogram bestond ten eerste uit een propaganda-offensief dat de ‘Nederlandse Belastingbetalers’ zou organiseren tot een ‘macht, die de ‘Regeering tot groote zuinigheid’ zou dwingen.’⁹⁷ Het tweede punt in het ontwerpprogram was de verlichting van de belastingdruk voor de Nederlandse belastingbetaler. Dit was mogelijk door de ‘verkoop van enkele voor ons absoluut waardelooze eilanden onzer West of van Suriname.’ De vergadering die een paar dagen na het verschijnen van de advertenties volgde, werd uiteindelijk door ongeveer 50 personen bijgewoond. Onder de aanwezigen was onder andere de Penningmeester-Secretaris van de *Vereeniging “Oost en West”*, dhr. J.A. Gooszen die een week later uitgebreid verslag deed in het *Koloniaal Weekblad*. Nadat de voorzitter dhr. S.H. Perlstein de vergadering had geopend, nam Göbel het woord. In zijn inleiding besprak hij de gewenste centralisatie van bestuur om de ‘grote salarissen’ van Rijks- en Gemeenteambtenaren in verhouding te brengen met hun werkzaamheden. Daarnaast besprak Göbel de mogelijkheid om via de verkoop van West-Indië de belastingdruk te verlichten. ‘De

⁹⁵ Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis - KNAW, ‘Nederlandsche Bond van Belastingbetalers https://www.historici.nl/pdf/kpp/nederlandsche_bond_van_belastingbetalers.pdf, (24 juni 2016)

⁹⁶ Minstens 18 landelijke en regionale dagbladen en couranten plaatsten de advertentie op 7 of 8 oktober. De geografische verspreiding liep van de *Maasbode* tot de *Leeuwardersche Courant* en van de *Twentsche Tubantia* tot de *Haagsche Courant*.

⁹⁷ Zie afbeelding 2.3 op pagina 42.

West' was omwille haar ligging bij het Panamakanaal gunstig voor de Verenigde Staten. Volgens de spreker zouden 'herhaalde maalen officieel aanbiedingen zijn gedaan' door de Verenigde Staten. Het *Koloniaal Weekblad* liet echter in het verslag van de vergadering weten dat omtrent de aanbiedingen niets bekend was bij het Department van Koloniën.⁹⁸ Zo zou ook de Staatssecretaris van Buitenlandse zaken, dhr. Lansing, afstand hebben gedaan van het gerucht dat er serieuze aanbiedingen waren ondernomen. Bij de NBvB was deze informatie nog niet bekend, en een discussie werd in gang gezet nadat Göbel deze punten uiteen had

Afb. 2.3 Advertentie Oprichtingsvergadering NBvB in Provinciale Drentsche en Asser courant, 7 oktober 1919

gezet. In reactie op de verkoop van 'de West' wees de heer Gooszen op het gebrek aan kennis van de 'werkelijke beteekenis' van West-Indië voor Nederland; 'Onze koloniën verloren, zou zijn, rampspoed geboren.'⁹⁹ Het standpunt van Gooszen, -dat de NBvB zich

⁹⁸ A.J. Gooszen, 'Nederlandsche Bond van Belastingbetalers', in *Koloniaal Weekblad* 42 (1919) 2

⁹⁹ Gooszen, 'Nederlandsche Bond van Belastingbetalers', 3

enkel bezig diende te houden met het verlagen met de belastingdruk en niet met de verkoop van de koloniën-, werd beantwoord met een applaus van de zaal. Na een stemming in de vergadering bleek de meerderheid voor een ‘zuivere vastlegging’ van het doel van de *NBvB* en werd door de Voorlopige Commissie afgeweken van het plan om de verkoop van de koloniën als lokaas te gebruiken voor nieuwe leden.¹⁰⁰

Hoewel tijdens de eerste vergadering van de bond al werd afgeweken van het plan om de Nederlandse Regering op te roepen West-Indië te verkopen, werd de verkoop van West-Indië later weer ingezet tijdens de Kamerverkiezingen van 1922. Göbel, die zichzelf als lijsttrekker van de *NBvB* had gebombardeerd, had de verkoop van ‘de West’ in zijn verkiezingsprogramma opgenomen. Wanneer ‘zeven milliard’ zou worden betaald voor de ‘West’, zouden de meeste belastingen en accijnzen worden afgeschaft en zouden de kiezers van Göbel ‘goedkoper leven’ en ‘meer welvaart’ hebben.¹⁰¹ De verkiezingsaantallen vielen uiteindelijk tegen en al gauw ging het bergafwaarts met de *NBvB*. Vanaf 1923 werd zij opgenomen in de *Bond van Bezuinigingen* onder leiding van Cornelis H.A. van der Mijle (1867-1951). Vervolgens werd dit in 1929 het *Verbond van Nationalisten*, en uiteindelijk waren de beginselen van de *Nederlandsche Bond van Belastingbetalers* ver te zoeken toen Van der Mijle in 1933 de *Nationaal-Socialistische Partij* oprichtte.

2.4 Profiel voorstanders van de verkoop

In de vorige alinea’s is de groep omschreven, die voor een verkoop van West-Indië was. Hun motivatie om afstand te doen van Suriname en de Antillen berustte voornamelijk op financiële gronden. Het verlichten van de belastingdruk en de winst van de verkoop zouden gunstig zijn voor de Nederlandse staatskas en de Nederlandse belastingbetaler. De oprichters van de *Nederlandsche Bond van Belastingbetalers* hadden geen werkervaring in de koloniën en waren er niet persoonlijk geweest. Dit maakt hen minder verbonden met de koloniën in ‘de West’ en gesteld kan worden dat het logisch was dat zij deze ‘lastposten’ liever kwijt dan rijk waren. De Nederlander in Nederland zelf was dus belangrijker dan de Nederlander in de koloniën. Het nationaal bewustzijn van deze groep reikte dus niet verder dan de Nederlandse landsgrens. De Nederlander was volgens de Bond niet verbonden door taal, Koningshuis of gemeenschappelijke historie, maar verbonden door dezelfde plicht: de belasting.

¹⁰⁰ Gooszen, ‘Nederlandsche Bond van Belastingbetalers’, 3

¹⁰¹ Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis - KNAW, ‘Verkiezingadvertenties Göbel’, https://www.historici.nl/pdf/kpp/illustraties/nederlandsche_bond_van_belastingbetalers/afbeelding1.pdf, (26 juni 2016)

Dhr. B. Boekhoudt had in tegenstelling tot leden van de *Nederlandsche Bond van Belastingbetalers* wel jarenlange werkervaring in Suriname opgedaan als politiecommissaris en als districtscommissaris van de districten Coronie en Nickerie. Boekhoudt zou tijdens zijn werkzaamheden inzicht kunnen hebben gekregen in de onmogelijkheden om Suriname tot bloei te laten brengen. Echter zijn er vanuit de kolonie ook negatieve geluiden te vinden over de ambtsjaren van Boekhoudt tijdens zijn werkverblijf in Suriname. Zo waren er klachten tegen hem ingediend en was Boekhoudt wegens een ‘zenuw overspanning’ afgekeurd.¹⁰² Na een tweejarige pauze en een positieve herkeuring in Nederland zou Boekhoudt weer naar Suriname zijn vertrokken. Eenmaal in Suriname aangekomen werd hij alsnog afgekeurd en in november 1910 ontving hij zijn pensioen.¹⁰³ In de kranten staat niet vermeld waar de klachten op berustten en wat de rol van Boekhoudt precies was. Een paar jaar later werd er in een artikel van *De West* van januari 1918 gereageerd op het artikel van Boekhoudt in *The Argosy* in het Britse Demerara. Het Surinaamse blad liet zich ook uit over Boekhoudts persoonlijkheid. Hij zou een ‘opgewonden karakter’ hebben en de krant beschouwde hem ‘onbevoegd’ om over het vraagstuk te kunnen oordelen.¹⁰⁴ We kunnen alleen maar speculeren dat de band tussen Boekhoudt en Suriname niet bestond uit een wederzijdse waardering en een motivatie zou kunnen vormen voor Boekhoudt om de kolonie te willen verkopen.

2.5 Nationaal bewustzijn: neutraliteit en belasting

Hoe Boekhoudt tegen Nederland aankeek, wordt duidelijk in zijn brochure. Het idee van een ‘nationale trots’ zou volgens hem niet in de weg mogen staan bij de verkoop van koloniën. Ten eerste was er weinig over van een ‘nationale trots’ vanwege de al 3,5 jaar durende Eerste Wereldoorlog. Daarnaast bracht Boekhoudt naar voren dat de Denen niet in aanzien achteruit zijn gegaan na de verkoop van hun West-Indië.¹⁰⁵ De ‘nationale eer’ waarmee ‘een deel der pers’ Boekhoudts plan ‘bestrijdt’ werd volgens Boekhoudt enkel als argument ingezet wanneer een ander land maatregelen neemt, die de Nederlandse volksbelangen schaadden. Volgens hem kon er geen ‘nationale trots’ of ‘nationale eer’ geschaad worden omdat Nederland (nu nog) de koloniën vrijwillig kon verkopen aan de Verenigde Staten. Boekhoudts voorstel was dan ook afstand te doen van de ‘paradepaardjes’ ‘nationale eer’ en ‘nationale trots’ en stelde voor de ‘nuchtere Hollanders’ te zijn in deze verkoopkwestie.¹⁰⁶ Ook was

¹⁰² *De West: nieuwsblad uit en voor Suriname*, 12 augustus 1910, 2

¹⁰³ *Nieuwe Surinaamsche Courant*, 13 november 1910, 1

¹⁰⁴ *De West: nieuwsblad uit en voor Suriname* 8 januari 1918, 2

¹⁰⁵ Boekhoudt, *Verkoop van Ned. West-Indië*, 20

¹⁰⁶ idem

Boekhoudt het niet eens met het wegkruipen van Nederland in haar ‘veilige, neutrale huisje’. De houding van Nederland om in internationaal opzicht niet andere landen tegen de haren in te willen strijken, maakte volgens Boekhoudt juist een ‘ongelukkig figuur tegenover de buitenwereld’. De verkoop betrof volgens hem een ‘interne aangelegenheid’ en Nederland zou hierover gewoon kunnen discussiëren. Het handelen van de Nederlandse staat zou volgens Boekhoudt te neutraal en te voorzichtig zijn geweest. Volgens Boekhoudt diende Nederland nuchter te handelen en niet bang te zijn voor reacties van andere mogendheden of een aantasting in haar ‘nationale eer of trots’. Een nuchtere Hollander koos, in zijn ogen, eieren voor zijn geld: weg met de West-Indische lastposten. Dit betekende niet dat Boekhoudt geografisch en ideologisch een ‘Klein Nederland’ voorstond. Volgens hem was Oost-Indië in economische zin wél gunstig voor het Volksbelang van Nederland. Net als bij de *Nederlandsche Bond van Belasting Betalers* werd de Nederlander verbonden door dezelfde belasting. Het hebben van een gezamenlijke tegenstander, namelijk de Nederlandse Staat, die door onkunde kapitaal onnodig liet wegvloeien, vormde de tweede factor waardoor de Nederlander zich volgens Boekhoudts pleidooi verbonden zou kunnen voelen.

2.6 Conclusie

De kritiek van Boekhoudt en de *NBvB* op het handelen van de Nederlandse Staat laat zien dat zijzelf en andere tijdgenoten bewust waren van typisch en ook gewenste Nederlandse kenmerken. Dit waren in hun ogen neutraliteit en nuchterheid. Neutraliteit was er te veel en nuchterheid te weinig. West-Indië werd door hen niet beschouwd als een gedeelte van Nederland en de aan de burgers in de koloniën werd geen aandacht besteed. De bevolking van Suriname bestond uit veel verschillende nationaliteiten. Zij was Brits en Javaans, maar zeker niet ‘Nederlands’.

Hoe de tegenstanders van de verkoop tegenover Nederland en haar typische kenmerken keken, zal in het volgende hoofdstuk worden behandeld. De koloniën in West-Indië dienden volgens hen te worden behouden en zij maakte zich publiekelijk sterk om de belangen voor West-Indië juist te versterken. Dat hun ideeën over Nederlands nationalisme haaks stonden op die van Boekhoudt en de *NBvB* wordt duidelijk in het laatste gedeelte van mijn scriptie.

III.

PARTICULIER INITIATIEF OM NEDERLANDS WEST-INDIË TE POPULARISEREN

De campagne van de *NBvB* en de eerdere brochure van B. Boekhoudt hadden als gevolg dat verschillende personen en verenigingen, die het behoud van de West-Indische kolonie voorstonden, zich sterk gingen maken voor de belangen van de koloniën. Een belangrijk onderdeel binnen hun tegenreactie was de popularisering van West-Indië. Hierbij zou het verspreiden van kennis over West-Indië onder de Nederlandse bevolking, ‘West-Indië geliefder maken.’

In dit laatste hoofdstuk zal duidelijk worden dat er onder verschillende Nederlanders al langer kritiek was op de Nederlandse regering en haar ‘onverschillige’ houding ten opzichte van haar koloniën. Er was niet genoeg aandacht voor de koloniën in ‘de West’ en in ‘de Oost’. Vanuit de gedachte dat kennis en aandacht de koloniën geliefder zouden maken onder het Nederlandse volk ontstonden er allerlei ondernemingen die de koloniën in zowel Oost- als West-Indië promootten. ‘Indië kennen is Indië liefhebben’ was dan ook een van de lijfspreuken van de in 1899 opgerichte *Vereeniging “Oost en West”* die door middel van informatieboekjes de Nederlandse ‘jongelui’ kennis wilde bijbrengen over de Nederlandse, overzeese gewesten.

In het eerste gedeelte van dit hoofdstuk worden de eerdere koloniale verenigingen die zich eerst voor Oost-Indië en de ‘stamverwanten’ in Zuid-Afrika inzetten, omschreven. Het doel van deze verenigingen was de Nederlandse koloniën of Nederlandse ‘stamverwantschap’ te populariseren. Waar eerst enkel ruimte was voor Oost-Indië en Zuid-Afrika, kwam vanaf het einde van de Atjeh-oorlog (1914) en het begin van de Eerste Wereldoorlog (1914) aandacht voor West-Indië. Deze nieuwe belangstelling voor West-Indië werd enerzijds veroorzaakt door positievere toekomstbeelden over de kolonie Curaçao¹⁰⁷ en anderzijds door de steeds verslechterende situatie in Suriname.

In het tweede gedeelte van het hoofdstuk worden de initiatieven beschreven die West-Indië wilden populariseren. Deze initiatieven kwamen op voordat de verkoopkwestie door Boekhoudt was aangekaart. Het derde gedeelte van dit hoofdstuk bespreekt de directe reacties van verschillende personen en verenigingen nadat de verkoopkwestie door Boekhoudt was

¹⁰⁷ De afronding van de bouw van het Panamakanaal en de komst van een olieraffinaderij op Curaçao in 1914 brachten een positieve economische toekomst voor Curaçao en omliggende eilanden.

besproken. Het groepje mannen dat zich uitliet over de kwestie was werkzaam geweest in West-Indië en had persoonlijk ervaringen opgedaan in de koloniën. Hun overeenkomstige kennis over en interesse in West-Indië bracht hen bij elkaar en door hun particuliere initiatief werden verschillende commissies en bladen opgericht. Zo verscheen in 1919 de *West-Indische Gids* opgericht, die kennis over West-Indië wilde verspreiden. De net opgerichte *West-Indische Kamer* (1918) reageerde ook op de voorgestelde plannen om West-Indië te verkopen. Doel van deze Kamer was de handelsbetekenis van West-Indië uit te breiden. Op de brochure van Boekhoudt en de ideeën van de *NBvB* werd door W.R. Menkman (1876-1968) namens de *West-Indische Kamer* gereageerd. Net als bij B. Boekhoudt biedt de brochure van W.R. Menkman *Nederland en West-Indië één* uit 1919 een beeld van de groep intellectuelen die het behoud en belang van West-Indië propageerden. Uiteindelijk zal uit de argumenten, die door Menkman en andere tijdgenoten werden aangevoerd om West-Indië te behouden, worden gedestilleerd hoe zij Nederland zagen. Wat betekende voor hen ‘Nederlandse trots en eer’ en wat waren volgens hen de voorwaarden om een ‘Nederlander’ te zijn? Voordat hun Nederlands nationaal bewustzijn wordt besproken, wordt eerst teruggekeken naar eerdere initiatieven die de Oost-Indische koloniën en het stamverwantschap met Zuid-Afrikaanse Boeren wilden populariseren in Nederland.

3.1 Eerdere koloniale verenigingen

De eerste vereniging, of eigenlijk instituut, die zich specifiek richtte op de Indische koloniën was het in Delft opgerichte Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (*KITLV*) uit 1851. Het was een select gezelschap van ‘Indische specialiteiten’, dat zijn krachten bundelde om de bekendheid van de koloniën in het moederland te vergroten.¹⁰⁸ De vereniging was over het algemeen conservatief gekleurd, maar ook liberalen zoals professor Pieter Veth (1814-1895) namen deel aan de wetenschappelijke verspreiding en verzameling van informatie omtrent de overzeese gewesten. Het *Indisch Genootschap* dat door Pieter Veth in 1854 in Den Haag was gesticht, was nauw verbonden met het *KITLV*, maar was liberaler van aard en hield zich naast het publiceren van artikelen ook bezig met het bediscussiëren van koloniale kwesties. De doelstelling van het *Indisch Genootschap* was ‘mede te werken aan de verbreiding van de kennis betreffende de Nederlandsche koloniën en bezittingen en tot de bevordering van hare belangen in verband tot die van het moederland’. Vanaf 1860 werd het *Indisch Genootschap* progressiever en kwam de doelstelling van de vereniging meer bij het

¹⁰⁸ Bossenbroek, *Holland op zijn breedst*, 239

maatschappelijk belang en de ‘geestelijke ontwikkeling’ van de koloniën te liggen. Door de overlap in leden en bestuursleden functioneerde het *Indisch Genootschap* als politiek verlengstuk van het meer wetenschappelijk georiënteerde *KITLV*.¹⁰⁹ De maandelijkse discussies bij het *Indisch Genootschap* werden afgesloten met moties die invloed hadden op de debatten in de Eerste en Tweede Kamer. Door deze invloed en de grote vertegenwoordiging van liberale politici in het ledenbestand, kreeg de vereniging dan ook de bijnaam het ‘Indisch vóórparlement’.¹¹⁰ Ondanks de gemeenschappelijke doelen en uitwisseling van bestuursleden, kwam het niet tot een fusie tussen het *KITLV* en het *Indisch Genootschap*. Wel hebben de twee verenigingen hun krachten in 1869 gebundeld en brachten zij hun verzameling aan koloniale literatuur in Den Haag samen onder een dak, waar het *KITLV* inmiddels was gehuisvest.

Anders dan de wetenschappelijke grondslag van bovenstaande verenigingen had de *Vereeniging ‘Oost en West’*, die in 1899 in Den Haag was opgericht naar aanleiding van de koloniale tentoonstelling in Amsterdam in 1898, een meer populariserend karakter. Doelstelling van de vereniging was ‘de bevordering der belangen van allerlei aard van hen, die naar Nederlansch Oost- of West-Indië vetrekken, daar verblijf houden of, na er te hebben gewoond, zich tijdelijk, dan wel voor goed, in Europa vestigen.’¹¹¹ Om dit doel te bereiken was ‘het verspreiden van populaire kennis op allerlei gebied omtrent onze Indische bezittingen’ noodzakelijk. Dit werd in de praktijk gebracht met haar belangrijkste orgaan, het *Koloniaal Weekblad* en met het verkopen van Indische spulletjes, eten en drinken in de winkel *Boeatan* in Den Haag.¹¹²

Een vereniging die wetenschap en praktijk door middel van popularisering verbond, was het in 1873 opgerichte *Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap (KNAG)*. Dit genootschap was niet alleen geïnteresseerd in Indië en Zuid-Afrika, maar ook in de rest van de nog onontdekte wereld. De algemene doelstelling van het genootschap was ‘de vermeerdering van de kennis van het aardrijk.’¹¹³ Het genootschap had daarnaast ook belang bij de aanwakkering van de Nederlandse ondernemingsgeest op het gebied van handel en

¹⁰⁹ Maarten Kuitenbrouwer, *Tussen oriëntalisme en wetenschap. Het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde in historisch verband* (Leiden 2001) 306

¹¹⁰ Kuitenbrouwer, *Nederland en de opkomst van het moderne imperialisme*, 35-36; Bossenbroek, *Holland op zijn breedst*, 240; Arnold Wentholt, *In kaart gebracht met kapmes en kompas. Met het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap op expeditie tussen 1873 en 1960* (Heerlen 2003) 19

¹¹¹ Vereeniging “Oost en West”, *Huishoudelijk reglement en statuten van de Vereeniging “Oost en West”*, 1899 (KITLV, Leiden) 15

¹¹² ‘Ned. West-Indische Tentoonstelling te ’s-Gravenhage’ in *Neerlandia: orgaan van het Algemeen Nederlandsch Verbond* 8 (1914) 183; Haagse Tijden, ‘Vereeniging Oost en West’, <http://www.haagsetijden.nl/entry/504/vereiniging-oost-en-west> (12 juni 2016)

¹¹³ Wentholt, *In kaart gebracht met kapmes en kompas*, 10

industrie in de koloniën door het ontsluiten van nieuwe bronnen van inkomsten. De wetenschap diende de weg te effenen voor economische doeleinden.¹¹⁴ Wederom was Pieter Veth werkzaam in deze vereniging als eerste voorzitter. Veth vormde door zijn vele werkzaamheden bij dagbladen en verenigingen de ideale tussenpersoon tussen de specialisten en het grote publiek.¹¹⁵ In samenwerking met andere verenigingen werden door het *KNAG* vanaf 1875 tot 1960 meer dan zestig expedities naar Afrika, het Midden-Oosten, Noord-Amerika en Oost- en West-Indië georganiseerd.¹¹⁶ In samenwerking met het *KITLV*, subsidieerde het *KNAG* in 1885 de expeditie naar West-Indië om de bovenloop van de Surinamerivier te onderzoeken en om de Antillen in kaart te brengen.¹¹⁷ Het populariserend karakter van de vereniging kwam tot uitdrukking in de levendige verslagen van deze expedities. Deze verslagen werden gepubliceerd in dag- en weekbladen en spraken tot de verbeelding van een breed publiek.

Waar de bovenstaande verenigingen zich richtten op de verbreding van kennis omtrent de koloniën, en met name Oost-Indië, was het in 1898 opgerichte *Algemeen Nederlandsch Verbond (ANV)* gericht op de “Nederlandse Boeren” in Zuid-Afrika. Aanleiding van de oprichting was het 23ste Taal- en Letterkundig Congres in Vlaanderen waar de taaleenheid tussen Nederland, Vlaanderen en Zuid-Afrika centraal stond. De *ANV* speelde een actieve rol in de Boerenpropaganda in Europa na het uitbreken van de Tweede Boerenoorlog.¹¹⁸ Na de nederlaag in 1902 in Zuid-Afrika kwam de nadruk in de vereniging weer op de gemeenschappelijke Nederlandse taal van Nederland, Vlaanderen, Zuid-Afrika, Oost-Indië en West-Indië te liggen. Om haar doel, ‘de verhoging van de zedelijke en stoffelijke kracht van de ‘Nederlandse stam’ en de handhaving en verbreding van de Nederlandse taal’ te bereiken werden verschillende middelen, zoals het verenigingsblad *Neerlandia*, ingezet.¹¹⁹ Net als bij het *KNAG* was er bij het *ANV* ook sprake van een economische, overkoepelende doelstelling. Hierbij was een krachtige verbinding tussen het moederland en de verschillende afdelingen, die verspreid over de wereld lagen, van groot belang. Een stevig handelsnetwerk van Nederlandssprekenden zou de economische macht van Nederland in de wereld doen versterken.¹²⁰ Een belangrijk punt was de culturele band tussen Nederland en de

¹¹⁴ Wentholt, *In kaart gebracht met kapmes en kompas*, 18

¹¹⁵ Bossenbroek, *Holland op zijn breedst*, 249

¹¹⁶ Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap, ‘Expedities’, <http://www.knag-expedities.nl/index.php> (28 juni 2016)

¹¹⁷ Kuitenbrouwer, *Tussen oriëntalisme en wetenschap*, 61

¹¹⁸ Bossenbroek, *Holland op zijn breedst*, 235

¹¹⁹ Pieter van Hees en Hugo de Schepper, *Tussen cultuur en politiek. Het algemeen-Nederlands Verbond 1895-1995* (Hilversum-Den Haag 1995) 48

¹²⁰ Van Hees en De Schepper, *Tussen cultuur en politiek*, 50

Nederlandstalige koloniën zo stevig mogelijk te houden. Dit gebeurde voor Suriname toen in 1902 een afdeling opgericht werd in samenwerking met de directeur van de *Surinaamsche Bank*, mr.dr. C.F. Schoch (1866-1932). In 1904 werd ook een afdeling van het *ANV* op de Antillen geïnstalleerd. De Surinaamse en Antilliaanse afdelingen van het *ANV* organiseerden onder andere culturele avonden, verlootten studiebeurzen en richtten bibliotheken op. Leden van de Surinaamse en Curaçaose afdeling waren voornamelijk Nederlandse bestuursfunctionarissen en ambtenaren. Hierdoor hadden deze afdelingen een elitair en paternalistisch karakter. Het waarborgen van het culturele erfgoed werd niet altijd even sterk ter hand genomen en de afdelingen in Suriname en op Curaçao vervulden vooral een rol als gezelligheidsvereniging overzee.¹²¹ Volgens historicus Pieter van Hees waren deze overzeese groepen een afspiegeling van de afdeling in Nederland: elitair en gezellig.¹²² Ondanks het feit dat het taal-doel niet te allen tijden werd nageleefd, werd de verbinding tussen Nederland en haar stamverwanten wel uitgedrukt in het blad *Neerlandia*. Zo werd bij de oprichting van de groepen Suriname en Antillen een speciaal themanummer uitgegeven en werden doorgaans gevarieerde artikelen gepubliceerd over Oost- en West-Indië.

Qua verspreiding en aanhang waren de imperiale verenigingen die zich vanaf 1850 in Nederland organiseerden rond 1900 geen massa-organisaties zoals die zich in Engeland en Duitsland wel ontwikkelden.¹²³ De specialistische verenigingen *KITLV* en *Indisch Genootschap* hadden weinig leden. Dat dit niet alleen lag aan hun wetenschappelijke grondslag blijkt uit het feit dat rond 1900 de meer populistische verenigingen *KNAG* en *Vereeniging 'Oost en West'* ook weinig leden hadden. Daarnaast bevonden de leden zich voornamelijk in Den Haag, Leiden en Amsterdam. Het *ANV* had daarentegen een grotere aanhang, vergelijkbaar met de Engelse en Duitse tegenhangers, en een breder ledenbestand waardoor deze vereniging een breder draagvlak had in de Nederlandse samenleving.

Koloniale verenigingen die in Nederland vanaf 1850 opkwamen, hadden als doel de kennis omtrent Nederland en de koloniën te vergroten. Zo werd het *KITLV* en het *Indisch Genootschap* opgericht om over Indië te publiceren en te debatteren. De verzameling literatuur over Indië van beide genootschappen werd in 1869 samengevoegd tot een rijke bibliotheek. Ook het *Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap* was erop gericht de koloniën letterlijk in kaart te brengen en deze kennis te verspreiden onder een breder

¹²¹ Van Hees en De Schepper, *Tussen cultuur en politiek*, 115

¹²² idem

¹²³ Bossenbroek, *Holland op zijn breedst*, 255

publiek. De meer populaire verenigingen zoals de *Vereeniging 'Oost en West'* en het *Algemeen Nederlands Verbond* waren er ook op gebrand kennis over de Nederlandse overzeese gewesten te verspreiden.

Een ander kenmerk van deze Nederlandse, koloniale verenigingen was de uitwisseling van personen. Verschillende wetenschappers, zoals Pieter Veth, waren bij meerdere wetenschappelijke verenigingen werkzaam en publiceerden artikelen voor verschillende bladen.

Een derde kenmerk van het verenigingsverband is het particuliere initiatief en de apolitieke houding van de verenigingen. Vanuit de overheid werden geen wetenschappelijke genootschappen of verenigingen geïnitieerd. De overheid liet deze popularisering en propaganda van de koloniën over aan particuliere initiatieven. Wel schiep de Nederlandse staat voorwaarden en mogelijkheden voor dit particulier initiatief.¹²⁴ Zo konden verschillende verenigingen zoals het *KNAG* en de *ANV* rekenen op een subsidie vanuit Den Haag, maar daar bleef het ook bij.¹²⁵

Naast de verspreiding van kennis, hadden verschillende verenigingen ook een economische doelstelling. Zo hoopte het *KNAG* nieuwe bronnen van inkomsten in de koloniën te vinden en wilde het *ANV* een groot handelsnetwerk vormen onder Nederlandstalige burgers over de gehele wereld.

De verenigingen die zich vanaf 1916 hard begonnen te maken voor de belangen van West-Indië hadden dezelfde kenmerken als deze bovenstaande koloniale verenigingen. Ook zij waren er op gericht kennis over West-Indië te verspreiden, ook zij waren niet door de overheid geïnitieerd en ook zij hadden over het algemeen een economisch oogmerk.

3.2 Toenemende belangstelling voordat de verkoopkwestie intrad

Bij de eerdere koloniale verenigingen verschenen her en der artikelen over West-Indië en het *Aardrijkskundig Genootschap* organiseerde in 1885 een expeditie naar Suriname, maar de nadruk lag toch voornamelijk op de gebeurtenissen in Oost-Indië en Zuid-Afrika. De afschaffing van het cultuurstelsel¹²⁶, de daarbij horende bewustwording van een ethische verantwoordelijkheid en het einde van de Atjeh-oorlog, waren onderwerpen die de koloniale (wetenschappelijke) verenigingen bezighielden. In de loop van de twintigste eeuw ontstond er

¹²⁴ Bossenbroek, *Holland op zijn breedst*, 219

¹²⁵ Van Hees en De Schepper, *Tussen cultuur en politiek*, 52

¹²⁶ Dit was een soort belastingstelsel in Oost-Indië waarbij de inheemse bevolking verplicht werd om op 1/5 deel van haar landbouwgrond gewassen te verbouwen die gebruikt werden voor de export.

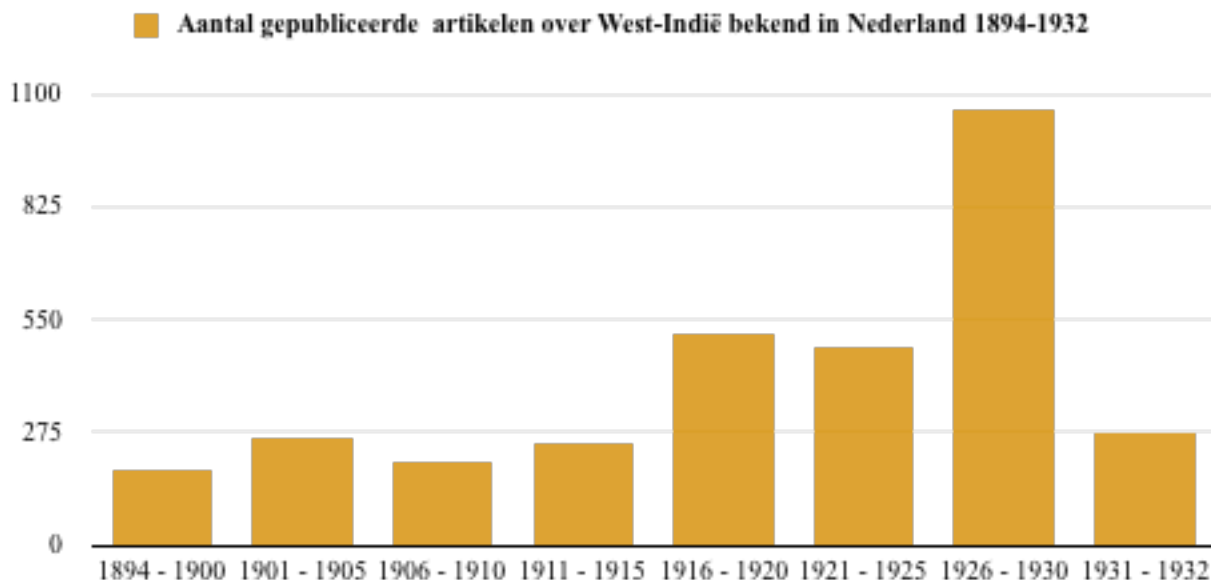

Fig. 3.1. Verschenen literatuur over West-Indië in tijdschriften, periodieken, serie- en mengelwerken uit: *Repertoria op de literatuur betreffende de Nederlandsche koloniën in Oost- en West-Indië 1894 - 1932* (Utrecht Universiteit)

binnen Nederland en binnen deze verenigingen steeds meer aandacht voor gebeurtenissen in West-Indië. Zo werd op 30 oktober 1915 een West-Indische commissie binnen de *Vereeniging "Oost en West"* opgericht die als doel had: ‘het behartigen van de belangen van Nederlandsche West-Indische bezittingen of koloniën’.¹²⁷ In bovenstaande grafiek is te zien dat in de periode 1916-1920 de literatuur in Nederland over West-Indië verdubbelde ten opzichte van de periode ervoor. Voor deze verdubbeling kunnen verschillende internationale en binnenlandse redenen worden gegeven. Ten eerste liep in 1914 de Atjeh-oorlog in Oost-Indië ten einde. De berichtgeving over Nederlandse heldendaden en overwinningen van het Nederlandse leger verminderden. Hierdoor zou er ruimte kunnen zijn gekomen voor andere onderwerpen, waaronder West-Indië.

Ten tweede brak rond deze periode de Eerste Wereldoorlog uit waarbij Nederland haar neutrale positie wilde behouden. Duitsland ontworpen met haar *Weltpolitik* en drang naar uitbreiding van het Rijk, de Europese machtsbasis en vormde voor de andere grote mogendheden zoals Engeland en Frankrijk een bedreiging. Nederland bleef neutraal, maar er ontwikkelde zich volgens de Amsterdamse historicus en politicoloog Ismee Tames wel een culturele mobilisatie.¹²⁸ ‘Publicisten’ en ‘opiniemakers’ riepen de natie op gehoor te geven aan de Nederlandse idealen en belangen en vroegen de lezers om deze verder te

¹²⁷ *De Vraagbaak. Almanak voor Suriname 1916* (Paramaribo 1915) 272

¹²⁸ I.M. Tames, *‘Oorlog voor onze gedachten’: oorlog, neutraliteit en identiteit in het Nederlandse publieke debat, 1914-1918* (Hilversum 2006) 269

verspreiden.¹²⁹ In het licht van deze zelfmobilisatie kan de hoeveelheid aandacht die aan de kwestie rondom West-Indië en de rol van Nederland hierbij werd gegeven, worden verklaard. Beide kampen bespraken het ‘volksbelang’ vanuit een ander perspectief: economisch danwel ethisch.

De discussie, die volgde uit de mobilisatie van voor- en tegenstanders van de verkoop van West-Indië, vormt een derde verklaring voor de verdubbeling van de literatuur over West-Indië. De koopplannen van de Verenigde Staten, zouden volgens tijdgenoten ‘de West’ ‘meer begerlijk’ hebben gemaakt.¹³⁰

3.2.1 De *Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië en het Suriname Studie-Syndicaat*

Een eerste toename in belangstelling kan gevonden worden in de oprichting van de *Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië*. Onder redactie van de Surinaamse H.D. Benjamins (1850-1933) en de Nederlandse Joh. F. Snelleman (1852-1938) werd vanaf 1914 tot 1916 in dertien afleveringen gewerkt aan een verzamelwerk over West-Indië. Volgens de oprichters was hetgeen eerder over West-Indië was geschreven ‘fragmentarisch en zozeer verspreid in de talrijke rapporten, verslagen, boeken en tijdschriftartikelen,’ dat het onmogelijk was om ‘zich eenigszins spoedig op de hoogte te stellen van hetgeen van belang is over de West te weten.’¹³¹ Aan het grootschalige project hielpen uiteindelijk 80 geologen, botanici, historici en oud-ambtenaren mee.

Dat de encyclopedie haar dienst bewees, meldde de *Neerlandia* toen onder leiding van gouverneur Staal (1870-1936) in 1916 verschillende nieuwe pogingen werden ondernomen om Suriname tot bloei te doen brengen. Hierbij was volgens Schoch de *Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië* ‘de aangewezen bron’ om informatie over Suriname uit te putten.¹³² Een van die pogingen van de nieuwe gouverneur van Suriname was het *Suriname Studie-Syndicaat*. Voordat Staal gouverneur was, bracht hij op 11 oktober 1916 verschillende vertegenwoordigers van elf grote Indische landbouwmaatschappijen en andere belanghebbenden in Den Haag bij elkaar. In deze vergadering hoopte Staal de belangstelling op te wekken van de cultuurmaatschappijen om de in Oost-Indië ontwikkelde kennis en het vergaarde kapitaal te investeren in de ontwikkeling van Suriname.¹³³ Om de investeerders

¹²⁹ Tames, ‘Oorlog voor onze gedachten’, 269

¹³⁰ B. Gaay Fortman, ‘West-Indië. Toenemende belangstelling’, in *Neerlandia: orgaan van het Algemeen Nederlandsch Verbond* (1918) 25

¹³¹ Geciteerd uit artikel van C.F. Schoch, ‘Een standaardwerk’, in *Neerlandia: orgaan van het Algemeen Nederlandsch Verbond* 9, 10, 11 (1914) 214

¹³² C.F. Schoch, ‘Een standaardwerk’, in *Neerlandia: orgaan van het Algemeen Nederlandsch Verbond* 2 (1917) 26

¹³³ Suriname Studie-Syndicaat, *Rapport der studiecmissie naar aanleiding van haar bezoek aan Suriname* (Rotterdam 1919) 1-3

over de streep te trekken, deed Staal een beroep op hun nationaliteitsgevoel. Hij wees hen er op dat ‘Suriname ook een Nederlandse kolonie is’ en dus ‘aanspraak heeft op den steun van onze Nederlandsche kracht’.¹³⁴ Besloten werd een ‘*Suriname Studie-Syndicaat*’ op te richten. Het doel van dit genootschap was te onderzoeken welke verschillende ‘cultures van uitvoerproducten in Suriname op gezonden grondslag kunnen worden gevestigd.’¹³⁵ Als leider van het Syndicaat werd dhr. J.S.C. Kasteleijn (1866-1944) aangewezen. Kasteleijn werd bijgestaan door een commissie van Advies en een studie-commissie, die op 6 februari 1919 naar Suriname vertrok om onderzoek te doen naar de landbouwmogelijkheden in de kolonie. De resultaten uit dit onderzoek werden gebundeld tot een rapport dat in december 1919 werd gepubliceerd.

Volgens het *Suriname Studie-Syndicaat* was het aan de ‘zuinigheidspolitiek’ van de Nederlandse regering te verwijten dat de economische toestand van Suriname nog steeds zo slecht was.¹³⁶ Om Suriname alsnog tot bloei te kunnen brengen had het Studie-Syndicaat drie voorstellen geformuleerd in haar rapport.¹³⁷ Ten eerste diende de Nederlandse regering 50 à 60 miljoen gulden in Suriname te investeren. Ten tweede zou met dit geld moeten worden geïnvesteerd in de plantages en de infrastructuur van Suriname zodat de juiste voorwaarden werden geschept voor ondernemers om in Suriname te willen investeren. Ten derde werd voorgesteld dat alle ontvangen subsidies en toekomstige subsidies werden omgezet tot een lening. Hierdoor zou Suriname sneller financieel onafhankelijk worden.

Het *Suriname Studie Syndicaat* was een net als de eerdere koloniale verenigingen een particulier initiatief, maar bestond voornamelijk uit kapitaalkrachtige ondernemers uit Oost-Indië. Daarnaast richtte het Studie-Syndicaat zich niet op het populariseren van West-Indië onder een groot publiek, maar was haar doel erop gericht onderzoek te doen naar de economische omstandigheden van Suriname. Het rapport dat hiervan het resultaat was, was bedoeld om de Nederlandse regering te overtuigen dat zij wijzigingen moest gaan doorvoeren in haar beleid ten opzichte van Suriname. Ondanks dat het rapport met veel enthousiasme en interesse werd ontvangen door de Minister van Koloniën en door de Tweede Kamer, werd met de voorstellen van het Suriname Studie-Syndicaat niets gedaan.¹³⁸

¹³⁴ Suriname Studie-Syndicaat, *Rapport der studiecmissie*, 1

¹³⁵ *ibidem*, 1

¹³⁶ *ibidem*, 195

¹³⁷ *ibidem*, 207-211

¹³⁸ Minister van Koloniën dhr. De Graaff, Tweede Kamerleden C. Lely en A.C. van Vuuren, waren bij de bespreking van de koloniale begroting in 1921 enthousiast over het rapport. Ondanks de bewondering voor het werk van het Suriname Studie Syndicaat waren er ook twijfels. De Graaff vond het bedrag van 50 à 60 miljoen gulden te hoog en wilde niet op het voorstel in gaan. (Staten Generaal Digitaal, ‘Vaststelling koloniale huishoudelijke begroting 10 februari 1921’, 1436)

3.2.2 De West-Indische Kamer

Een tweede onderneming die vlak na het *Suriname Studie Syndicaat* werd opgericht en ook een economische grondslag had, was de *West-Indische Kamer*. In het Bureau voor Handelsinlichtingen te Amsterdam werden door de oud-gouverneur van Suriname W.D.H. Baron van Asbeck (1858-1935), J.J.C Gaymans en mr. P. Hofstede Crull in 1918 al sporadisch spreekuren voor vragen over handelsmogelijkheden in Nederlands West-Indië gehouden. Door de voorlopige commissie werd besloten iets meer permanent op te richten. Op 6 december 1918 werd daarom de *Vereniging Kamer van Handelsinlichtingen voor Nederlandsch West-Indië*, afgekort *West-Indische Kamer*, opgericht. Het doel van de vereniging was ‘alles te doen wat de handelsbetekenis van Ned. West-Indië naar voren kan brengen, en in het bijzonder datgene wat de betrekkingen tussen Nederlandschen West-Indië en Nederland versterken kan.’¹³⁹ Dit doel trachtte de vereniging te bereiken door handelsvraagstukken over Nederlands West-Indië te voorzien van antwoord waarvoor kosteloos spreekuren werden gehouden. Om de belangstelling voor Nederlands West-Indië te vergroten werd informatie openbaar gemaakt en verspreid via de pers.¹⁴⁰ Daarnaast richtte de vereniging zich op een samenwerking met iedereen die zich ook inzette voor de versterking van de betrekkingen tussen Nederland en haar koloniën. In het bestuur van de *West-Indische Kamer* namen daarom leden van zowel de Vereniging Bureau voor Handelsbetrekkingen als de *Vereeniging “Oost en West”* zitting.¹⁴¹ Eerste bestuursvoorzitter was dhr. C.F. Schoch, die ook bestuurslid was van de *Vereeniging “Oost en West”* en actief lid was binnen het *Algemeen Nederlandsch Verbond*.

Het doel van de *West-Indische Kamer* was niet om verandering te brengen op politiek niveau, maar had als doel de handelsbetekenis van West-Indië onder particuliere ondernemers te verspreiden. Toen deze handelsbetekenis in directe zin werd bedreigd door de verkoopideeën die in Nederland ontstonden, werd namens de *West-Indische Kamer* door de secretaris van de vereniging, W.R. Menkman (1876-1968), een brochure opgesteld waarin de auteur zich kritisch uitliet over de argumenten die werden opgebracht om de kolonie te verkopen. In deze brochure, getiteld *Nederland en West-Indië één*, werd naast het weerleggen van de verkoopargumenten ook aandacht besteed aan de kwijnende situatie in Suriname en welke verantwoordelijkheid Nederland hierin had.

¹³⁹ ‘Belangstelling in Nederlandsch West-Indië’, in *Koloniaal Weekblad* 1 (1919) 6

¹⁴⁰ idem

¹⁴¹ idem

3.3 Een toename van de belangstelling na verkoopkwesitie

De argumenten die Boekhoudt in zijn brochure *De verkoop van Ned. West-Indië* aandroeg om de lezer te overtuigen van het feit dat de kolonie Suriname diende verkocht te worden, lieten de eerdere koloniale verenigingen niet koud. In het vorige hoofdstuk werd duidelijk dat de *Vereeniging "Oost en West"* en het *Algemeen Nederlandsch Verbond* via hun verenigingsorganen *Het Koloniaal Weekblad* en de *Neerlandia* het niet eens waren met de voorgestelde plannen van Boekhoudt. Ook de nieuwe initiatiefnemers die zich inzetten voor het belang van West-Indië lieten zich over deze verkoopargumenten uit.

3.3.1 De West-Indische Gids

Een van die nieuwe initiatieven die zich inzette voor het belang van West-Indië, was het blad *De West-Indische Gids*. De oprichters ervan waren hoogleraar medische anatomie en histologie Prof. J. Boeke (1874-1956), de oud-administrateur van Financiën in Suriname C.A.J. Strucken de Roysancour, oud-gouverneur van Suriname Mr. D. Fock (1858-1941) en Dr. H.D. Benjamins, die in 1914 ook een van de redacteurs was van de *Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië*. De oprichting van de gids viel volgens de latere eindredacteur van de *West-Indische Gids* prof. P. Wagenaar Hummelinck samen met het moment dat ‘men behoefte gevoelde de door de samenstelling van de *Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië* aangewakkerde belangstelling voor Suriname en Curaçao niet te laten verflauwen.’¹⁴² In het eerste nummer dat in mei 1919 verscheen, werd door mede-oprichter dhr. D. Fock in het voorwoord het doel van het blad uiteengezet. De *West-Indische Gids* wilde een bijdrage leveren in het vermeerderen van de belangstelling van het ‘Nederlandsche volk’ voor West-Indië. Waar de ‘Nederlander’ al langere tijd steeds meer aandacht wijdde aan Oost Indië, verdiende West-Indië volgens Fock evenveel belangstelling te verkrijgen. Net als in Oost-Indië had Nederland immers een plicht te vervullen:

‘Wij moeten trachten ook de West-Indische koloniën tot bloei te brengen en de bevolking dier koloniën zedelijk, geestelijk en stoffelijk te verheffen. Alle krachten moeten daarvoor worden ingespannen.’¹⁴³

Om aan die plicht te kunnen voldoen, was het volgens Fock een vereiste dat ‘men in Nederland de koloniën en de daar bestaande toestanden’ kende.¹⁴⁴ Het was hierbij niet de

¹⁴² P. Wagenaar Hummelinck, ‘Nieuwe West-Indische Gids, Register op de jaargangen XL-LV, 1960-1981’, in *Nieuwe West-Indische Gids* 56 (1982) 199

¹⁴³ D. Fock, ‘Voorwoord van de Redactie’, in *West Indische Gids* 1 (1919) 3

¹⁴⁴ Fock, ‘Voorwoord’, 3

bedoeling alleen de Nederlandse regering van informatie te voorzien. Juist de onverschilligheid van het ‘Nederlandsche volk’ voor Suriname en voor de ‘Curaçaosche eilanden’ was een motivatie om hen via dit tijdschrift op de hoogte te brengen van ‘den stand van zaken in de West-Indische koloniën en van al wat op de koloniën en hare bevolking betrekking heeft.’¹⁴⁵

De beweringen dat ‘van de West-Indische koloniën toch niets te maken is’; dat ‘het vergeefsche moeite zou zijn, voor die koloniën te werken’ en ‘tijd en geld’ beter besteed konden worden, waren volgens Fock onjuist. Deze ‘gezegdes’ konden volgens de redactie het beste worden weerlegd door de koloniën in West-Indië bekend te maken bij het Nederlandse volk.

Hoewel de redactie van het tijdschrift een zeer populariserend doel nastreefde, was het volgens haar niet de bedoeling om een politieke propaganda voor de koloniën te voeren.¹⁴⁶

Volgens de redactie was het juist van belang dat koloniale vraagstukken van zo veel verschillende kanten werden besproken zodat ‘men ten slotte den goeden weg kiest voor hetgeen in en voor de koloniën moet worden gedaan.’¹⁴⁷ Het is door deze ‘neutrale’ positie dat de *West-Indische Gids* niet in directe zin op de verkoopkwestie reageerde. Zij wilde meer een platform zijn voor alle deskundigen die net als de *West-Indische Gids* wilden bijdragen aan het tot bloei brengen van de koloniën. De artikelen die deze deskundigen in de gids publiceerden hadden wel invloed op de politieke agenda van de Eerste en Tweede Kamer. Zo werd verschillende malen gewezen op artikelen die in de *West-Indische Gids* verschenen en werd om het oordeel van de minister gevraagd over vraagstukken die in de Gids door een deskundige waren behandeld.¹⁴⁸

Ondanks dat een neutrale houding werd nagestreefd, spraken de redactieleden van de *West-Indische Gids* wel politiek gekleurder via andere media. Over de verkoopkwestie lieten zij bij andere verenigingen of tijdschriften wel hun mening horen. Zo reageerde redactielid Fred. Oudschans Dentz in de *Neerlandia* al eerder op de artikelen van Boekhoudt en de geruchten rondom de verkoop. Ook Mr. B. de Gaay Fortman (1884-1932), die als rechter werkzaam was geweest op Curaçao, liet zijn mening over de verkoopkwestie blijken. Naast redactielid en later eindredacteur van de *West-Indische Gids* was De Gaay Fortman

¹⁴⁵ Fock, ‘Voorwoord’, 3

¹⁴⁶ ibidem, 4

¹⁴⁷ idem

¹⁴⁸ Tijdens de bespreking van de staatsbegroting van Suriname werd op 19 december 1921 door dhr. De Jonge verwezen naar artikel in *West-Indische Gids* over salarisregeling onder ambtenaren in de koloniën. (*Verslag 36^e Vergadering, Mededeeling van ingekomen stukken Tweede Kamer, 1100*); In 1925 werd door verschillende leden gevraagd naar het oordeel van de Minister van Koloniën over het artikel van dhr. W. Arntz dat de vraagstukken rondom de toekomst van Suriname behandelde. (*Bijlagen, Vaststelling van de Surinaamsche begroting voor het dienstjaar 1926, 23*)

Secretaris-Penningmeester van het *Algemeen Nederlandsch Verbond*. In de *Neerlandia* schreef De Gaay Fortman dat hij het zeer mogelijk achtte dat de koopplannen van de Verenigde Staten een toenemende belangstelling voor ‘de West’ hadden veroorzaakt. De West-Indische koloniën werden door de interesse van anderen ‘begeerlijk gemaakt’ en was het volgens De Gaay Fortman een kwestie van ‘vraag en aanbod.’¹⁴⁹ De *West-Indische Gids* en de brochure van W.R. Menkman, namens de *West-Indische Kamer*, waren volgens hem de ‘vruchten’ van deze toegenomen belangstelling.¹⁵⁰

3.3.2 Brochure van W.R. Menkman namens de West-Indische Kamer

Ook Menkman was vanaf de oprichting van de gids lid van de redactie. Over de verkoopkwestie was hij in zijn brochure *Nederland en West-Indië één* namens de *West-Indische Kamer* directer dan dat hij bij de *West-Indische Gids* was. Wel werd de brochure van Menkman in de eerste uitgave van de *West-Indische Gids* aangeprezen als leesstof over West-Indië.¹⁵¹ Veel tijdgenoten, die ook tegen een verkoop van West-Indië waren, prezen de brochure van Menkman aan binnen hun eigen verenigingsbladen. De *Vereeniging “Oost en West”*, het *Algemeen Nederlandsch Verbond* en ook de Surinaamse en Curaçaose dag- en weekbladen waren enthousiast over Menkman’s betoog. Volgens *De West* was Menkman ‘uitstekend op de hoogte’ van de Surinaamse toestanden en werden grote gedeeltes van de brochure door *De Surinamer: nieuws- en advertentieblad*, *Suriname: koloniaal weekblad* en de *Amigoe di Curaçao: weekblad voor de Curaçaosche eilanden* in hun bladen gepubliceerd.¹⁵² Het *Koloniaal Weekblad* sprak van een ‘front’ dat door de brochure gevormd werd tegen ‘hen die hier ter lande trachtten propaganda te maken’ voor een verkoop.¹⁵³ De brochure van Menkman sprak niet alleen namens de *West-Indische Kamer*, maar namens een grotere particuliere groep belanghebbenden die het behoud van Nederlands West-Indië voorstonden. Menkman refereerde in zijn eigen brochure ook aan eerdere ‘protesten’ vanuit ‘particuliere zijde’ zoals het artikel van Mr. Dr. C.F. Schoch dat in het *Koloniaal Weekblad* was gepubliceerd.¹⁵⁴ Ondanks dit eerdere protest, was de ‘propaganda voor den verkoop opnieuw aangevangen’.¹⁵⁵ Het waren met name de brochure van Boekhoudt en de plannen

¹⁴⁹ B. de Gaay Fortman, ‘Toenemende belangstelling’, in *Neerlandia: orgaan van het Algemeen Nederlandsch Verbond*, 7 (1919) 94

¹⁵⁰ De Gaay Fortman, ‘Toenemende belangstelling’, 94

¹⁵¹ *West Indische Gids*, ‘Bibliographie’, 1 (1919) 160

¹⁵² In *Amigoe di Curaçao*, 14 juni 1919, 3; *Suriname koloniaal nieuws- en advertentieblad* 4 juli 1919, 5; *De West: nieuwsblad uit en voor Suriname* 27 juni 1919, 2; *De Surinamer: nieuws- en advertentieblad* 1 augustus 1919, 1

¹⁵³ *Koloniaal Weekblad* 20 (1919) 4

¹⁵⁴ Menkman, *Nederland en West-Indië één*, 3

¹⁵⁵ idem

van het voorlopig comité voor een *Nederlandsche Bond van Belastingbetalers*, waarop Menkman in zijn brochure reageerde.

3.3.3 Argumenten uit de brochure 'Nederland en West-Indië één'

De directe aanleidingen waarom een verkoop van West-Indië gunstig zou zijn voor Nederland werden in het eerste gedeelte van de brochure van Menkman bestreden. Volgens hem zou er onvoldoende aanleiding vanuit de Verenigde Staten zijn geweest om West-Indië vrijwillig aan haar te verkopen. Die paar 'artikeltjes' in Amerikaanse tijdschriften vertegenwoordigden volgens hem niet de Amerikaanse regering.¹⁵⁶ De geruchten dat de regering van de Verenigde Staten interesse had in Nederlands West-Indië, en dat de Nederlandse regering iemand zou hebben gestuurd met een voorstel, waren immers ook door de minister van buitenlandse zaken en de vorige gouverneur van Curaçao eind 1917 weerlegd.¹⁵⁷ En indien er daadwerkelijk interesse zou zijn geweest, dan had volgens Menkman de propaganda over de verkoop, waarbij de 'absolute waardoeloesheid van de West' werd benadrukt, niet bijgedragen aan een 'voordelige transactie.'¹⁵⁸

Ondanks dat er dus niet gesproken kon worden van een reële kooplust vanuit de Verenigde Staten, was er volgens Menkman wel sprake van een internationale 'West-Indische Kwestie'. Niet alleen de Nederlandse koloniën, maar ook de koloniën van Groot-Brittannië en Frankrijk in West-Indië stonden in de weg van de politieke en economische uitbreiding van Amerikaanse invloed in en rondom de Caraïbische zee.¹⁵⁹ Wanneer deze drie grootmachten het eens zouden worden over de 'Amerikanisering' van dat gebied, zou 'ook Nederland in de West zijn vlag moeten neerhalen.' Gelukkig bracht Sint Thomas voorlopig genoeg strategisch overwicht aan de Verenigde Staten waardoor 'zij voorlopig de beide andere mogendheden hun bezit' rustig kon gunnen.¹⁶⁰

De regering van de Verenigde Staten zou volgens Menkman voorlopig geen bod doen. De redenen die door Boekhoudt verder werden aangedragen om West-Indië van de hand te doen

¹⁵⁶ Menkman, *Nederland en West-Indië één*, 3

¹⁵⁷ Op 16 november had gouverneur T.I.A. Nuyens van Curaçao aan haar volk in een Curaçaose courant bericht 'dat Zijne Excellentie de Minister van Koloniën hem uitdrukkelijk heeft verklaard, dat de Nederlandsche Regeering het denkbeeld om eenig deel van haar koloniaal gebied, welk ook, af te staan, positief verwerpt.' ('Vanzelf Sprekend' in *Neerlandia: orgaan van het Algemeen Nederlandsch Verbond* 3 (1918) 32); Op 27 december verzekerde de minister van buitenlandse zaken, dhr London dat liberaal Tweede Kamerlid dhr. Van Vollenhoven niet naar de Verenigde Staten was gestuurd met een opdracht om West-Indië te verkopen. Ook was hij niet teruggekomen met een voorstel van Amerikaanse zijde. (Staten generaal Digitaal, 'Vaststelling van de Staatsbegroting voor het dienstjaar 1918, Hoofdstk III, Dep. Van Buitenlandsche Zaken')

¹⁵⁸ Menkman, *Nederland en West-Indië één*, 3

¹⁵⁹ *ibidem*, 4

¹⁶⁰ *idem*

werden ook met verschillende argumenten door Menkman weerlegd. Volgens Boekhoudt zou met de verkoop van ‘de West’ de belastingdruk voor de Nederlandse belastingbetaler kunnen worden verminderd en het ‘onnodig laten wegvloeien van Nederlands kapitaal’ worden gestopt. Volgens Menkman werd te makkelijk omgesprongen met bedragen in wat de koloniën kostten en wat zij konden opleveren na een verkoop. Ten eerste bestonden de uitgaven van het Moederland uit nieuwe ondernemingen die als doel hadden ‘de bijdragen uit ’s Rijks schatskist overbodig te maken.’¹⁶¹ Daarnaast werden de uitgaven van de Nederlandse regering niet alleen besteed aan ‘nutteloze ondernemingen.’ Ten tweede waren de West-Indische begrotingen bezwaard met de pensioenen van West-Indische ambtenaren en hun families. Hierdoor was volgens Menkman het voordeel van een afstand van ‘de West’ lastig te becijferen.¹⁶² Een oplossing voor het subsidieprobleem moest volgens Menkman gevonden worden in het aanmoedigen van West-Indië om de koloniale uitgaven zo spoedig mogelijk zelf te laten betalen uit eigen inkomsten. Dit was voor zowel Nederland als West-Indië beter dan de drastische maatregelen die Boekhoudt en anderen voorstelden.¹⁶³

Dat de Nederlandse regering en gouverneurs volgens Boekhoudt onvoldoende aan de noodlijdende situatie van West-Indië, en dan met name die van Suriname, hadden gedaan, was volgens Menkman ook onjuist. Volgens Menkman bevond Suriname zich na de afschaffing van de slavernij in een nieuw tijdperk. Dit tijdperk had volgens hem nog maar ‘betrekkelijk kort geduurd’ en tijdens die korte periode moesten voor ‘buitengewone moeilijkheden’ oplossingen worden gevonden.¹⁶⁴ Suriname was een typische slavenkolonie waarin ‘een overgroot deel der inwoners slechts onder harden persoonlijke dwang werkte, slecht verzorgd werd, niets bezat of bezitten kon en geestelijk op uiterst laag peil werd gehouden.’¹⁶⁵ Het proces om van Suriname een welvarend land te maken ‘met een nijvere en vooruitstrevende bevolking’ was volgens Menkman in dit korte tijdsbestek onmogelijk. Daarnaast was het ondenkbaar dat bij een bespoediging van dit proces, ingezet door de Nederlandse regering, niets mis zou kunnen gaan.¹⁶⁶ Menkman nam in tegenstelling tot voorstanders van de verkoop wel de historische context van Suriname mee in zijn beschouwing. Dat de situatie die in Suriname was ontstaan na de afschaffing van de slavernij onder een andere koloniale mogendheid zou zijn voorkomen, kon volgens Menkman moeilijk

¹⁶¹ Menkman, *Nederland en West-Indië één*, 7

¹⁶² idem

¹⁶³ idem

¹⁶⁴ ibidem, 9

¹⁶⁵ idem

¹⁶⁶ ibidem, 10

worden beredeneerd.¹⁶⁷ Het argument dat de Verenigde Staten ‘vruchtbaarder werk’ zou kunnen leveren dan Nederland, betwijfelde Menkman ook. Het bevolkingsvraagstuk dat volgens Boekhoudt zou kunnen worden opgelost met Amerikaans kapitaal en toestromende ‘massa-bevolking’, kon volgens Menkman in kwantitatieve zin niet door de Verenigde Staten worden opgelost. Menkman liet weten dat net als Suriname de ‘Republiek der V.S.’ allerminst een dichtbevolkt land was en dat bovendien ‘negers hun eigen rol in het economisch leven’ hadden waardoor de Verenigde Staten hen niet ‘*en masse*’ zou evacueren naar Suriname.¹⁶⁸ Indien er arbeiders, ‘zelfs neger-arbeiders’ uit de Verenigde Staten bereid waren om te komen werken, zouden zij ‘zeker niet met Surinaamsche plantage-loonen tevreden zijn.’¹⁶⁹ Het was volgens Menkman de taak van Nederland om deze ‘bij uitstek Nederlandsche kolonie’ uit haar noodlijdende situatie te redden. ‘De onderwijs-politiek, de grond-, de belasting-, de crediet-, de wegepolitiek’ moesten door de ‘Moederlandsche en Koloniale regeringen’ opnieuw worden ingericht om de kleine en middenstandlandbouw te bevorderen.¹⁷⁰

Menkman boog zich naast het kwantitatieve gedeelte van het bevolkingsvraagstuk ook over een ethische kwestie ten opzichte van de bevolking. Volgens hem waren de opinies ‘der ouderen’, die de slaventijd nog hadden meegemaakt niet actueel meer.¹⁷¹ Het had volgens Menkman daarom ook weinig zin om van karaktereigenschappen te spreken wanneer het een gehele, weinig homogene, bevolking betrof.¹⁷² Van ‘subjectieve beschouwingen’ moest afstand worden genomen en ‘objectieve opvattingen’ diende te worden verspreid. Menkman sloot zijn brochure daarom af met een oproep aan hen ‘die de West-Indische koloniën door eigen aanschouwingen kennen (...) alles doen wat in hun macht is om de juiste denkbeelden (...) te verspreiden.’ Hiermee zou uiteindelijk het ‘gebrek aan belangstelling en waardering’ voor West-Indië in Nederland uit de weg worden geruimd.¹⁷³

Het antwoord namens de *West-Indische Kamer* op de verkoopgeruchten in Nederland was niet een tegenoffensief dat met cijfers de tegenpartij van een behoud wilde overtuigen. De brochure nuanceerde de redenen die door Boekhoudt werden gegeven om West-Indië te

¹⁶⁷ Menkman, *Nederland en West-Indië één*, 9

¹⁶⁸ *ibidem*, 10

¹⁶⁹ *idem*

¹⁷⁰ *ibidem*, 14

¹⁷¹ *ibidem*, 15

¹⁷² *ibidem*, 16

¹⁷³ *idem*

verkopen. Ten eerste konden de koopgeruchten vanuit de Verenigde Staten niet als serieus worden beschouwd. Ten tweede was de winst uit een verkoop en subsidiestop niet zo gemakkelijk in concrete bedragen uit te drukken. Het derde punt dat werd genuanceerd was de ‘onkunde’ van de Nederlandse regering en de gouverneurs. De historische context, -het slavernijverleden- van Suriname had door het relatief korte tijdsbestek nog steeds invloed op de situatie toentertijd. De moeizame start van het proces waarbij Suriname zich ontwikkelde tot een welvarende staat, kon niet de Nederlandse regering worden verweten. Waarom West-Indië dan diende te worden behouden en niet te worden verkocht had volgens Menkman niet alleen met een politieke eenheid tussen het moederland en koloniën te maken. Ook de economische en culturele banden speelden een rol in de overweging om West-Indië niet te verkopen. Hierbij werd anders dan bij de propaganda van de verkoop, ook de mening van de bewoners mee genomen in het oordeel: het ‘moderne’ zelfbeschikkingsrecht.

Wat dit inhield en welke culturele en economische banden zo belangrijk waren dat West-Indië onderdeel van het Nederlands Koninkrijk diende te blijven, wordt in het laatste gedeelte van dit hoofdstuk besproken.

3.5 Profiel van de tegenstanders van verkoop

Het profiel van Menkman en andere tegenstanders van een verkoop komt op een paar punten overeen met dat van Boekhoudt. Net als Boekhoudt hadden deze personen jarenlang werkervaring opgedaan in de koloniën Suriname en Curaçao. Zo was Menkman werkzaam geweest als vertegenwoordiger van de *Koninklijke Nederlandsche West-Indische Maildienst*. Ook andere redactieleden van de *West-Indische Gids* hadden jarenlang in West-Indië gewerkt. Zo was Fred. Oudschans Dentz administrateur in het militair hospitaal in Paramaribo geweest, De Gaay Fortman rechter op Curaçao, dhr. D. Fock was van 1908-1911 gouverneur van Suriname geweest, C.K. Kesler had in het onderwijs in Suriname gewerkt. Snelleman was op expeditie geweest in Suriname en Benjamins was in Suriname geboren en had er als onderwijsinspecteur jarenlang gewerkt. Belangrijke bestuursleden bij de *West-Indische Kamer* zoals C.F. Schoch en Baron van Asbeck hadden beiden ook een belangrijke functie gehad in Suriname. Zo had Schoch jarenlang als hoofddirecteur van de *Surinaamsche Bank* gewerkt en was Baron van Asbeck van 1911 tot 1916 gouverneur van Suriname geweest. Het gros van de leden van het *Suriname Studie-Syndicaat* was niet in West-, maar in Oost-Indië werkzaam geweest. Wel zat bijvoorbeeld Schoch, die bekend was met Suriname in de Adviescommissie van het *Suriname Studie-Syndicaat*. Net als Boekhoudt bekleedden zij dus een publieke en maatschappelijke functie in de koloniën.

Eenmaal in Nederland teruggekeerd of op afstand, bleven zij zich publiekelijk inspannen voor de West-Indische koloniën. Een opvallend verschil hierin met Boekhoudt is dat deze groep tegenstanders van een verkoop actiever was binnen oudere koloniale verenigingen. Door hun actievere verenigingsdeelname was qua leden vaak overlap binnen verschillende verenigingen. Zo was Schoch actief lid bij het *Algemeen Nederlandsch Verbond* en medeoprichter van de ‘Groep Suriname’ in Suriname, de eerste voorzitter van de *West-Indische Kamer*, adviserend lid binnen het *Suriname Studie-Syndicaat* en had hij meegewerkt aan de realisatie van de *Encyclopaedie van West-Indië*. Fred. Oudschans Dentz had een vergelijkbaar c.v.. Ook hij was actief binnen de ‘Groep Suriname’ van het *Algemeen Nederlandsch Verbond*, waar hij net als Schoch artikelen voor de *Neerlandia* schreef. Verder was Oudschans Dentz redactielid bij de *West-Indische Gids*, corresponderend lid bij het *KITLV* en werkzaam in het hoofdbestuur van de *Vereeniging “Oost en West”*.¹⁷⁴ Ook werkte Oudschans Dentz samen met onder andere De Graaf Fortman en Menkman aan educatieve boekjes over West-Indië die door de *Vereeniging “Oost en West”* werden uitgegeven.¹⁷⁵ Door deze overlap in koloniale achtergrond, werkveld en activiteiten bij verenigingen kan worden gesproken van een netwerk waarbij uitwisseling plaatsvond van specialistische kennis over de kolonie Suriname en de kolonie Curaçao. Ondanks dat de doelen van de verenigingen waar zij lid van waren, uiteenliepen hadden zij wel een overeenkomstig streven in de verkoopkwestie: het behouden van West-Indië en de koloniën uiteindelijk tot bloei te laten brengen.

Hun actieve deelname bij verenigingen, de nieuwe initiatieven die werden opgezet en de hoeveelheid publicaties in koloniale bladen, geven weer dat deze groep tegenstanders zich inzette voor het belang van West-Indië.

Een eerste drijfveer om het belang van West-Indië uit te dragen, kan gevonden worden in hun ervaring in de koloniën zelf. Hun jarenlange verblijf in West-Indië maakten hen deskundigen op verschillende gebieden van de kolonie en dus de aangewezen personen om de geruchten van een verkoop te weerleggen. Zowel de *West-Indische Gids* als de *West-Indische Kamer* was zich bewust van deze groep. In het voorwoord van de eerste uitgave van de *West-Indische Gids* werd door Fock een beroep gedaan op deskundigen, die de koloniën kenden en hun vraagstukken hadden bestudeerd om te helpen het belang van West-Indië onder het

¹⁷⁴ P. Wagenaar Hummelinck, ‘Fred. Oudschans Dentz, 1876-1961’, in *Nieuwe West-Indische Gids* 42 (1962) 189

¹⁷⁵ Fred. Oudschans Dentz, *Onze West in beeld en woord* (Amsterdam 1917); Fred. Oudschans Dentz en B.de Gaay Fortman, *Onze West: De kolonie Suriname, de kolonie Curaçao* (Den Haag 1918); Fred. Oudschans Dentz en W.R. Menkman, *Onze West* (Den Haag 1928)

Nederlandse volk bekend te maken.¹⁷⁶ Menkman doet in zijn brochure hetzelfde waar hij iedereen oproept die de ‘West-Indische koloniën door eigen aanschouwing kennen – en hun aantal is inderdaad niet klein – alles doen wat in hun macht is om aangaande die koloniën juiste denkbeelden en zooveel mogelijk objectieve opvattingen te helpen verspreiden’.¹⁷⁷ Een tweede drijfveer om het belang van West-Indië uit te dragen, was volgens hen de economische rendabiliteit van de koloniën. Waar Boekhoudt geen heil meer zag in nieuwe plannen om de landbouw van Suriname te redden, boden de “deskundigen” nieuwe mogelijkheden om Suriname weer economisch op de rit te krijgen. Zo adviseerde het *Suriname Studie-Syndicaat* de Nederlandse regering om te investeren in de infrastructuur en plantages van Suriname. Door het creëren van de juiste voorwaarden zouden kapitaalkrachtige bedrijven wel willen gaan investeren in Suriname. Ook de *West-Indische Kamer* had als doel de handelsbetekenis van Nederlands West-Indië te versterken en de betrekkingen tussen Nederland en haar koloniën te vergroten. Ondanks de grote tegenvallers in Suriname, zoals de mislukte cultivatie van bananen, spoorwegaanleg in het Lawa-gebied en het aanhoudende gebrek aan arbeidskrachten bleef er onder deze ‘bekenden’ met de kolonie de moed dat Suriname nog tot bloei kon worden gebracht.

3.5 Nationaal bewustzijn: koloniale verantwoordelijkheid, taal en geschiedenis

Een derde drijfveer, die zich niet in persoonlijke ervaring of economische perspectief laat uitdrukken, vormt het gevoel van nationale eer en trots. Het verkopen van nationaal grondgebied bracht de nationale eer en de Nederlandse waardigheid als Koloniale mogendheid in gevaar. Oudschans Dentz sprak zich na het verschijnen van Boekhoudt’s artikel in *De Zelfstandigheid*, in de *Neerlandia* uit over de ernst van het vrijwillig afstand doen van de kolonie:

‘En dan van zulk een kolonie afstand doen? Neen, ‘een volk, dat het beginsel zijner integriteit zonder nooddwang, vrijwillig, alleen om wat te bezuinigen of om twijfelachtige voordeelen elders te verkrijgen, prijs geeft, belijdt onvermogen in het openbaar, verzwakt zijn nationaal bewustzijn, vernedert zich zelve en begint zijn abdicatie.’¹⁷⁸

Door afstand te doen van deze noodlijdende koloniën, nam ‘Nederland’ niet haar verantwoordelijkheid om haar taak als koloniale mogendheid te vervullen. De taak van ‘Nederland’, het tot bloei brengen van de koloniën in West-Indië, kwam voort uit de gedachte

¹⁷⁶ Fock, ‘Voorwoord’, 4

¹⁷⁷ Menkman, *Nederland en West-Indië één*, 16

¹⁷⁸ Oudschans Dentz, ‘Suriname’, in *Neerlandia: orgaan van het Algemeen Nederlandsch Verbond* 2 (1918) 25

van de ethische politiek waarbij de Nederlandse regering een morele plicht voelde ten opzichte van de bevolking in de koloniën. Die plicht werd niet alleen uitgedrukt in economische bijdragen (stoffelijk), maar ook in zedelijke en geestelijke ontwikkeling waarbij onderwijs een grote rol speelde.¹⁷⁹

Hoewel de taak duidelijk was, verschilde het per vereniging wie hier verantwoordelijk voor werd gehouden. Zo zag het *de Vereeniging "Oost en West"* het niet als de taak van de Nederlandse regering, maar van de 'Nederlandsche kapitalisten', om West-Indië tot ontwikkeling te brengen¹⁸⁰ Volgens de *West-Indische Kamer* en het *Suriname Studie-Syndicaat* was het de taak van de Nederlandse regering om de juiste voorwaarden te scheppen in de kolonie zodat deze kapitaalkrachtige landbouwbedrijven zich er wilden vestigen.¹⁸¹ Volgens de *West-Indische Gids* hadden de deskundigen in Nederland zelf ook een taak om het belang van West-Indië bekend te maken onder het Nederlandse volk.

Verschillende redenen werden door deze verenigingen gegeven waarom het zo belangrijk was om aan deze plicht te voldoen. Een eerste reden waarom deze taak diende te worden vervuld en de koloniën niet mocht worden verkocht, was het gevolg van de indruk die Nederland zou achterlaten bij andere koloniale mogendheden. Een afstand van de West-Indische koloniën zou volgens Menkman een ongunstige 'indruk naar buiten' geven.¹⁸² Het niet kunnen vervullen van die plicht zou een schande zijn ten opzichte van andere mogendheden die het wel lukte deze plicht in de kolonie na te komen.

Een tweede reden die werd gegeven, werd door Menkman omschreven als de 'culturele band' tussen Nederland en de koloniën. Wanneer Suriname zou overgaan naar een andere mogendheid zou naast het 'hijnschen van een andere vlag en het heengaan van de Moederlandsche ambtenaren' een gehele bevolking van nationaliteit moeten veranderen.¹⁸³ Zij waren 'Nederlandsche staatsburgers' op 'Nederlandsch grondgebied'.¹⁸⁴ Deze 'Nederlanders' hadden volgens Menkman ook 'nog een woordje mee te spreken, wanneer het gaat om verandering van nationaliteit.' Menkman doelde hiermee op het zelfbeschikkingsrecht van het volk in de koloniën. Dit zelfbeschikkingsrecht, door Menkman bestempeld als 'vinding van den nieuwsten tijd' was door de Amerikaanse president Woodrow Wilson voor het eerst geformuleerd in 1918 en vormde een onderdeel in zijn

¹⁷⁹ Fock, 'Voorwoord', 3

¹⁸⁰ 'Suriname', in *Het Koloniaal Weekblad* 6 (1918) 4

¹⁸¹ Menkman, *Nederland en West-Indië één*, 11; Suriname Studie-Syndicaat, *Rapport der studiecmissie*, 197

¹⁸² Menkman, *Nederland en West-Indië één*, 3

¹⁸³ *ibidem*, 5

¹⁸⁴ C.F. Schoch, 'Nederland's uitverkoop', in *Het Koloniaal Weekblad* 3 (1918) 1

voorstellen om een einde te maken aan de Eerste Wereldoorlog. Het zelfbeschikkingsrecht hield in dat alle volkeren de vrijheid hadden om zelf te mogen kiezen onder welke soevereiniteit zij wilden vallen. Ondanks dat de Surinaamse pers zich soms kritisch uitliet over de Nederlandse regering of het koloniaal bestuur, wilde Suriname, volgens Menkman onder Nederlands bewind blijven.¹⁸⁵ Toen er in 1916 stemmen vanuit de Bovenwindse eilanden opkwamen, die wensten dat de Verenigde Staten hen zouden kopen, tekende de Curaçaose courant *De Amigoe di Curaçao* direct protest aan hiertegen. Dat er daarna weinig aandacht werd geschonken aan dit voorval, was voor Menkman het bewijs dat ‘de overgrootste meerderheid der bevolking aan de mogelijkheid van een verandering zelfs niet denkt.’¹⁸⁶ De ‘voorstanders van den verkoop’ hielden volgens Menkman te weinig rekening met de ‘wensen en verlangens der West-Indische bevolking.’¹⁸⁷

Naast het feit dat het volk van West-Indië onder de Nederlandse soevereiniteit wilde blijven vallen, werd de kolonie Suriname bestempeld als ‘de meest Nederlandsche kolonie’¹⁸⁸ De culturele band tussen Nederland bestond volgens Fred. Oudschans Dentz uit een 250-jarige durende historische verbinding tussen het Moederland en de kolonie. Om dit jubileum te vieren werd in 1917 onder andere een gehele uitgave van de *Amsterdammer* gewijd aan de kolonie.¹⁸⁹ Ook de *Neerlandia* wijdde een lang artikel aan de geschiedenis van de kolonie beginnend bij de komst van de Zeeuwen die op 27 februari 1667 Fort Willoughby innamen van de Engelsen en omdoopten tot fort Zeelandia. Sinds die bezetting kwam Suriname maar twee keer kort onder Engels bestuur van 1799-1802 en van 1804-1816, waardoor de kolonie volgens Dentz ‘terecht de meest Nederlandsche Kolonie wordt genoemd.’¹⁹⁰

Een andere verbindende, culturele factor tussen het moederland en de kolonie Suriname vormde de Nederlandse taal. Het *Suriname Studie-Syndicaat* besprak in haar rapport deze verbinding expliciet:

‘Zoo staat ook het leven daarginds in het teken van het Nederlandsch. In Suriname spreekt het beste gedeelte der bevolking onze taal en heeft zich steeds één gevoeld met het volk van het moederland.’¹⁹¹

¹⁸⁵ Menkman, *Nederland en West-Indië één*, 5

¹⁸⁶ *ibidem*, 5

¹⁸⁷ *idem*

¹⁸⁸ C.F. Schoch, ‘Suriname’ in *Neerlandia: orgaan van het Algemeen Nederlandsch Verbond* 7 (1916) 151; Fred. Oudschans Dentz, ‘Suriname 250 jaar Nederlandsch: 1667. - 27 Februari. - 1917.’ In *Neerlandia: orgaan van het Algemeen Nederlandsch Verbond* 2 (1917) 19

¹⁸⁹ *De Amsterdammer: weekblad voor Nederland* 2070 (1917) 1-16

¹⁹⁰ Oudschans Dentz, ‘Suriname 250 jaar Nederlandsch: 1667 - 27 Februari. - 1917.’, 19

¹⁹¹ Suriname Studie-Syndicaat, *Rapport der studie-commissie*, 21

Ook in de brochure van Menkman werd verwezen naar deze culturele verbinding. Waar op de ‘Bovenwindsche eilanden’ wel sprake was van ‘Engelsch sprekende onderdanen’, was dit niet het geval in Suriname.¹⁹² Hoewel de Nederlandse taal rond 1920 door Nederlanders als verbindende factor werd gezien, kende zij in Suriname nog niet zo een lange traditie. In 1903 werd door C.F. Schoch in de *Neerlandia* een oproep geplaatst om het Nederlands tot volkstaal van Suriname te maken die ‘door de geheele bevolking’ zou worden verstaan en gesproken.¹⁹³ Hierbij werd aan de Nederlanders in Suriname gevraagd ‘hunne krachten’ in te spannen en ‘hunne taal’ op de voorgrond te plaatsten. Het gebruik van het ‘Nederlandsch’ was in 1903 volgens Schoch al ‘bijzonder toegenomen’, maar won het nog niet van het ‘zoo eenvoudige Negerengelsch’. De Nederlandse taal werd door Schoch gezien als de ‘hartader van een krachtig ontwikkeld nationaal bewustzijn’ die liefde en trouw voor het vaderland, de ‘aangebodene vorstin’, het volkskarakter en geschiedenis versterkte.¹⁹⁴ De oproep van Schoch werd uiteindelijk beantwoord en de Nederlandse taal won terrein door de versteviging van het Nederlands in het onderwijs in Suriname.

3.6 Conclusie

Ondanks dat niet in geheel West-Indië Nederlands werd gesproken en vooral Suriname als een typische Nederlandse kolonie werd beschouwd, werd wel geheel West-Indië door een groep Nederlandse mannen tegen een verkoop beschermd. De koopgeruchten uit de Verenigde Staten en de verkoopgeruchten in Nederland werden door een netwerk van experts, mensen die deskundig waren betreft West-Indië, bekritiseerd. De verkoopgeruchten vormden niet een aanleiding voor deze toename in belangstelling, maar kunnen wel worden beschouwd als een katalysator. Vlak voordat er sprake was van een bod vanuit de Verenigde Staten was er namelijk al een belangstelling voor West-Indië in Nederland. De *Encyclopaedie van West-Indië* uit 1916 en de oprichting van het *Suriname Studie Syndicaat* en de *West-Indische Kamer* vormden het begin ervan. Deze laatste twee verenigingen hadden als doel het economische belang onder investeerders te populariseren. De brochure van Menkman namens de *West-Indische Kamer* die naar aanleiding van de geruchten werd geschreven, had net als de *West-Indische Gids* een groter doel voor ogen: het populariseren van West-Indië onder het ‘gehele Nederlandse volk’. De verkoopgeruchten hadden het effect dat de verenigingen bewuster werden van het feit dat de koloniën nog bekender moesten worden gemaakt onder

¹⁹² Menkman, *Nederland en West-Indië één*, 6

¹⁹³ C.F. Schoch, ‘Het veeltalige Suriname’, in *Neerlandia: orgaan van het Algemeen Nederlandsch Verbond* 9-10 (1903) 109

¹⁹⁴ Schoch, ‘Het veeltalige Suriname’, 109

het Nederlandse volk. Er werd een populariseringsoffensief gestart waarbij de *West-Indische Gids* de toon zette.

De nieuwe initiatieven die voor West-Indië opkwamen, kwamen qua verenigingstraditie overeen met de eerdere koloniale verenigingen. Ten eerste waren zij allemaal opgericht vanuit particulier initiatief. De Nederlandse regering had bij de verenigingen die zich eerst op Oost-Indië richtten geen inmenging gehad. Ook bij de oprichting van de verenigingen, waar de focus op West-Indië lag, had de overheid geen inspraak. Wel hadden de verenigingen invloed op de politieke agenda. Zo had het *Indisch Genootschap* invloed op de moties die in de Tweede Kamer werden ingediend en werd het rapport van het *Suriname Studie Syndicaat* en verschillende artikelen in de *West-Indische Gids* ter hand genomen bij beslissingen over de kolonie.

Ten tweede was er net als bij de eerdere koloniale verenigingen veel overlap in leden. Deze leden waren op verschillende niveaus actief bij verschillende verenigingen. De initiatiefnemers van de nieuwe West-Indische verenigingen hadden zitting in commissies die zich specialiseerden in West-Indië, zoals bij het *KITLV*, het *Algemeen Nederlandsch Verbond*, de *Vereeniging "Oost en West"* en het *Indisch Genootschap*. Na de oprichting van nieuwe West-Indische initiatieven bleven deze leden hun werkzaamheden bij de oudere verenigingen aanhouden. De verspreiding van deze leden in verenigingen droeg bij aan het netwerkarakter van deze groep belanghebbenden bij West-Indië.

Ten derde richtten het *Suriname Studie-Syndicaat*, de *West-Indische Kamer* en de *West-Indische Gids* zich net als de eerdere koloniale verenigingen op het populariseren van de West-Indische koloniën in Nederland. Hierin bepaalde de aard van de vereniging uiteindelijk onder welke doelgroep popularisatie diende plaats te vinden. Enerzijds was zij gericht op ondernemers om hen aan te trekken hun kapitaal te investeren in nieuwe ondernemingen in 'de West' en anderzijds was zij gericht op het gewone Nederlandse volk om hen bekender te maken met de kolonie. Indië kennen was immers Indië liefhebben volgens hen.

Hoewel de brochure van Menkman en de *West-Indische Gids* hun vizier richtten op het populariseren van West-Indië onder het 'gewone Nederlandse volk', leken zij in een vierde manier ook op de eerdere koloniale verenigingen. Net als bij de eerdere koloniale verenigingen was het aantal leden, de variatie en verspreiding aan leden bij de *West-Indische Kamer* en *West-Indische Gids* zeer beperkt. De brochure van Menkman werd wel door de koloniale verenigingsbladen opgepikt en door de dagbladen in Suriname en Curaçao enthousiast ontvangen, maar in Nederlandse dag- en weekbladen werd geen melding gemaakt

van de brochure. De verspreiding bleef dus beperkt tot geïnteresseerden in de koloniën. Ook het ledenbestand van het *Suriname Studie Syndicaat* en de *West-Indische Kamer* beperkte zich tot een kapitaalkrachtige bovenlaag van de Nederlandse samenleving en bestond voornamelijk uit kapitaalkrachtige ondernemers. Het wetenschappelijke gehalte van de artikelen die in de *West-Indische Gids* verschenen, duidde ook op een beperkte lezerskring, bestaande uit hoogopgeleiden.

Het bereik van de West-Indische verenigingen in de Nederlandse bevolking kan dus vergeleken kunnen worden met het beperkte bereik van eerdere koloniale verenigingen. West-Indië zal vooral aandacht hebben gekregen van een randstedelijke groep hoogopgeleide Nederlanders met een wetenschappelijke of bedrijfsmatige achtergrond die wensten dat West-Indië bekender zou worden onder een grotere groep Nederlanders.

CONCLUSIE

Hoe keek ‘Nederland’ tegen Nederlands West-Indië aan sinds de afschaffing van de slavernij in 1963 tot het einde van de verkoopkwestie in 1920? In dit onderzoek stond ‘Nederland’ voor zowel de Nederlandse regering en het parlement als een Nederlandse elite die vanaf 1914 via particuliere initiatieven West-Indië wilde verkopen of wilde populariseren. Deze elite was werkzaam geweest in de West-Indische koloniën en vormde een netwerk waarin uitwisseling van kennis over West-Indië plaats vond. Dit netwerk aan specialisten laat zien dat de eerder veronderstelde, eenzijdige verbinding tussen ‘moederland’ – de Nederlandse regering – en ‘kolonie’ – West-Indië – onjuist is. Er liepen tussen de West-Indische koloniën en Nederland meerdere ‘lijntjes’ die een netwerk vormden buiten de politiek om.

Zoals in de historiografie al bekend was, en in het eerste hoofdstuk werd bevestigd, kan de houding van de Nederlandse regering naar de koloniën worden gekarakteriseerd als onverschillig. De oplopende subsidies voor Nederlands West-Indië en de spanningen met Venezuela en de Verenigde Staten veroorzaakten van 1869 tot 1902 twijfels in de regering en het parlement.

West-Indië werd net als Oost-Indië door de Nederlandse regering eerst beschouwd als wingewest waarbij de kolonie economisch werd geëxploiteerd en er amper belangstelling was voor de bevolking. De ethische politiek, die na de eeuwwisseling het koloniale beleid begon te kleuren, bracht verandering in de Nederlandse houding. Getracht werd de koloniën tot bloei en tot ontwikkeling te brengen. De economische initiatieven van de Nederlandse regering in Suriname liepen echter uit op een teleurstelling.

Deze teleurstellingen in combinatie met een verdere intensivering van Amerikaanse invloed in het Caraïbisch gebied en de nationale kosten vanwege de Eerste Wereldoorlog leidden ertoe dat in Nederland particulier initiatief opkwam om in te gaan op het aanbod van de Verenigde Staten om Nederlands West-Indië te kopen. Dit initiatief bestond niet uit een uitgebreid netwerk van tegenstanders van de West-Indische koloniën, maar uit één persoon. Dat de verspreiding van de artikelen en brochure van Boekhoudt zo’n grote impact had en reacties uit binnen- en buitenland uitlokte, maakt duidelijk dat Boekhoudt een plan op tafel had gelegd dat niet onmogelijk was, maar een reële optie vormde in een periode waar

internationale spanningen door de Eerste wereldoorlog en de groeiende macht van de Verenigde Staten toenamen. Denemarken had immers Deens West-Indië in 1916 ook aan de Verenigde Staten verkocht.

In Nederland veroorzaakte de oproep van Boekhoudt een reactie onder specialisten die werkzaam waren geweest in de West-Indische koloniën en die zich na in Nederland te zijn teruggekeerd, bleven inzetten om West-Indië te populariseren. Voordat Boekhoudts ideeën in Nederland werden verspreid, was deze groep al actief in het verspreiden van kennis over de koloniën. Zo waren zij actief binnen verschillende verenigingen, publiceerden ze artikelen over West-Indië in (koloniale) tijdschriften, schreven zij boeken over West-Indië en zetten ze hun eigen verenigingen op om West-Indië op de kaart te zetten bij ondernemers. De geruchten dat West-Indië verkocht zou worden, vormden geen omslagpunt in de toenemende belangstelling, maar hadden juist een versterkend effect op de belangstelling. Deze groep van specialisten kwam tot de conclusie dat West-Indië nog meer diende te worden gepopulariseerd onder de Nederlandse bevolking. In figuur 3.1 is te zien dat in de periode na de verkoopkwestie de literatuur over West-Indië inderdaad verdubbelde. De specialisten die in een kennisnetwerk opereerden, hadden hun doel bereikt: West-Indië werd uiteindelijk niet verkocht en er kwam meer aandacht voor de kolonie.

Hoe zagen Boekhoudt, de *Nederlandse Bond van Belastingbetalers* en dit netwerk aan specialisten West-Indië en hoe keken zij aan tegen Nederland als koloniale mogendheid? De *NBvB* en Boekhoudt vonden dat de Nederlandse belastingbetaler de dupe was van de hoge belastingen die betaald dienden te worden om de West-Indische koloniën te kunnen voorzien van subsidie. Het was dus in het belang van het Nederlandse volk dat West-Indië werd verkocht. De inwoners uit West-Indië werden door de *NBvB* en Boekhoudt niet tot dit Nederlandse volk gerekend. Verder had Nederland volgens Boekhoudt geen ‘nationale eer’ of ‘trots’ te verliezen en diende zij zich niet zo neutraal te gedragen. Boekhoudt riep dan ook ‘de nuchtere Nederlander’ te zijn en West-Indië te verkopen. Hieruit blijkt dat Boekhoudt het neutrale karakter van Nederland erkende. Daarnaast benadrukte Boekhoudt een nuchtere kant van Nederland die niet genoeg naar voren kwam, namelijk die van ondernemer; de kosten voor West-Indië wogen niet op tegen baten van verkoop.

De ideeën over West-Indië en Nederland als koloniale mogendheid van de groep specialisten die het belang van West-Indië behartigde, stonden haaks op die van de *NBvB* en Boekhoudt. Zij zagen West-Indië als nationaal grondgebied en de inwoners als Nederlandse staatsburgers.

Het moederland en de kolonie stonden volgens hen in verbinding door culturele banden die zich uitdrukten in dezelfde taal en gedeelde historie. Voor Nederland was er als koloniale mogendheid wel degelijk 'nationale eer' en 'nationale trots' te verliezen. Nederland had net als andere Europese mogendheden de taak om haar koloniën op te voeden en tot bloei te brengen. Wanneer West-Indië zou worden verkocht, zou Nederland in het openbaar duidelijk maken dat zij deze verantwoordelijkheden niet kon dragen. Voor deze groep specialisten was het dus van belang dat Nederland als koloniale mogendheid niet te veel afweek van andere koloniale mogendheden. Daarnaast erkende zij de culturele -taalkundig en historisch- en formele - staatsburger van Nederland - verwantschap tussen zichzelf en de inwoners van West-Indië.

De karaktereigenschappen die deze mannen aan West-Indië en Nederland toekenden, laten zien dat de koloniën een belangrijk onderdeel vormden in het bepalen van de Nederlandse identiteit toentertijd. Neutraliteit, ondernemerschap, koloniale verantwoordelijkheid, en verwantschap in Nederlandse taal en vaderlandse geschiedenis vormden hierin volgens hen de belangrijkste peilers.

In hoeverre dit koloniaal bewustzijn doorsijpelde in de Nederlandse samenleving is lastig vast te stellen. Uit dit onderzoek blijkt wel dat net als bij Oost-Indië de kennis over de West-Indische koloniën beperkt bleef tot een kleine groepje van de stedelijke elite. Zoals Martin Bossenbroek in zijn boek *Holland op zijn breedst* liet zien, bestonden de verenigingen die opkwamen voor de koloniën uit leden, die hoogopgeleid waren en carrière hadden gemaakt als ambtenaar of ondernemer in Oost- of West-Indië.

Ondanks het feit dat het een kleine groep van de elite betrof die zich bewust was van de koloniën in West-Indië, laat mijn onderzoek zien dat de houding van Nederland tegenover Oost-Indië en West-Indië meer overeenkomsten heeft dan eerder werd verondersteld. De 'Nederlandse' houding jegens 'de West' was niet uitsluitend onverschillig. Buiten de Nederlandse regering om was er wel degelijk blijk van interesse en werd het belang van West-Indië onder een grotere groep Nederlanders gepopulariseerd. De Nederlandse elite was zich bewust van de koloniale taak van de Nederland die zowel in Oost-Indië als in West-Indië diende te worden vervuld. Door de gelijkenissen tussen de houding van Nederland tegenover Oost-Indië en tegenover West-Indië verder te onderzoeken, zullen patronen kunnen worden bloot gelegd die inzicht geven in hoe het koloniale verleden de Nederlandse identiteit heeft gevormd. Het is van belang dat in verder onderzoek naar de rol van het kolonialisme in de

Nederlandse geschiedschrijving de koloniën in West-Indië nadrukkelijker dienen te worden bekeken. Verschillende lijnen voor onderzoek liggen nog open. Zo zou in een vervolgonderzoek kunnen worden gekeken naar wat de popularisering van West-Indië vanaf 1920 teweeg bracht in een groter gedeelte van de bevolking en dan met name binnen het onderwijs.

Met dit onderzoek tracht ik niet alleen het belang van West-Indië binnen de Nederlandse imperiale geschiedschrijving te verduidelijken, maar wil ik West-Indië, net als die groep specialisten ruim honderd jaar geleden, meer op de kaart zetten. Suriname werd in 1975 onafhankelijk, maar Curaçao, Bonaire, Aruba, Sint Maarten, Sint Eustatius en Saba vormen nog steeds een onderdeel binnen het Koninkrijk van Nederland. In 1986 werd Aruba een zelfstandig land binnen het Koninkrijk en Curaçao en Sint Maarten volgden in 2010. Bonaire, Sint Eustatius en Saba vormen nog steeds een bijzondere gemeente en zijn dus een deel van Nederland. Kennis van de geschiedenis van Nederland en West-Indië kan bijdragen aan een beter begrip van en verstandhouding met het deel van West-Indië dat zich in Nederland bevindt. In Nederland bevinden zich vandaag de dag ongeveer 350.000 Surinamers en 150.000 Antillianen en vormen een aanzienlijk deel van de Nederlandse bevolking.¹⁹⁵ West-Indië is dus niet alleen maar onderdeel *geweest* van de Nederlandse geschiedenis, maar is het *nog steeds*. Mijns inziens is het daarom van belang dat dit besef vandaag de dag meer wordt gepopulariseerd: ‘de geschiedenis van West-Indië kennen, is West-Indië liefhebben’.

¹⁹⁵ Centraal Bureau voor de Statistiek, ‘Bevolking; kerncijfers’, (26 november 2015), <http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=37296ned&D1=0-2,8-13,19-21,25-35,52-56,68&D2=0,10,20,30,40,50,60,64-65&HD=160822-0855&HDR=G1&STB=T> (15 augustus 2016)

BIBLIOGRAFIE

LITERATUUR

- Alofs, Luc, *Onderhorigheid en separatisme Koloniaal bestuur en lokale politiek op Aruba, 1816-1955* (Proefschrift universiteit Leiden 2011)
- Anderson, Benedict, 'Imagined Communities', in Bill Ashcroft, Gareth Griffiths, (ed.), *The Post-Colonial Studies Reader* (New York 2006)
- Bloembergen, Marieke, *De koloniale vertoning. Nederlands Indië op de wereldtentoonstellingen (1880-1931)* (Amsterdam 2001)
- Bloembergen, Marieke en Kuitenbrouwer, Vincent, 'A New Dutch Imperial History: Connecting Dutch and Overseas Pasts' in *BMGN- LCHR* 128 (2013)
- A. Bosch en L.H.M Wessels, (ed.), *Veranderende grenzen. Nationalisme in Europa 1919-1989* (Nijmegen 1997)
- Bossenbroek, Martin, *Holland op zijn breedst. Indië en Zuid-Afrika in de Nederlandse cultuur omstreeks 1900* (Amsterdam 1996)
- Blussé, Leonard en Locher-Scholten, Elsbeth, 'Buitenste binnen: de buiten-Europese wereld in de Europese cultuur' in *Tijdschrift voor Geschiedenis* 105 (1992)
- Gellner, Ernest, *Nations and Nationalism* (Oxford 1883)
- Gellner, Ernest, *Nationalism* (Londen 1997)
- Hobsbawm, Eric en Ranger, Terence, (ed.), *The Invention of Tradition* (Cambridge 2003)
- Hartog, Dr. Joh., *Curaçao: van kolonie tot autonomie. Deel II: na 1816* (Aruba 1961)
- Hees, Pieter van, en Schepper, Hugo de, *Tussen cultuur en politiek. Het Algemeen-Nederlands Verbond 1895-1995* (Hilversum-Den Haag 1995)
- Goslinga, Cornelis, *The Dutch in the Caribbean and in Suriname 1791/5-1942* (Assen 1990)
- Knippenberg, Hans en Pater, Ben de, *De eenwording van Nederland. Schaalvergroting en integratie sinds 1800* (Nijmegen 1990)
- Kuitenbrouwer, Maarten, 'The Netherlands and the Rise of Modern Imperialism; Colonies and Foreign Policy, 1870-1902' (New York 1991)
- Kuitenbrouwer, Maarten, *Tussen oriëntalisme en wetenschap. Het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde in historisch verband* (Leiden 2001)
- Kunst, Mr. A.J.M., *Recht, commercie en kolonialisme in West-Indië* (Zutphen, 1981)

Legêne, Susan, *De bagage van Blomhoff en Van Breugel. Japan, Java, Tripoli en Suriname in de negentiende-eeuwse Nederlandse cultuur van het imperialisme* (Amsterdam 1998)

Locher-Scholten, Elsbeth, *Sumatraans sultanaat en koloniale staat. De relatie Djambi-Batavia (1830-1907) en het Nederlandse imperialisme* (Leiden 1994)

Melching, Willem, 'Natie, identiteit en nationalisme', in A. Bosch en W. Wessels (ed.) *Veranderende grenzen. Nationalisme in Europa 1919-1989* (Nijmegen 1997)

Oostindie, Gert, *Het paradijs overzee. De 'Nederlandse' Caraïben en Nederland* (Amsterdam 1998)

Oostindie, Gert en Klinkers, Inge, *Knellende Koninkrijksbanden: Het Nederlandse dekolonisatiebeleid in de Caraïben, 1940-2000 – Deel 1, 1940-1945* (Amsterdam 2001)

Raben, Remco, 'A New Dutch Imperial History? Perambulations in a Prospective Field', in *BMGN- LCHR* 128 (2013)

Scheffer, H.J., *De Controleur. Een kritisch blad kritisch bekeken* (Den Haag 1982)

Tames, I.M., 'Oorlog voor onze gedachten': oorlog, neutraliteit en identiteit in het Nederlandse publieke debat, 1914-1918 (Hilversum 2006)

Vrolijk, Cassandra, *Scenario's voor de West en de betekenis daarvan voor de Nederlandse defensie*, Proefschrift ter verkrijging van de graad van Doctor aan de Universiteit Leiden (Universiteit van Leiden 2003)

Wagenaar Hummelinck, P., 'Fred. Oudschans Dentz, 1876-1961', in *Nieuwe West-Indische Gids* 42 (1962)

Wagenaar Hummelinck, P., 'Nieuwe West-Indische Gids, Register op de jaargangen XL-LV, 1960-1981', in *Nieuwe West-Indische Gids* 56 (1982)

Wentholt, Arnold, *In kaart gebracht met kapmes en kompas. Met het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap op expeditie tussen 1873 en 1960* (Heerlen 2003)

Wesseling, H.L., *Europa's koloniale eeuw* (Amsterdam 2003)

Zanthen, J van, 'Bij het overlijden van W.R. Menkman', in *Amigoe di Curaçao. Dagblad voor de Nederlandse Antillen* 5 (1969)

PRIMAIRE BRONNEN

Brochures

Boekhoudt, B., *De Verkoop van Ned. West-Indië, een algemeen Nederlandsch Volksbelang Beschouwingen van B. Boekhoudt, gep. Districts-commissaris West-Indië* (Apeldoorn 1918)
Bibliotheek - Universiteit Leiden

Chamuceiro, Abraham Mendes, *Is Curaçao te koop?* (Den Haag 1879)
Bijzondere Collectie - Universiteit Utrecht

Menkman, W.R. *Nederland en West-Indië één* (Amsterdam 1919)
K.I.T.L.V. - Leiden

Kranten en tijdschriften

Amigoe di Curaçao, Dagblad voor de Nederlandse Antillen
Delpher.nl

De Amsterdammer: weekblad voor Nederland
Bijzondere Collectie - Universiteit Utrecht

Bataviaasch Nieuwsblad
Delpher.nl

The Independent
HathiTrust: Digital Library

Het Koloniaal Weekblad: orgaan der Vereeniging Oost en West
K.I.T.L.V. - Leiden

Neerlandia: orgaan van het Algemeen Nedelandsch Verbond
Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren

Nieuwe Surinaamsche courant
Delpher.nl

New York Herald
Fultonhistory.com

Suriname: koloniaal nieuws- en advertentieblad
Delpher.nl

De Surinamer: nieuws- en advertentieblad
Delpher.nl

De West: nieuwsblad uit en voor Suriname
Delpher.nl

De West-Indische Gids
Brillonline Open Acces Journals

Rapporten

Rapport der Commissie benoemd bij besluit van zijne excellentie den Minister van Koloniën van 11 maart 1911, *De economische en financieele toestand der kolonie Suriname* (Den Haag 1911)

Bibliotheek - Universiteit Leiden

Suriname Studie-Syndicaat, *Rapport der studiecommissie naar aanleiding van haar bezoek aan Suriname* (Rotterdam 1919)

Bibliotheek – Universiteit Utrecht

Overheidsstukken – Koninklijke Bibliotheek Den Haag

Staten Generaal Digitaal, 'Bijblad Nederlandsche Staatscourant 1864-1865, Zitting 29 mei 1965, II Het Wets-ontwerp tot vaststelling van het reglement op het beleid der regering in de kolonie Suriname'

Staten Generaal Digitaal, 'Bijblad van de Nederlandsche Staats-courant 1868-1869; Memorie van Beantwoording van het Voorlopig Verslag der Commisie van Rapporteurs, Defenitieve vaststelling der koloniale huishoudelijke begrooting van Curaçao voor het dienstjaar 1869'

Staten Generaal Digitaal, 'Definitieve vaststelling der koloniale huishoudelijke begrooting van Curaçao voor het dienstjaar 1870'

Staten Generaal Digitaal, 'Definitieve vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor het dienstjaar 1889, 5 december 1888'

Staten Generaal Digitaal, 'Het wetsontwerp tot wijziging en verhooging van de koloniale huishoudelijke begrooting van Curaçao voor het dienstjaar 1883'

Staten Generaal Digitaal, 'Koloniaal verslag Suriname 1873'

Staten Generaal digitaal, Bespreking staatsbegrooting van het dienstjaar 1904

Staten Generaal Digitaal, 'Vaststelling koloniale huishoudelijke begrooting 10 februari 1921'

Overige Literatuur

Kol, Henri van, *Een noodlijdende kolonie* (Amsterdam 1901)

Bibliotheek - Universiteit Leiden

Plante Fébure, J.M., *West-Indië in het Parlement 1897-1917* (Den Haag 1918)

Bibliotheek - Universiteit Utrecht

Vereeniging Oost en West, *Onze Overzeesche Gewesten* (Den Haag 1931)

Bibliotheek - Universiteit Leiden

Vereeniging Oost en West, *Huishoudelijk reglement en statuten van de Vereeniging "Oost en West"*, 1899

K.I.T.L.V. – Leiden

Repertoria literatuur West-Indië

Hartmann, A., *Repertorium op de literatuur betreffende de Nederlandse koloniën in Oost- en West-Indië, voor zoover zij verspreid is in tijdschriften en mengelwerken. 1^e vervolg (1894-1900), met een alfabetisch zaak- en naamregister (Den Haag ..) ...*

Bijzondere collectie – Universiteit Utrecht

Hartmann, A., *Repertorium op de literatuur betreffende de Nederlandse koloniën in Oost- en West-Indië, voor zoover zij verspreid is in tijdschriften en mengelwerken. 2^e vervolg (1901-1905) met een alfabetisch zaak- en naamregister (Den Haag 1906) 198-208*

Bijzondere collectie – Universiteit Utrecht

Schalkers, W.J.P.J. en Muller, W.C., *Repertorium op de literatuur betreffende de Nederlandsche koloniën in Oost- en West-Indië voor zoover zij verspreid is in tijdschriften en periodieken. Derde vervolg (1906-1910) met zaak- en naamregisters (Den Haag 1912) 224-232*

Bijzondere collectie – Universiteit Utrecht

Schalkers, W.J.P.J. en Muller, W.C., *Repertorium op de literatuur betreffende de Nederlandsche koloniën in Oost- en West-Indië voor zoover zij verspreid is in tijdschriften, periodieken, serie- en mengelwerken. Vierde vervolg (1911 – 1915) met naam- en zaakregisters (Den Haag 1917) 311-320*

Bijzondere collectie – Universiteit Utrecht

Schalkers, W.J.P.J. en Muller, W.C., *Repertorium op de literatuur betreffende de Nederlandsche koloniën in Oost- en West-Indië voor zoover zij verspreid is in tijdschriften, periodieken, serie- en mengelwerken. Vijfde vervolg (1916 – 1920) met naam- en zaakregisters (Den Haag 1923) 425-444*

Bijzondere collectie – Universiteit Utrecht

Schalkers, W.J.P.J. en Muller, W.C., *Repertorium op de literatuur betreffende de Nederlandsche koloniën in Oost- en West-Indië voor zoover zij verspreid is in tijdschriften, periodieken, serie- en mengelwerken. Zesde vervolg (1921 – 1925) met naam- en zaakregisters (Den Haag 1928) 435-454*

Bijzondere collectie – Universiteit Utrecht

Sepp, D., *Repertorium op de literatuur betreffende de Nederlandsche koloniën in Oost- en West-Indië voor zoover zij verspreid is in tijdschriften, periodieken, serie- en mengelwerken. Zevende vervolg (1926 – 1930) met naam- en zaakregisters (Den Haag 1935) 614-652*

Bijzondere collectie – Universiteit Utrecht

Sepp, D., *Repertorium op de literatuur betreffende de Nederlandsche koloniën in Oost- en West-Indië voor zoover zij verspreid is in tijdschriften, periodieken, serie- en mengelwerken. Achtste vervolg (1930 – 1932) met naamregister (Den Haag 1934) 164-173*

Bijzondere collectie – Universiteit Utrecht

DIGITALE BRONNEN

Danish National Archives - 'A Brief History of the Danish West Indies, 1666-1917',
http://www.virgin-islands-history.dk/eng/vi_hist.asp

Haagse Tijden – 'Vereeniging Oost en West'
<http://www.haagsetijden.nl/entry/504/vereeniging-oost-en-west>

Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis - KNAW: Repertorium kleine politieke
partijen 1918-1967
<http://resources.huygens.knaw.nl>

Koninklijke Bibliotheek - Staten Generaal Digitaal: parlementaire documenten uit de periode
1814-1995
<http://www.statengeneraaldigitaal.nl>

Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap – Expedities
<http://www.knag-expedities.nl/index.php>

Nationaal Instituut Nederlands slavernijverleden en erfenis, 'Radiouitzending over de periode
van Staatstoezicht, vertelt door Dr. Frank Dragtenstein'
https://soundcloud.com/the_ninsee